Download from:aghalibrary

د پښتو متل سپړنه

شاه محمود کډوال

۱۳۹۴ لمریز کال

د پښتو متل سپړنه

لیکوال:

پوهنمل شاه محمود کېوال

۱۳۹۴ل کال

Download from:aghalibrary

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: د پښتو متل سپړنه

لیکـــوال: پوهنمل شاه محمود کډوال

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

ډیزایـن: ضیاء ساپی

کمپوز: خپله لیکوال

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکـال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۱۱۳)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

Download from:aghalibrary

نیولیک

سرلیکونه | مخګڼه

پیلیزه..۱

سریزه ۳

د فولکلور لنډه پېژندنه ۵

متل څه ته وايي ؟ ۷

ایا متل له مَثل سره اړخ لګوي ؟ ۲۰

د متل ډولونه ۲۴

په متلونو کې د دودونو غبرګون ۳۰

متلونه او د خلکو اندونه ۵۵

متلونه او کولتوري یون ۷۲

د متلونو ژبني او ادبي ارزښتونه ۹۱

د متلونو شالید ۱۰۸

د متل شالید ، له اصطلاح سره د توپیر کرښه ۱۱۴

اخځونه ۱۲۶

Download from:aghalibrary

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانې ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

Download from:aghalibrary

پیلیزه

پښتانه او پښتو ژبه هم د نړۍ د پرمختللو ولسونو او ژبو په څېر دي ، خو د ټولنیزو چارو او ژوند شتمني یې لږه تر کار لاندې لوېدلې او سپړل شوې ده . پښتني فولکلور د دې څرګندویي کوي ، چې موږ د خپل لومړني ژوند د اړتیاوو لپاره کافي مواد لرل او چاته اړ نه وو . که اړ وو ، هم په هغه کچه ، چې د نړۍ ټول ولسونه او ژبې دي او دا یوه طبیعي خبره ده .

پښتني فولکور او په هغې کې متل ، هغه ژبنی واحد دی ، چې زموږ او نړۍ د ژوند غوره تګلارې او معیارونه لري . دا واحد تر ډېره خپرل شوی ، خو لا پراخو څېړنو ته اړتیا لري . متل د ټولنې وګړو ته د ټولنیز ژوند لپاره ښې لارې ټاکي .

ډېری متلونه د یوې پیښې او کیسې زېږنده ده . زموږ وګړو د ټولنیز ژوند په بهیر کې رامنځته کړي او تر شا یې پخې تجربې پرتې دي . څرنګه چې وړاندې وویل شول ، د فولکلور او بیا ولسي ادب او همدا ډول متل په اړه ، درنو پوهانو او لیکوالو کار کړی او د درناوي وړ دی . موږ په تېرو څېړنو د ډېروني هڅه کړې ده .

Download from:aghalibrary

د (پښتو متل سپړنه) موضوع ، هغه ده چې ما د ماسټرۍ د تيزس د بشپړونې په موخه څېړلې او چمتو کړې ده . د دې موضوع د څېړلو لپاره مې ، د خپلو شونتياوو په اړانه کې ډېره هڅه کړې او داسې څه مې ټولنې او پښتو مينوالو ته وړاندې کړي ، چې ټولنه کې خپل ځای لري . له بېلابېلو پښتو پوهانو ، استادانو ، کتابونو او خلکو مې معلومات راټول کړي او شنلي مې دي . په دې ترڅ کې د نورو قدرمنو په استازيتوب زما له لارښود استاد پوهنوال احمدشاه زغم نه مننه کوم او ورته د سوکاله ژوند غوښتونکی يم ، چې په ورين تندي يې زما اړتياوې بشپړې کړې او د څېړنې په بهير کې يې زما بشپړه ملتيا کړې ده .

درنښت

شاه محمود کډوال

Download from:aghalibrary

سریزه

پښتو ژبه او فولکلور هغه شتمني ده ، چې بېلابېلې برخې يې په ګڼو رنګونو ښکلې دي . په فولکلور کې د ژوند او ژواک هر اړخ شته ، د فولکلوري او ولسي ژبې او ادب له بېلابېلو واحدونو له ډلې يو متل دی ، چې زموږ د ولس لاسته راوړنه او پراخې ماناوې رانغاړي .

متل زموږ د ژوند بېلابېل پړاوونه او رنګارنګ اړخونه څرګندوي . دا فولکلوريک ژانر او جوړښت ، له پيله زموږ د ژوند د بهير مادي او مانيز پرمختګ ، ګام پر ګام راښيي.

متل زموږ د ژوند بېلابېل اړخونه ، فکرونه ، معيارونه ، ارزښتونه ، آرونه او باورونه رااخلي او خوندي کړي يې دي . متل د يوه نړدې اوږد بهير ، کيسې ، پېښې او تجربې لنډيز ، پايله او نچوړ دی .

متلونه تر ډېره د شاليد لرونکي دي . يوه پېښه او کيسه پکې پرته وي ، ګڼ شمېر يې ډله ييز رنګ لري ، داسې چې ډېر وګړي پکې ګډون لري ، خو ځينې يې کېدای شي د يوه وګړي او فرد تجربه وي او ډله ييز رنګ ونه لري . د ځينو متلونو په اړه ويل کېږي چې شاليد نه لري ، په دې مانا ، چې تر شا يې پېښه او کيسه نشته ، هغه هم په ډله ييز رنګ کې ، دا ډول کېدای شي هماغه فردي تجربه وي .

متلونه يوه لنډه جمله ده ، تر ډېره نظمي بڼه لري ، منثور يې هم ځانګړې ښکلا او بڼه لري ، ځانګړی خوند لري ؛ له دې کبله يې ذهن هم ښه خوندي کولای شي او له خلکو نه هېرېږي .

Download from:aghalibrary

د متل د لنډ جوړښت په پرتله ، د متل کيسه او پېښه اوږد جوړښت لري او د متل د لنډ جوړښت په څېر ښکلا او خوند هم نه لري . له دې کبله د ډېرو متلونو کيسې او پېښې هېرې شوي او له منځه تللې دي او يواځې د متل لنډ او خوندور شکل راپاتې دی ځکه موږ فکر کوو ، چې ځينې متلونه په شاليد کې کيسه ، پېښه او تجربه نه لري . يواځې هغه متلونه ، چې د يو فرد د ذهني تجربې پايله ده او ډله ييزه تجربه پکې نشته د هغوی پېښه او کيسه هم فردي او ذهني ده.

د متلونو په شاليد کې پېښې ، کيسې او تجربې بېلابېل رنګونه لري . يو شمېر يې تاريخي بڼه او مانا لري ، په دې ډول ، چې متل د يوې داسې پېښې لنډيز او پايله ده چې په تاريخ کې ځای لري . يو شمېر داسې دي ، چې ديني رنګ لري ، په شاليد کې يې د قرانکريم د يو آيت او حديث شريف مانا پرته وي . يو شمېر يې داسې دي ، چې په شاليد کې يې اخلاقي او ټولنيزې تجربې پرتې دي . همداسې يو شمېر متلونه بيا داسې دي ، چې په شاليد کې يې افسانې او اسطورې پرتې دي .

Download from:aghalibrary

۱ ـ د فولکلور لنډه پېژندنه :

څرنگه ، چې زموږ د دې څېړنې اصلي موضوع (د پښتو متل سپړنه) ده او متل بیا له فولکوریکو توکو څخه یو دی ، ځکه پر فولکلور لنډې خبرې هم راتـه اړینې بریښي .

د فولکلور مرکبه کلمه له دوو بسیطو کلمو څخه جوړه شوې ده . لومړی توکی یې فولک (Folk) دی او د بې سوادو او عوامو خلکو پـه مانـا دی . دا کلیمـه په زړه انگریزي ژبه کې د (Folc) په بڼه ، په منځنۍ او نـوې انگریـزي کـې د (Folk) په شکل راغلې ده ، چې د خلکو ، ملـت ، قـام او د کـورنۍ د غـړو پـه مانـا ده . پـه ژرمانیـک ژبـه کـې (Folkam) راغلـې ، چـې د (ناثابـت) او (ناڅرگند) مانا لري . دویم توکی یې (Lore) دی ، چـې پـه زړه انگریـزي کـې (Lare) وه ، مانا یې د (حقایقو مجموعه عنعنه د یو شي په بـاره کـې د عوامـو فکر و عقیده عامیانه مالومات ، افکار او ولسي ذهنیت) ده .

اصلاً فولکلور د عوامو خلکو ، د یو ملت یـا یـو قـام او یـا یـو نـژاد پـه نظـر د حقایقو مجموعه ده . د دوی عنعنوي سرمایه ده او د ژوند او نړۍ په اړه د دوی فکر و عقیده مالومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنیـت دی . د یـو ملیـت یـا ملت او یا د یو هیواد په فولکلور کـې د هغـوی ټولـه مـاضي او د موجـوده او راتلونکي ژوند لپاره ارزښتونه پراته دي .

د یوې ټولنې فولکلور موږ ته د هغوی د پلرونو ، نیکونو او اجـدادو کولتـوري نورمونه او ټولنیز ارزښـتونه بیـانوي او د هغـوی لـه کولتـوري معیـارونو او

Download from:aghalibrary

هدفونو سره مو اشنا کوي . په همدې توګه فولکلور انسانانو ته لارښوونه کوي ژوند ته مانا ورکوي او د حرکت سمت یې ټاکي (۲ : ۱) .
فولکلور د لومړني او بدوي انسان هغه برداشت او تعبیر دی ، چې له خپل چاپېر او د ژوند له اړخونو څخه یې کوي او د خپل شاوخوا موجوداتو په باب نظر څرګندوي او د فولکلور تاریخ هم له هماغه لومړني انسان څخه راپیلېږي ، چې د فولکلور په غېږه کې یې سترګې غړولې دي او له همدې امله د فولکلور هر اړخ ډېر لرغونی او زوړ دی(۱۸ : ۵۸)
مشهور پارسي قاموس (فرهنګ عمید) لیکي :
فولکلور : فرانسوي ټکی دی ، د عوامو پېژندنه ، د ولسي- خلکو د ادابو ، دودونو او تصنیفاتو پوهنه یا علم ، د سیمه ییزو عقیدو ، افسانو او ترانو ټولګه .
معین فرهنګ لیکي :
فولکلور فرانسوي ټکی دی . Folk د خلکو او Lore د هغو پوهه . هغه علم ، چې د یوې سیمې د اصلي پخوانیو استوګنو له خوا د هغو د دود و ادابو (اخلاقو) ، کیسو او ولسي تصانیفو نه جوړ دی یا خلک پېژندنه .
د اروابناد څېړندوی محمد صدیق روهي په نظر :
" فولکلور د زیار ایستونکو د هلو ځلو او ژوند پېښو هینداره ده ، چې په هغه کې د خلکو اجتماعي سیکالوژي د دوی انګېرنې او برداشتونه ، د هغوی ارمانونه او غوښتنې د دوی ذوق او د پوهې سطحه ، د دوی مبارزې او فعالیتونه او په پای کې د دوی د باطني نړۍ ژورتیاوې منعکسوي . سره له دې ، چې په فولکلور کې جادو خرافات او دې ورته نور عقاید او تجربې هم

Download from:aghalibrary

شاملې دي ، خو که موضوع په ژوره او هراړخيزه توګه وڅېړل شي ، نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم ، له حياتي اړتياوو سره نېغې اړيکې درلودې . د ځينو خرافاتي اړخونو په نفې کولو سره له فولکلور څخه د تربيتي مقصدونو او ستيتيکي غوښتنو د پوره کولو لپاره هم استفاده کېږي (۲۴ : ۳) .“

فولکلور د ولسي- ژوند هېنداره ده . په دې هېنداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه چال چلند ، انګېرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکسوي . د فولکلور د څېړنې ساحه ډېره پراخه ده ، خو عمده برخه يې ولسي دودونه ، خرافات ، رواجونه ولسي ادب (متلونه ، سندرې ، کيسې او نور) دي (۷ : ۱).

۲ـ متل څه ته وايي ؟

متلونه د يوه ولس د ټولنيزو ، پوهنيزو او رواني ازمېښتونو او ليدنو کتنو د محصول په توګه د ولس د پوهې او شعور د کچې ښکارندوی دي . پښتانه ، چې په ټولنيز ژوندانه مين قام دی ، که څه هم د سياسي او اقتصادي ناخوالو په حکم له اکاديميکو او منظمو ښوونيزو مزکزونو لرې پاتې شوي يا پاتې کړای شوي دي ، خو بيا يې هم ټولنيز او سياسي نظام د ژبې (پښتو) ترڅنګ د پښتو او پښتونوالي د نظام په رڼا کې يو بريالی ټولنيز او پوهنيز نظام چلولی دی ، په دغه نظام کې مشران ، مخور او شمله ور د ټولنيز نظام او پر ټولنيزو ستونزو د لاسبرۍ بريالۍ او اغېزمنې لارې چارې لري چې متل هم د همدغو

مشرانو او مفکرانو د پوهې او تجربې د محصول په توګه د پښتنو د ورځنۍ ژوندانه د ناخوالو او نیمګړتیاوو د درملنې دنده پر غاړه لري (۱۶ : ۱) .

د پښتو متلونه هم د پښتو د ادب یوه غوره برخه ګڼل کېږي ، دا متلونه له ډېر پخوا څخه موجود او زموږ د سپېڅلو نیکونو غوره ، قیمتي او تللې ویناوې دي ، چې د نقلونو په شان له یو نه بل ته ، له بل نه بل ته ، نقل په نقل راغلي او پاتې شوي دي . د لنډیو په شان د متلونو د ویلو تاریخ هم مالوم نه دی ، مګر په هره زمانه کې ویل کېږي او کوم خاص ویونکي هم نه لري ، بلکې د ټولو پښتنو د خولې مرغلرې دي ، چې خورې ورې د خلکو په ذهنونو کې پرتې دي . د متلونو عبارات خوندور ، لنډ ، مختصر او ډېر مطالب پکې ځای شوي وي . پښتو متلونه که څه هم په نثر کې داخلېږي ، مګر اکثره یې سجع او قافیه هم لري .

متلونه د یو ملت د عاداتو او خویونو د ښکاره کېدو ایینه ده او د هر قوم د پوهې تجربو او طبیعت د صفایۍ اندازه ترې مالومېږي . متلونه هغه پخې پخې خبرې دي چې له ډېرو تجربو نه وروسته په لاس راځي او د ژوندانه لارښوونکي ګڼل کېږي . متلونه په کلام کې خوږوالی او قوت پیداکوي ، عبارت پرې خوندور او خوږېږي . دا وجه ده ، چې شاعر او لیکوونکي یې په خپلو ویناوو کې راوړي او له دې کبله د بدیع په فن کې دا یو صنعت بلل شوی دی . د متلونو پېژندنه دوه خواوې لري ، یوه دا چې اصل مورد یې سړي ته مالوم شي ، چې دا یې حقیقي مانا ده او بل دا چې د استعمال ځای یې وپېژندل شي ، چې دا یې کنایي مانا ده ... (۸ : ۳۲)

متلونه هغه لنډې ويناوې دي ، چې د پېښو يا خبرو په وخت د استناد لپاره کارول کېږي . د يوې مخکينۍ ترسره شوې پېښې کيسه په يوه لنډه جمله يا ترکيب کې په ډېره لنډه بڼه وړاندې کېږي او د نورو قياس پرې کېږي .

متلونه د پښتني فولکلور او ژوند يو مهم ژانر دی ، چې اکثره وخت د خبرو پر وخت د ډاډ ، باور او رښتيايني لپاره کارېږي. اکثره پښتانه په عامو خبرو کې هم متلونه کاروي. متلونه خبرې مستدللې کوي ، خوند يې ډېر وي او د اورېدونکي يا لوستونکي ډاډ او باور ډېروي .

ښاغلی رفيع په دې اړه ليکي :

"متلونه د خلکو هغه سپېڅلې ، پاکې ، مانادارې او لويې لويې لنډې جملې دي ، چې د ولس د ثقافت ، فرهنګ علم او پوهې ، کړو وړو ژوندۍ نمونې او د ولسي پوهانو د لوړو افکارو نماينده ګان دي (۲۴ : ۱۲۲) . "

د پښتو ادب يو مهم توک دغه متلونه دي ، چې په لنډو وېناوو کې حکمتونه او د ګټې خبرې ځای شوې دي . په متلو کې د ملتو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځينې پوهان وايي ، چې تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت ښه دلالت کوي . ولې ، چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي ، چې فکر ، ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي . اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلو الفاظ لکه اشعار مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي ، نو متلونه د وګړو بړغ ګڼلی شو او پر روحياتو يې دلالت تر شعر ټينګ او د ويسا وړ وي . متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي . په مختلفو اوضاعوو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتونو نتيجې په لنډو کليماتو کې ځای شوې دي (۳ : ۱۸ ، ۱۹)

د هر ولس په شفاهي ادب کې متل (ضرب المثل) مهم ځای لري . د بېلابېلو ژبو یو خصوصیت دادی ، چې پـه متلونو هم بدای وي . متل د خبرو یوه بېخي لنډه جمله ده چې د مانا په لحاظ بشپړه او د مفهوم او مورد په لحاظ عامه وي .

د متل بلاغت او فصاحت پـه دې کې دی ، چې د فورم له مخې لنډ او مؤجز ، د مانا په لحاظ مستعار او کنایه ، د افهام له مخې ساده او عـام فهـم او د افـادې په لحاظ په هدف رسا او سم لګېږي .

ماکسیم ګورکي د متل په باب ویل : "په لفظي ساده ګۍ کې یې تر ټولو لویـه هوښیاري او حکمت ځای شوی دی ، متل او سندره همیشه مـؤجز وي ، خـو د بشپړ کتاب هومره تفکـر او احسـاس پکـې وي ." ده بـه لیکوالـو تـه مشـوره ورکوله ، چې لیکوالي له متل څخه پیل او زده کړي ، چې الفـاظ پکـې داسـې کنښېښکل شوي وي ، لکه پـه موټې کې ګـوتې ، متـل (چـې پښـتانه ورتـه د هوښیارانو خبره هم وايي)خبره خوندوره کـوي او د هغـې مفهـوم د مضـبوطتیا او غبرګون غوندې دی .

متل اصلاً د یوه هوښیار او حکیم عاقلانـه (مقولـه) وي ، چـې پـه قصـدي یـا اتفاقي ډول یې لـه خـولې وتلـې وي ، خـو بیـا د لفظـي ښـکلا او مناسـبت او مانیزي حکیمانـه افادې او ارزښت په برکت د ولس پـه ژبـه جـاري او خونـدي ساتل شوی وي . د متل لومړی ویونکی د ولس لـه نظره لوېدلی وي ، خو وینـا یې د شفاهي ادب یوه ارزښتناکه برخه ګرځي .

د متل په مرکز کې د ګرامر له مخې یو شخص (غالباً مفرد غایـب یـا مخاطـب) ځای لري ، خو د ویونکي او هم د اورېدونکي په فکر کې د هغـه مـورد بېخـي عام وي . متل د ولسي جهانبیني ، تفکر او ذهنیت بېل بېل اړخونه ترسیموي ،

تاریخي وي ، لکه : (کـه تـه نـازو شـې ، نـو میرخـان بـه څـوک وزېـږوي ؟) جغرافیوي وي (پېریانو ته غزنی څه شی دی ؟) اخلاقي وي (چې بد ګرځـې ، بد به پرځې) مذهبي وي (چې اوبه وي ، تیمم ته حاجـت نشـته) اقتصـادي وي (د خپلې برېستنې سره پښې غځول په کار دي) او نور .

د متل ستر خصوصیت دادی ، چې همیشه کنایي مانـا افـاده کـوي ، کـه خپلـه اصله او حقیقي مانا افاده کړي ، هغه بیا متل نه دی . مثلاً : (که غر لـوړ دی ، پر سر یې لار ده) (د غله په ږیره خلی وي) (په یوه ګل نه پسرلی کېږي) . دلته یو متل هم پـه خپله لومړۍ مانا نه دی او نه د (لوړغر ، په سر یې لاره) ، (غـل ږیره ، خلی) (ګل ، پسرلی) ترمنځه ارتباط ملحوظ دی ، چې د متل حقیقي مانا ده ، بلکې دلته هر متل خاص کنایي مفهـوم لـري ، چـې هـم اورېـدونکی پـرې پوهېږي او هم د ویونکي مطلب وي او هغه د متل کنایي مانـا ده ، کـه کنـایي مانا افاده نه کړي ، هغه متل بللی نه شو (۷ : ۵۲ ، ۵۳) .

پښتانه متل ته ډیر اهمیت ورکوي . هر متل ورتـه د کـاڼي کرښـه ښـکاري او هغه یو پوخ او غټ دلیل بولي . پښتو متلونه د پښتنو د اجتماعي ژوندون پوره نماینده ګي کوي .

د پښتو متلونه ډېر او په زیاته اندازه دي او لکه لندۍ په هره خوا کې پـه بېـل بېل ډول د خلکو په سینو کې پراته دي . د پښتو متلونه ډېر پخواني او لرغوني مالومېږي . ځکه چې د متل جوړیده او شهرت ډېره زمانه غـواړي او ډېـر ژر د متل حیثیت نه شي موندلای .

دغه شان ښایي ، چې د متلونو په عبارتونو کې هم ډېـر تـوپیر نـه وي راغلـی ، ځکه چې د متلونو عبارت او لفظ د یو روایتي متن پـه توګـه پـه خپـل اصـلي

رنګ ساتل کېږي او د زمانو بدلونه پکې زيات تغير نه پيداکوي . د پښتو هر متل لکه د لنډۍ يو ځانله خپلواک مضمون يا په بله ژبه د يوې پېښې او واقعې لنډيز دی (۱۱ : ۲) .

متل هغه عام اهنګدار او مؤجز کلام دی ، چې په حکمت بنا وي او د عموميت اهنګ او ايجاز په ګاڼه پسوللی وي ، که لنډۍ د پښتنو جماليات تولنيز شعور تمثيلوي ، نو متلونه عقلاني او فلسفي خوا ښيي. ښاغلی قيام الدين خادم د متل د ويي په باب ليکي: " د متل د ويي اصله مانا ماته نه ده مالومه ، خو د عربي د مثل او ضرب المثل مانا واضحه ده ، زه نه شم ويلای ، چې متل به له مثل نه جوړشوی وي ، مګر د مثل په مانا سرۍ پوهېږي ، چې دا هغه بديعه حکيمانه جمله ده ، چې د تشبيه ،کنايې او مثال په ډول د کلام د تحکيم لپاره راوړل کېږي .... "

خادم صاحب د مثال لپاره دا لاندې متل راوړي : "چې ځې ځې ، ابازو ته به راځې."

د مضمون له مخې د پښتو هر متل يوه ګټوره وجيزه ده . دپښتنو روحيات او ټولنيز ژوند پکې په ښه توګه ځلېږي او د ولسي ادب هغه بډايه پانګه ده ، چې د ټولنيز ژوند ټولې خواوې پکې څرګندې شوې دي . د مينې او ښکلا، وصال او بېلتون ، خوښۍ او خپګان ، اخلاق ، تاريخ او جغرافيې ، مذهب ، اقتصاد ، عدالت ، هېوادپالنې او نورو فکرونو مخزن دی .

په متلونو کې د يوې ټولنې ډېر پټ دننني رازونه پراته دي او پښتنو ته ډېر ارزښت لري ، ځکه دا وينا د ټولنې هغه ګډ او ټولنيز مضمون دی ، چې د ټولو

له خوا د عقل او پوهې له مخې سنجول شوی ، د ټولو له خوا قبول شوی او پـه سیمه کې یې د کلونو کلونو په تېرېدو ریښې پخې شوې دي .

د دې لپاره ، چې یـوه وینا د متل په نامه یاده شي او بیا د ټولو لـه خـوا د منلو وړ وګرځي ، باید ساده او د ولس په ژبه وي ، ښه اهنګ ولري ، په غوږونو ښه ولګي ، په مغزو کې سملاسي ځای ونیسي- او زړونـه یـې ومنـي ، د همـدې مقصد لپاره په یوه متل کې تـل درې شـیان ، خـوږوالی ، لنډوالی ، مقصـد او مفهوم ضروري بلل شوی (۴: ۸).

متل هغه لنډه جمله یا عبارت دی ، چې د یوې انساني تجربې او مشاهدې بیـان پکې په ډېره په زړه پورې ښکلې بڼه او انداز کې شوی وي .

د متل عبارت ساده او روان وي ، خو ډېره سـتره او ژوره مانـا او مفهـوم پکـې پټ وي . دا د انسانانو د مغزونو خبرې دي ، چې د دوی د ټولنیز ژوند لـه پخـو تجربو څخه رازېږېدلې دي .

متلونه د یوې ژبې د ولسي او شـفاهي ادبیـاتو سـتره او ارزښـتناکه برخـه ده. اصلي جوړونکي او رامنځته کوونکي یې هم نه دي مـالوم ، د ټـول ولـس ګـډ مال دی . هر متل تر شا په خپل پس منظر کې یوه پېښه ، کیسه او د ژوند پخه تجربه لري ، چې د هغې نتیجه او نچوړ د پند او عبرت لپاره خوله په خولـه لـه یو نسل څخه بل نسل ته لېږدېدلې او د کاڼي کرښې ګرځېـدلې دي ، نـو ځکـه یې خلک پـه خبرو اتـرو کـې د خپلـې وینـا د منطقـي او بـاوري کولـو لپـاره استعمالوي .

ځینې متلونه په نظم وي ، چې وزن او قافیه لري او ځینې بیا په نثر وي ، چـې د وزن او قافیې له قید نه خـلاص وي ، خـو دواړه ډولونـه د پـوره فصـاحت او

بلاغت نه برخمن وي . د يادونې وړده ، چې زموږ زياترو پخوانيو شاعرانو پخپلو شعرونو کې د شعري قوت د لوړتيا لپاره متلونه راوړي او د ځينو مشهورو شاعرانو د شعرونو ځينې بيتونه او يا نيم بيتي په خلکو کې د متلونو په بڼه استعمالېږي (۲۱ : ۵۵) .

پښتو متلونه د ولس د خولو څخه راوتلې هغه پخې خبرې دي ، چې د ډېرو تجربو او زمانو په تېرېدو سره هغه په هر تول باندې پوره او پخې شوې دي (۵ : ۲۰)

کله چې انسان د ګلونو غونچه ويني او په زړه او ذهن د باغونو او ګلستانونو زرګونه رنګونه خواره شي ، همدغسې متل د ژوند د تجربو له ماناوو نه يوه ډکه پکه داسې مجموعه ده ، چې زړه او ذهن يې واوري ، نو د فکر او تخليق چينې تاندې کړي او خيالونو ته نوې او ناليدلې لارې په ګوته کړي . متل د ژوند د کالبوت روح دی چې دغه قرار شي ، نو متل بې قراري وربښي او چې بې قراره شي ، نو قرار ورکوي ، چې روغ وي ، بيمار يې کړي او چې بيمار شي ، نو خپله يې طبيب او په خپله يې دارو شي . متل د انسان د ژوند نه مانا اخيستې ده او متل انسان او د انسان ژوند ژواک ته مانا وربښلې ده (۲۳ : ۱۱) .

متل لکه اور اورکی يا اوربلک له ځانه رڼا لري . موږ متل ته د څراغ ويلو پر ځای اوربلک په دې وايو ، چې دا لکه يو ژوندی شی په خپلو پښو په تولنه کې روان وي مزل کوي او په رڼا کې يې خلک د ژوند غوټې پرانيځي. هر ځای ، چې خبره بنده وي متل چې ور برابر شي ، نو داسې يې په اسانه خلاصه کړي ، لکه کيلي چې کولپ (قفل) خلاصوي . د مزل کولو طريقه يې دا وي ،

چې د انساني تجربې پر بنسټ منځته راغلي ډېره زياته دانايي په بېخي لږو ټکو کې په هر متل کې ځای شوې وي او دغه لږ ټکی دومره ساده ، دومره اسانه او ترتيب يې دومره طبيعي وي ، چې نه يې حافظې ته ياد ساتل گران وي او نه يې ژبې ته ادا کول . په دا نو ، چې يو متل پر يوه موقع باندې وويل شي ، هلته هر څومره وگړي ، چې حاضر وي ، هر يوه ته هغه بې له څه کوښښه ياد شي او دا هر وگړی ، چې بيا چېرته بل ځای پر همدغسې موقع باندې برابرېږي دغه متل يې خولې ته په خپله راځي او هلته موجود نور وگړي ، چې يې اوري ، نو متل د هغو حافظې ته هم ځان رسوي او ورسره مخته ځي . داسې هر متل په ټولنه کې په گرځېدو راگرځېدو وي او چې پر خپله مناسبه موقع يې واوري ، نو پوه به شي چې په دغه وړه کوزه کې څومره ژور سمندر پروت دی (٦ : ١٦٤) .

متل هغه جمله ده ، چې د مثال په طور بيان شي او په دليلي توگه وجود ومومي . په تېره زمانه کې ډېرې داسې واقعې تېرې شوې دي ، چې هغه يا په کيسه کې بياني شوې او يا په لنډه جمله کې هغې ته اشاره کوي او هر کله ، چې د کومې پېښې اړوند دغه وړه جمله ، چې په وړو وړو ټکو مشتمله ده ، بيان کړی شي ، نو د اورېدونکو ذهن ته هغه ټوله واقعه راوړاندې شي (٥ : ٢١)

په شفاهي ادب کې شايد متل يواځينی صنف وي ، چې د دنيا په ټولو ژبو کې اوچت مقام لري . د متل د دې اهميت او عموميت لويه وجه د هغه په مانيزه غنا پورې اړه لري . په متلونو کې د يوه ولس د اخلاقي ، عقل او پوهې کچه د شفاهي ادب د هر بل صنف په پرتله په زياته اندازه څرگندېږي . د پښتنو د

ټولنيز قانون (پښتونولی) کابو ټول مفاهيم يواځې او يـواځې پـه متلونـو کـې خوندي دي . پښـتو متلونـه نـه يـواځې د پښـتو ادب غـوره نمونـه ده بلکـې د پښتون د نفسياتو او کلچر د ادراک لپاره بهترينه وسيله هم ده (۱۲ : ۱)
د Oxford Advanced learner's Dictionary د متل په اړه ليکي:
A well-known phrase or sentence that gives advice or says something that generally true. (۱۲۱۵ : ۲۵)

د متل نورې پېژندنې داسې شوي دي :

- پښتو متلونه ډېر لوی مقصد په لنډو ويناوو کـې ښـکاره کـوي او د ويسا وړ ګڼل کېږي او په وينا کې د قالب او شاهد مثال لري .
- متلونـه د پوهـانو خـبرې دي ، چـې حـق و رښـتيا دي . دا د کلونـو د تجربې او مشاهدې پايله وي ، چـې پـه کوچنيـو کوچنيـو جملـو کـې بيانېږي .
- محاوره د هرې ژبې يو لازمي جز وي ، خو د متل استعمال پـه اختيـار پورې اړه لري .
- متلونه په عمومي توګه د عوامي ذهن امين وي او په شاليد کې يې د صديانو پوهه پرته وي ، دغه وجه ده ، چې متلونه د ژبـې ښايسـت او ګاڼه بلل کېږي . په ليـک او وينـا کـې د نـدرت د پيـداکولو لپـاره د متلونو استعمال ډېر ښه وي .
- په لفظي ساده ګۍ کې يې تر ټولو لويـه هوښـياري او حکمـت ځـای شوی دی. متل او سندره هميشه موجز وي ، خو د بشپړ کتاب هـومره

تفکر او احساس پکې وي . متلونه که څه هم لنډ او په ساده توګه لیکل شوي دي ، خو مفهوم یې ډېر لوی دی ، چې اصلا د یوه کتاب بڼه لري .

- متلونه له لفظي او مانیزو ښکلاوو ډک دي . د متل ایجاز ، اختصار او په هغه کې د لوی مفهوم ځایول د هغه بلاغت او فصاحت همیشه د ادب د تیورۍ د محققینو پام ځانته اړولی دی .
- متلونه هغه عام حقایق دي ، چې د خلکو په خبرو اترو کې په ذوق او خوند سره ویل کېږي .
- متلونه هغه لنډې ویناګانې دي ، چې بلاغت او رښتینوالی ولري . دغه ویناوې د ډېرې پخوا زمانې څخه په خلکو کې موجودې او د دوی خوښې وي .
- متلونه هغه وړې ، مګر چستې جملې دي ، چې د انساني ژوند تجربې او مشاهدې پکې په ډېره عجیبه اندازه ناآشنا طریقه او خوندناک شکل وړاندې شوي وي ، د طنز او مزاح مالګه هم ورسره وي .
- متلونه که څه هم لنډې او ساده جملې دي ، مګر حقیقت دادی ، چې په هر متل کې لوی حکمت پروت وي او دغه مقولې ، چې د تجربو نه وروسته منځته راغلي او په عام ساده او لنډ ډول یې په جامعه کې انتشار موندلی ، د یوې سیمې ، ټولنې او یوې زمانې د خلکو ذهني او فکري سویه ، کردارونه اجتماعي روابط ، هوښیاري ، د ژوند سطحه ، کولتور او نور په ښه ډول ترې څرګندېږي .

- متلونه په عموماً په عوامي سطحه پيداکېږي . په دوی کې د عـوامي ژوند څرک پروت وي ، بيا يې ښېګړه دا ده ، چې خاص خلک يـې هـم په خپل استعمال کې راولي، که څه هم د دوی له چاپېرياله سره اکـثره تړون نه لري . دا خبره نه ، خو د متلونو پـه اړه ده ، بلکـې د لفظونـو ، تلفظ او محاورو په اړه هم عوام ته خواص مات شوي دي .
- په متل کې د قرنونو تجربې ، د انساني ژوند مشـاهدې او د پوهـانو د احساساتو پانګه پرته وي . پـه متـل کـې د لفظونـو تقـديم او تـاخير درست وي خو د محاورې پـه شـان پکـې د مصـدر د ټولـو مشـتقاتو استعمال ناجايز وي .
- متل هغه عام آهنګداره او موجز کلام دی ، چې په حکمت بنا وي او د عموميت آهنګ او ايجاز په ګاڼـه پسـوللی وي . کـه لنـډۍ د پښـتو جمالياتي ټولنيز شعور تمثيلوي ، نو متلونـه عقـلاني او فلسـفي خـوا ښيي .
- متل د يوې تجربې پايله او يوه اخلاقـي نقطـه وي ، چـې پـه تمثـيلي اسلوب کې بيانېږي . لفظونه مختصر وي ، مګر لـه دوی څخـه يـوې لويې واقعې ته اشاره وي .
- ورځنۍ ، محاورې او متلونه د لساني ګروه د سماجي او لساني رويې او ثقافتي حيثيت غمازي کوي .
- متل يو داسې لنډه اغېزناکـه جملـه ده ، چـې اکـثره پـه اسـتعاري يـا تجنيسي فورم کې وي او په سمه توګـه د يـوې رېښـتينې تجربـې او مشاهدې څرګندونه ده .

- متل د ولس د متداولې او د ژوند د عملي فلسفې شعر دی .
- په عمومي توګه په متلونو کې پټه کنایي فلسفي مفکوره موجوده وي .
- متلونه او عوامي شاعري داسې ځیزونه دي ، چې موږ ورته خاص طور سره د یو قوم د ژوند ژواک کړه وړه ، دود و دستور ، روغ رنځور ، مړي ژوندي او د عاداتو خصلتونو وغیره وغیره ، چې په مختصرو الفاظو کې به ورته تهذیب ، تمدن ، کلچر او ثقافت ووایو ؛ ایینه دار وي .
- متل ، د مانا او مطلب ډکې وړې وړې خبرې دي ، چې د اوږدې تجربې نه رازبړېدلي وي .
- متلونه زموږ د عوامي ادب په شان ، زموږ شریک قومي میراث دی . دا د خپلو خوندورو ماناوو او برجستګۍ له برکته د زړه د حال د اظهار لپاره ډېره غوره او خوندناکه ذریعه ده او هم د دې په ذریعه په خبرو کې خوند او زور پیداکېږي (۱۴ : ۲۵)

۳ ـ آیا متل له (مَثَل) سره اړخ لګوي ؟

متل زموږ د خلکو ، ولس ، فولکور او کولتور هغه شتمني ده ، چې زموږ د ژوند سره تړلی تاریخ لري . په دې مانا ، له هغه مهاله ، چې موږ د یوې وګړنۍ ډلې او ولس په توګه او زموږ ژبه د پوهونې او راپوهونې د وسیلې په توګه ، د نړۍ پرمخ رامنځته شوي یو ، بېلابېلې ژبنۍ ښکارندې او ژبنې جوړښتونه هم همدا مهال راپنځیدلي او تر ننه دوام لري .

څرنګه ، چې زموږ د وګړو او ژبې تاریخ زرګونه کلونه وړاندې او زوړ دی ، همداسې د متل لرغونتیا هم زرګونو کلونو ته رسېږي . متل د یوه ژبني واحد په توګه ، زموږ په ژبه کې هغه وخت هم شتون درلود ، چې زموږ سیمې ته عربي ژبه او کولتور راغلي نه ول . د متل له څېړنې راته دا خبره ښه جوتېږي ، څکه په متلونو کې داسې فکرونه شته چې هغه تر اسلام وړاندې دي . زموږ هېواد ته د اسلام راتګ څرګند تاریخ لري ، په داسې حال کې ، چې موږ تر اسلام وړاندې هم ژوند کړی او ژبه مو ژوندۍ وه او په دې توګه متلونه هم کارېدل .

متل که د عربي ژبې (مثل) پښتو شوې بڼه وبولو ، نو دلته دا پوښتنه مخته راځي، چې ایا متل د یوه ژبني واحد په توګه له هغې وروسته زېږیدلی ، چې عربي ژبه سیمې ته راغلې یا دا چې دا جوړښت وړاندې شتون درلود ، خو نوم یې اوښتی یا دا چې متل هماغه لرغونی نوم دی ، چې د دې ژبني جوړښت لپاره کارېدلی دی ؟

د متل په اړه څیني بحثونه ، چې متل عربي ـ پښتو بولي ، په موږ کې ډېر نوي دي او که ډېر لرغوني هم وي ، هغه وخت رامنځته شوي ، چې سیمې ته عربي

ژبه راننوتې او زموږ په ژبو يې مستقيم او نامستقيم اغېز کړی دی . دلته دا خبره بيا راغبرگوم ، چې د يوه ژبني جوړښت په توگه د متل تاريخ ، زموږ په سيمه کې تر عربي ژبې لرغونی دی

زموږ ستونزه داده ، چې په دې برخه کې شواهد او اسناد نه لرو ، چې متل ته يې په لرغونو وختونو کې کوم نوم ورکړی وو ، په سيمه کې تر اسلام او عربي ژبې وړاندې اړوند اسناد زموږ په لاس کې نشته ، له دې کبله اړ يو مسايل د عربي ژبې تر اغېز لاندې وسپړو . که متل زموږ د پښتو ژبې او يا نورو اريايي ژبو کلمه وي ، په اړه يې سمه څېړنه شوې نه ده ، خو دا چې دا کلمه د عربي (مثل) پښتو شوې بڼه وبولو بېلابېلې څېړنې شوې دي.

د متل کلمه په همدې شکل (فرهنگ عميد) رااخيستې ده ، چې عربي هم راته نه ښکاري ، خو دغې کلمې باندې چا ډېر بحث کړی نه دی . د (افسانه ، لنډ داستان مثل ، شوخه خبره) ماناوې يې ورته ليکلې دي . په پورتنيو ماناوو کې يو څه ليدل کېږي ، هغه دا چې ډېر متلونه يوه لنډه کيسه ، پېښه او داستان لري ، چې په پورتنيو ماناوو کې شته ، له همدې کبله دغې ژبني جوړښت ته متل ويل شوی دی .

متل ته په عربي کې مثل هم په دې اعتبار وايي ، چې د دويم شي حال د اول سره مشابه کېږي ، يعنې د استعمال ځای يې په اصل مورد کې قياسېږي (۸ : ۳۲)

په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي ، چې په عربي يې مثل بولي ، ښايي چې متل له عربي څخه مفغن شوی وي . څکه چې کله په تفغين کې (ث) په (ت) بدلېږي ، لکه ميراث چې ميرات شو . د عربي لغت پوهان وايي ، چې

مثل او نظير او دا کليمه له عربي مثـل څخه جوړه شوې او پر ټولو حکمتو او لنډو کيسو او اساطيرو اطلاق شوه(۷ : ۱۸ ، ۱۹) .

متل او مثل د مفهوم ، مضمون او مانا له مخې يو دي ، چې په ټولـو خلکـو او قومونو کې شته ، د هغوی د ځانګړو پوهنو ، ژونـد پېښـو او تجربـو محصـول وي ، خـو مـوږ لـه نيکونـو نيکونـو رانيـولې د ژونـد ډېـر کولتـوري پړاوونـه درلودلي دي ، چې ټولو مادي او مانيزو شيانو ته مو خپل خپـل نومونـه لـرلي دي . متل او مثل هم همداسې درواخله (۱۰ : ۶۱)

د متل لفظ د عربي د لفظ مَثَل سره تعلق لري . په سامي ژبو کې (ت) په (ث) بدلېږي لکه واخلئ (يافث > يافت) خو دا بدلون په عربي ژبه کې عام نـه دی ، ما په عربي کې د متل لفظ د (متل) شکل کې چېرته هم نه دی ليدلی . د عـرب (م ، ث ، ل) د مادې نه د عربي د قاعدو لانـدې ګـڼ اسـتقامات کـولی شي . د دغې مادې لفظ مِثل هم ځينې وخت د مَثَل مانا ورکوي او جمع يـې امثـال ده . په پښتو کې د متل جمع د عربي قاعدې لاندې امتال نه راځي ، بلکـې متلونـه راځي (۱۳ : ۳۱) .

مِثل ، مثال يا مثلً د عربي ژبې لفظ دی . دا لفظ په قران شريـف کـې څـو څـو ځايه او څو څو وارې راغلی دی . چېرته مثلاً او چېرتـه د جمعـې لپـاره امثـال ليکل شوی دی . مثل په اصل کې داسې قسم خبرې ته وايي ، چې هغـه د بلـې خبرې په شان وي يا د هغې خبرې په رنګ ، مانا او مطلب څرګندوي يا يو کـار ، کيسه او پېښه د بل کار يا بلې پېښې سره تړي . په ځينې ځايونو کـې د مثـل بيانولو يا وړاندې کولو لپاره د (ضرب) لفظ استعمالېږي . دا لفظ هم لـه عـربي ژبې او قران شريف نه اخيستل شوی دی ، لکه: ضرب‌الله مثلاً فمثله صـفوان ،

و مثلا الذين ينفقون (البقره) . داسې نورو ډېرو آيتونو کې دا لفظ بيان شوى دى او هم داسې دا لفظ د عربي نه نورو ژبو نقل کړى ، خپل کړى او اخيستى دى . په اردو ، پارسي او پښتو ژبو کې دا لفظ هم په دې ماناوو او مطلب سره استعمالېږي ، لکه : ضرب الامثال ، مثلاً ، مثال کے طور ، د مثال په توګه او داسې نور .

په پښتو ژبه کې د مثال لفظ هم د دې مطلب لپاره استعمالېږي ، خو جمع يې لکه د عربي د قاعدې لاندې امثال نه راځي ، بلکې مثالونه ويل او ليکل کېږي . د دې سره سره د پښتو ژبې يو بل توری (متل) زموږ په ورځنې ژوند کې ډېر استعمالېږي . متل هم د مثال مانا او مطلب ورکوي يا څرګندوي ، مالومېږي داسې ، چې متل هم د مثل نه جوړ شوى او اخيستى شوى دى ، په زړه عربي ژبه کې د (ث) لفظ په (ت) ويل کېږي . نن هم د عربو په ډېرو علاقايي ژبو کې (ث) په (ت) ويل کېږي . لکه : د عربي يو نوم (ابن هيثم) دى ، خو په وينا کې (ابن هيتم) ويل کېږي يا د عربي بل لفظ ، چې په ليک کې (الاثين) دى ، خو په وينا کې (الاتين) ويل کېږي ، چې مانا يې (دوه) ده . داسې (الثلاثه) هم په (ث) ليکل کېږي ، خو په وينا کې (التلاته) ويل کېږي ، چې مانا يې (درې) ده .

دې د عربي لفظونو ته چې پام وکړو ، نو د دې نه دا مالومېږي ، چې پخوانۍ زمانه کې د (مثل) لفظ نه په پښتو کې (متل) جوړ شوى دى ، چې مانا او مطلب يې هوبهو د (متل) لفظ سره تړون خوري ، خو د دې جمعې د (امثال) پرځاى (متلونه) جوړ شول .

(٢٣ : ١٩ ، ٢٠)

فرهنگ عمید د (مَثَل) مانا داسې لیکي :

ورته ، صفت ، حدیث ، قصه ، مشهور قول ، ضرب المثل (۱۵ : ۲۱۷۹)

یاد فرهنگ د (مُثُل) کلمې ته لیکي : جمع مثال (۱۵ : ۲۱۷۹)

د (مِثال) کلمه بیا داسې مانا کوي : اندازه ، مقدار ، مانند ، شبیه [فرمان ، حکم قصاص] (۱۵ : ۲۱۷۸)

د متل (مَ تَ) د کلمې مانا یاد فرهنگ داسې کوي :

افسانه ، لنډ داستان ، مثل ، هغه خبره چې د شوخۍ له مخې وویل شي (۱۵ : ۲۱۷۳) .

زاهد پښتو ـ پښتو سیند لیکي :

متل (مَ تَ) : یو لنډه جمله ، چې ستر کولتوري او علمي ارزښت پکې پروت وي .

(۹ : ۹۴۲)

همدارنګه د (مَثَل) کلمې ته لیکي : متل ، مشهور قول ، حکایت (۹ : ۹۴۴)

ضرب المَثل ته لیکي : مثل وهنه ، متل اړونه ، متل (۹ : ٦۷۸)

۴ ـ د متلونو ډولونه :

متلونه د شکل له مخې په دوو برخو ویشل کېږي :

۴ ـ ۱ ـ منظوم :

دا هغه متلونه دي ، چې نظمي ځانګړنې لري ، لکه :

په زړه صاف ، په خوله خلاف .

چې غواړې ، پرې واوړې .

ډېره یوه نېکمرغه ، یوه بدمرغه .

ښه عمل ، د لارې مل .

چې هوس دی ، دومره بس دی .

چې نه دې وي له موره ، ورته مه وايه چې وروره .

چې مړ شو ، هغه پړ شو .

چې لوی غاپي ، کوچنی تراپي .

چې ژرنده يې گرځي ، بلا يې پرځي .

چې سبا شي غم پيدا شي ، چې بېگا شي غم پناه شي .

۴ ـ ۲ ـ منثور :

دا هغه متلونه دي ، چې نثري ځانگړنې لري ، لکه :

چې ښه وي ، بد دې اور واخلي .

په دسترخوان هر مچ زمری دی .

په سپي د خاوند زړه بدېږي .

په ډېرو ليونی خوښ وي .

په پټه خوله څه نه کېږي .

په بد زوی ، ښه پلار يادېږي .

په خپله ډوډۍ موړ ، په کلي نازولی .

په پوښتنه سړی مکې ته ځي .

پردۍ ورکړه ، نيمه خوا ده .

بد په بلا اخته ښه دی .

بربنډ له اوبو نه ډارېږي .

پردی غم تر واورو سوړ دی .

ښاغلی اروانښاد دوست شینواري په دې اړه ګټور مالومات وړاندې کوي او متلونه په عام ډول په دوو برخو ویشي ، منثور او منظوم .

الف ـ منظوم متلونه : دا ډول متلونه د یوه بیت حکم لري ، چې هم د قافیې او هم د سیلابونو له مخې تر یوې اندازې مقید او خاص اهنګ او تال لري ، لکه:

بد به دې په زړه لرم

سلام به دې په خوله لرم

×××

که په کور کې غوړه مومې

لیونی به غرو ته درومې

×××

سل روپۍ پورکړه

دا ختر شپه په کورکړه

ب ـ منثور متلونه : دا هغه متلونه دي ، چې د سیلابونو په شمیر او د قافیې په مراعات مقید نه دي او عروضي اساس نه لري ، بلکې مسجع نثر ورته ویلای شو دا په خپل منځ کې په نحوي لحاظ په دوه ډوله دي :

الف ـ چې بشپړه جمله وي ، مسند او مسندالیه یعني فعل او فاعل یا مبتدا او خبر ولري ، دې ته په انګلیسي ـ کې (Proverb) او په روسي کې (پسلوویځه) ویل کېږي . دا هغه مستعاره بشپړه مقوله ده ، چې کنایي مفهوم افاده کوي او غالباً اهنګ لرونکی (سندریز) فورم لري ، لکه :

که غر لوړ دی ـ پر سر یې لار ده .

ب ـ هغه ، چې بشپړه جمله نه وي او په نحوي لحاظ د کلام یو مهم جز ونه لري ، خو نور د متل تر تعریف لاندې راځي ، دې ته په انګلیسۍ کې (Saying) او په روسي کې (پګه وورګه) ویل کېږي ، لکه :

زه ستا دارو ـ ته زما دارو .

اوره دې په اوره ـ منت دې په څه .

خپل عمل ـ د لارې مل .

خپله وطنه ـ ګله وطنه .

دغه ډول ته ځینې خلک محاوره وایي ، خو د پښتو او دري د ولسي ادب په کتابونو کې عموماً د متل په نامه یاد شوي او په کوم توپیر ورته نه دي کتل شوي . متل کله یوه جمله وي ، لکه : د غله ځای په غره کې هم نه شي .

کله دوه جملې وي :

رانده ته مه ګډېږه ـ کاڼه ته ډول مه وهه .

کله چې متل له دوو جملو څخه جوړ وي ، د دواړو جملو تر منځه کله د عطف مانیز ارتباط موجود وي (د عطف ادات حذفېږي) لکه :

کوتک وهه د ورور لپاره ـ خبره کوه د خدای (ج) لپاره .

یا داسې نور ارتباطونه سره لري ، چې دویمه غالباً د لومړي تابع جمله وي . ډېر لږ متلونه له درېیو جملو هم جوړوي ، لکه :

(د کونډې کره زوی نه وو ، چې زوی یې پیدا شو، مرګو ګډه شوه) (۷ : ۶۰ ـ ۶۲)

د اروابناد شینواري د متلونو په ویشنه کې د منثورو متلونو ، د دویم ډول په اړه ، چې په انګلیسي یې (saying) بللي ، ښاغلی عبدالکریم عامر په خپل اثر (پښتو محاورې) کې د (مقولې) تر سرلیک لاندې داسې لیکي :
مقوله د عربي ژبې له قول څخه ده ، چې لغوي مانا یې خبره او وینا ده . په اصطلاح کې هغه جملې یا فقرې ته ویل کېږي ، چې د یو ښه ناصحانه رنګ له امله خلکو خوښه کړې وي . دغه مقوله د متل لپاره هم استعمالېږي. له دې مقولې څخه په اصطلاح کې (مقاله) هم وتلې ده ، چې د ویلو په مانا ده . د مقولې لفظونه خپله حقیقي مانا ښرګندوي او په دې کې د زوړوالي شرط هم لازمي نه وي . یو څو بېلګې یې دا دي :
۱ . ته پوه شوې ، ستا ایمان .
۲ . ته پوه شوې ، ستا کار .
که د مقولې جوړښت ته وکتل شي ، نو د متل لور ته ذهن ځي . متل هم په لومړي سر کې یو قول وي ، چې پکې پوهه ، تجربه او مشاهده خپل کار کوي ، وروسته یې استعمال عام شي ، د ضرب المثل رنګ یاني په خبرو کې د مثالونو په رنګ راوړل کېږي.
پورتني مثالونه هم د متلونو ځای ته رسي ، مقوله هغه قول دی ، چې پکې هغه د متل لوازمات خپل کار کوي د خولې وتلې هره خبره مقوله ده ، خو هغه مقولې د عام ذهنونو او خولو برخه ګرځي . کومې ، چې څه دانایي ، پوهه ، تجربه او مشاهده ولري. د ژبې دغه څېړل شوي ټول اصطلاحات په بنسټیزه توګه پر لغت ولاړ دي ، له لغته پس دغه ټول اړخونه زېږي . که لغت یاني د یو شي لپاره مخصوص نوم نه وي ، نو دا اړخونه مخته نه راځي. د عام خلکو

د ژبې زور پر خواصو باندې ډېر وي ، ځکه چې استعمال يې ډېر وي ، نو خواص د عوامو ژبه هر کله په خپلو ويناوو کې ځايوي . دغه ذکر شوی رنګ که د عامو يا د خاصو له خوا وي ، خو په ټولنه کې د عام استعمال ځای ولري ، د خپل مفهوم شهرت او لوړوالي له امله محاوره هم د متل رنګ لرلای شي ، نو مقوله هم په لومړي سر کې يو قول وي ، وروسته هغه د متل رنګ واخلي ، که داسې ووايو ، چې د متل بنسټ پر مقوله ولاړ دی ، بې ځايه به نه وي . دلته به يو څو متلونه رانقل کړو :

چې سر وي ، خولۍ ډېرې دي

خپله لاسه ، ګله لاسه .

دغه بېلګې د متلونو دي ، خو په لومړي سر کې د خولۍ ډېرښت او د سر د خوندي پاتې کېدو ليدنې (مشاهدې) او تجربې دغه خبره خولې ته راوړې ده ، چې اوله يې د مقولې رنګ دی ، يانې خولۍ ډېرې دي د سر پاتې کېده ضروري دي يا خولۍ شته د سر سلامتي غواړه يا هغه د متل په رنګ کې هم مقوله وي . دغه د يو قول او خبرې ډېر استعمال د متل رنګ واخلي . د مقولې د خوند ځای دا دی ، چې خپله حقيقي مانا ورکوي ، د جوړښت په اعتبار له دوو تورو څخه وي ، پر مخ يې حد نه دی ټاکل شوی. په پښتو ژبه کې ډېرې مقولې شته ، چې خپل مانيز رنګ له محاورې او نورو اصطلاحاتو څخه بېلوي او خپل ځان ته يو جلا رنګ او مانا لري ، دوه بېلګې يې يادې شوې دي (۱۴ : ۳۱ ، ۳۲)

۵ ـ په متلونو کې د دودونو غبرګون :

ژبه د وګړو ترمنځ د پوهونې او راوپوهونې وسیله ده ، ژبه د انسان د مانویاتو مادي شکل دی . د ژبې بنسټ (غږ) دی ، چې دا خپله یوه فزیکي ښکارنده او ماده ده.

ادب په ژبه پورې تړلی او داسې ویل کېږي ، چې ژبه د ادب لپاره وسیله ده ، خو داسې وسیله ده ، چې نشتون یې ادب نشت کولای شي . د ادب د نورو توکو د څرګندونې . برسېرونې او نورو وګړو او ټولنې ته د رسونې ګټوره او بنسټیزه وسیله همدا ژبه ده ، چې نالیدونکي ځواکونه خلکو ته رسولای شي . ښایي د سر په سترګو یې نه ګوري ، خو د زړه په سترګو یې لیدای شي .

متلونه د فولکلوریک ، ولسي ، ګړني ، ژبني او کلیوال ادب مهم توکي دي ، چې د یوې ټولنې د کولتوري یون لوړې او ژورې ښیي . د دې لپاره د همدې اثر په بېلابېلو پانو کې کې ګڼ داسې نظرونه لیدای شئ ، چې متلونه یې د ادب برخه بللي ده .

د متلونو په پېژندنه کې دا خبره ډېره ویل کېږي ، چې متلونه د یوې ټولنې او وګړو د ژوند هینداره ده . د هغوی رواني او نفسیاتي غوښتنې ، معیارونه او دودونه پکې خوندي شوي دي . همدا د ډېرو فولکلوریکو ادبي ژانرونو ځانګړنه ده .

متلونه د یوې ټولنې او وګړو هغه ژبنۍ پانګه ده ، چې د یوې ټولنې د نورو ډېرو ځانګړنو ترڅنګ یې دودونه هم خوندي کړي دي . دا لړۍ یواځې په متل

کې نه بلکې په نورو ادبي ډولونو کې هم غځول شوې ده او ادب د ارزښتونو او معيارونو د خونديتوب غوره وسيله ګرځېدلې ده .
دود تر ډېره عملي او اجرايوي بڼه لري ، په دې مانا ، چې دود يو داسې ارزښت دی چې په عمل کې ترسره کېږي او متلونه بيا د همدې کړو وړو څرګندوی دي . د بېلګې په توګه : ډېر عمره انسان ته سلام اچول زموږ دود او ځواب يې هم زموږ دود دی . په لغمان ولايت کې د کال په ځانګړي وخت کې د ولس له خوا ويالې پاکولو ته (کتېر) وايي ، چې دا يو دود دی ، همدارنګه نور ډېر بېلابېل دودونه ، چې موږ يې په ټولنه کې لرو .

مازيګری دی ښېرې مه کړه

ته به د نار ښېرې کوې رښتيا به شينه

پورتنۍ لنډۍ د پښتو ولسي ادب ډول او شعر دی ، خو ګورو ، چې څنګه يې يو دود خوندي کړی . زموږ په ټولنه کې همدا اوس دود دی ، چې ميندې هېڅکله په مازيګر کې خپلو اولادونو ته ښېرا نه کوي ، ځکه ويرېږي ، چې قبولې نه شي ، د خلکو عقيده داده ، چې په دې وخت کې يې د قبليدو شونتيا ډېره ده . که څوک غواړي ښېرا يې قبولې شي ، نو همدې وخت کې يې کوي . په پورتنۍ لنډۍ کې د دود ترڅنګ کرکه هم شته .

همدارنګه :

لاس دې تر زنې لاندې مه ږده !

ستا به عادت وي ما به ورک کړې له وطنه

په پورتنۍ لنډۍ کې هم د دې ترڅنګ ، چې محاوره يا ګړنه او کرکه خوندي ده . زموږ په ټولنه کې يو دود هم شته ، هاغه دا چې که څوک کوم ځای کې لاس

تر زني ناست وي ، نو بل يې منع کوي ، چې داسې مه کښېنه ښه پايله نه لري يا پلار دې مړ کېږي .

د متلونو ويل په خپله هم زموږ د ټولنې او خلکو دود دی ، چې د وينا او ګړېدلو پر وخت يې کاروي .

د پورتنيو بېلګو په څېر ، د ولسي ادب ګڼ شمېر داسې ډولونه شته او حتا په اوسني شعر کې هم دا لړۍ روانه ده ، چې زموږ شاعرانو پکې خپل دودونه خوندي کړي دي. اوس يو څو داسې متلونه هم ګورو :

- مشر د کشر پل دی :

کشران له مشرانو زده کړه کوي ، د کوچني يا کشر د ژوند يو پړاو داسې دی ، چې له مشرانو او نورو اخيستنه يا کاپي کوي . ډېر ځله زوی يا کوچنی هغه کارونه کوي يا يې تکراروي ، چې پلار يې کړي يا يې د کورنۍ نورو مشرانو کړي دي . دلته کوم دود خوندي شوی دی ؟

که وګورو ، پښتانه مشران کوم نيمګړی کار يا داسې ، چې بد ورته ښکاري ، د خپلو کشرانو او کوچنيانو په مخ کې نه کوي او وېره لري ، چې ګواکې هغه به يې هم زده او تکرار کړي او فکر کوي ، چې (مشر د کشر پل دی) چې دا يو دود دی .

- ګټه په تاوان کېږي :

د پورتني متل له بېلابېلو کارونو څخه يوه داسې دی ، چې که څوک خاني او ملکي کوي بايد ډېره او ډنده ولري . د خلکو سره د ستونزې پر وخت منده ووهي ، له خپلو ګاونډيانو او کليوالو سره ښه چلند وکړي او ... اوس که وګورو همدې متل ته په کتو هغوی چې لوړې څوکۍ غواړي . دولت غواړي

او ... نو دايې په ځان منلې وي ، چې تاوان به کوي ، چې ګټه ترلاسه کړي . که ځان ولسي جرګې ته کانديدوي ، نو خلکو پسې به منډې وهي ، خپل ملګري به خوښ ساتي ، خلکو ته به ډوډۍ او چايونه ورکوي او نور خدمتونه به يې کوي ، چې دا ټول د شخص لپاره تاوان دی ، چې په پايله کې يې ګټه هماغه د ده وروستۍ موخه يا د ولسي جرګې وکالت او استازيتوب دی. اوس دا زموږ په ټولنه کې دود دی ، چې څوک ګټه غواړي ، نو تاوانونو ته غاړه ږدي .

- له کلي وځه ، خو له نرخه مه وځه :

دا هم يو پښتو متل دی ، هغه وخت کارېږي ، چې څوک غواړي مقابل لوری ، ټولنيزو آرونو ، معيارونو قوانينو او پرنسيپونو ته متوجه کړي . اوس دود پکې څه شی دی ؟
موږ همداسې متلونو او په دې کې پټ ارزښتونو ته په کتو ، له خپل کليوال او ګاونډې سره هغه کوو ، چې څه دود او دستور وي او دا زموږ دود ګرځېدلی دی .

- پردی کټ تر نيمو شپو وي :

پورتني متل هم ښايي خپله فلسفه ولري ، خو موږ يې څه وخت کاروو ؟ کله مو چې له چا يو څه راوړي وي ، نو هر وخت چې د هغه اړتيا شوه ، بېرته يې وړي . دې ته نه ګوري ، چې زموږ کار پرې خرابېږي ، بلکې خپل کار جوړوي او دا يې حق هم دی . دود پکې څه دی ؟
له يوې خوا ، له چا راوړی يا پور شوی څيز ، پر وخت ورکوو او ځان يې پوروړی بولو . دا زموږ دود دی ، چې دغو اشخاصو سره بايد پر وخت عمل

وکړو ، څه وخت چې هغه وغواړي ځیز یې ورکوو . بلخوا د دې متل پټ راز په دې کې دی ، چې مور باید خپل اړتیاوړ توکي او نور ، چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې ورته اړمن یو خپله پوره کړو او له بل نه یې ونه غواړو ، ځکه هغه رانه وړي . زمور دود دادی ، چې تر ډېره هڅه کوو ، خپل اړتیاوړ توکي ولرو او بل ته اړ نه شو .

- اخښي چې جیب تړلی وي ، په خواښې او ښینې یې قدر خوړلی وي(١٦ : ١) :

زمور په ټولنه کې کوژده او واده د ټولنیز ژوند بېلابېل دودونه او پړاوونه دي . کوژده او واده ، د دوو پردیو انسانانو ، یو ځوان او یوې پېغلې او دوو کورنیو ، کلو او قومونو ترمنځ د نږدېوالي لامل گرځي . په کوژده او واده سره ، یو ځوان او یوه پېغله نوي خپلوان پیدا کوي . اوښی ، خواښې ، خسر ، ښینه ... خو د هلک لپاره د دې نویو خپلوانو او نجلۍ خوښ ساتل او د هغوی رضایت ترلاسه کول زمور دود دی .

هلک اړ دی د نجلۍ کورنۍ او د کورنۍ غړي ، په ځانگړې توگه خواښې ، خسر اوښی او ښینه له ځانه راضي کړي ، چې د ده راتلونکې میرمن خوښه شي . دا کار تر واده مخکې ډېر پېښېږي . دا داسې وخت وي ، چې هلک خپلې خسرگنۍ ته ډېر اړ وي ، وېره لري ، چې د واده بار پرې درون نه کړي . له واده وروسته بیا دا فشارونه لږېږي . دا موضوع په هغه وخت کې ، چې هلک غریب وي ، محسوسېږي ، خو د بډای لپاره بیا یاده ستونزه نه وي .

پورتني متل زمور د ټولنې او خلکو دا دود خوندي کړی ، چې کله هلک کوژده وکړي بیا تر واده مخکې او حتا تر هغې وروسته په خپله خسرگنۍ ډېر مهربانه

او په هغوی لګښت کوي . هغوی له همدې لارې خوښ ساتي ، چې دا په نامستقیم ډول د ده د راتلونکې میرمنې خوښي ده . زمونږ میرمنې هم همداسې دي ، که چېرته یې مېره د دې پلارګنۍ خوښه وساتي دا پرې خوښېږي . د مېړه لپاره دا مهمه ده ، چې میرمن یې خوښه اوسي . د زوم قدر هغه وخت ډېر وي ، چې د خواښې ، اوښي او ښینې زړه خوښ وساتي ، د خسرګنۍ مهمه برخه ښځینه ده نارینه هم خوښ ساتل په کار دي خو د ښځو ونډه د کوژدې او ودونو په چارو کې ډېره غوښنه ده . که چېرته زوم یا ځوان د پورتني دود پر وړاندې حرکت وکړ او د خسرګنۍ په ځانګړې توګه ، خواښې اوښې او ښینې زړه یې ونه ساته ، بیا یې قدر او درناوی هم نشته . په پورتني متل کې همدا دود خوندي دی ، هغه دود ، چې زمونږ د ټولنې زومان ورسره مخ دي ، هغه دود چې خواښې ، اوښی او ښینه یې له زومانو سره پالي .

- اختر چې تېر شي ، نکریزې په دیوال وتپه !

مونږ د اسلامي ښستونو له مخې دوه اخترونه لمانځو ، کوچنی او لوی . اخترونه دوه سترې کلنۍ خوښۍ دي چې ډله ییز او عمومي رنګ لري ، ټول مسلمانان په دې کې ګډون لري .

اختر سره د یو دود په توګه ، نور دودونه تړلي دي یا دا دود جلا جلا برخې لري . یوه برخه یې داده ، چې ښځې او نجونې په اختر کې نکریزې وهي ، لاسونه او پښې سرې کوي . دا زمونږ د ټولنې دود دی . د اختر ترڅنګ په نورو خوښیو ، لکه : کوژده او واده کې هم دا کار کېږي .

لکه څرنګه ، چې د خوراک اړتیا د ولګې پر وخت وي او په مـوړ ځـان څـوک څه نه خوري ، دغسې د نکریزو وخت هم اخـتر او نـورې خوښـۍ دي ، لـه دې پرته بې اړتیا څوک نکریزې نه وهي ، بې وخته نکریزې په دیوال تپي .

• بنیادم یو نور ، جامه یې دوه نوره (١٦ : ١١) :

بنیادم ، الله ج او قرانکریم مکرم بللی دی ، بنیـادم د الله ج خلقـت او نـور دی . ټول بنیادمان ، چې په هره جغرافیه کې اوسېږي ، له یادو ځانګړنو برخمن دي . بنیادمان ټول یو ډول نړۍ ته راځي ، په جوړښت کې یـې تـوپیر نـه وي ، خـو ځینې څیزونه له بېلابېلو ټولنو اخلي ، چې یوه یې جامه یا کالي دي .

په پورتني متل کې که د (جامه) له کلمې د کالیو او لباس مانا اخلو ، هغه چې موږ یې اغوندو او د ځان پټولو لپاره یې کاروو ، دا د بنیادم لپاره دوه نوره دي . جامې اغوستل زموږ دود دی .

که له (جامه) نه د اخلاقو مانا اخلو او د پورتني متل موخه دا ګڼو ، چې اخلاق تر بنیادمیت وروسته مهم او دوه نوره دي ، نو بیاهم زموږ د خلکو دا دود دی ، چې نېک او غوره اخلاق خوښوي او هر سړی هلته درون او قـدرمن وي ، چـې نېک اخلاق ولري . دا زموږ دود دی ، چې په خپله هم نېک اخلاق کـوو او لـه نورو یې هم غواړو .

• بې سته څوک جنت ته نه ځي :

ست کول زموږ په ټولنه کې دود دی . ست څه ته وایي ؟

له کندهاره یو راغلي شخص ته په کابل کې د هغه یو ملګری وایي ، چې راځه نن شپه له ماسره لاړ شه . دغسې غوښتنې ته ست وایو .

په دسترخوان ناست میلمه ته کوربه وایي ، ډوډۍ وخوره ! ست مه کوه . دا په داسې حال یا هغه وخت کې چې کوربه فکر کوي ، مېلمه موړ شوی نه دی .
ست یوه جدي غوښتنه نه ده ، خو غیر واقعي یا دروغ هم نه ده . موږ چې کله چانه غوښتنه کوو ، چې راځه! له ما سره لاړ شه یا له ماسره شپه وکړه ، هغه پرې خوښېږي او وایي ، چې پلاني ماته ست وکړ .

- پرهېز له سلو درملو ښه دی :

کله چې څوک ناروغ شي ، بیا درمل خوري ، خو د ناروغۍ د مخنیوي او شاتګ لپاره ښه لاره پرهېز او د هغو څیزونو نه خوړل دي ، چې ناروغي ډېروي .
د ناروغیو د درملنې لپاره درمل خوړل زموږ دود دی ، خو پورتنی متل پرهېز تر درمل خوړلو نه سل ځله غوره بولي . پرهېز کول هم زموږ د ټولنې بل دود دی .

- په ډېرو وهلی ښه دی ، په یوه ملامت نه :

په پورتني متل کې کوم دود پروت دی ؟
په وهلو کې د انسان بدن ضربهویني ، ټپي کېږي او تر دې ، چې د زیان کېدو ګوابښ هم پکې شته او بیا چې دا وهل د ډېرو خلکو په وسیله وي . څرګنده ده ، چې ځاني او روغتیایي زیان یې هم ډېر وي . زموږ خلک دا هرڅه مني ، خو ګرمتیا یا ملامتي ورته تر دې درنه او سخته ښکاري .
دا اوس زموږ دود دی ، چې په یو کار کې هر څومره زیان ګورو ، راته سپک ښکاري خو ملامتي راته درنه ښکاري او ځان د خلکو له ملامتۍ ساتو .

- پړ مې کړه ، مړ مې کړه :

د ګرمتيا او پړتيا په اړه وړاندې هم وغږېدو . زموږ خلک هر ډول سزا منلو ته هغه وخت چمتو کېږي ، چې پړ يا ګرم شي . له هغې پرته هېڅ ډول زيان منلو ته چمتو نه وي .

موږ د بېلابېلو ټولنيزو پېښو پر وخت دا دود پالو ، چې که چا زموږ پر وړاندې يو ناوړه عمل وکړ ، نو هغه د يوې جرګې يا په انفرادي توګه ګرم او پړ کړو ، هغه ته د بېلابېلو دليلونو په وسيله قناعت ورکوو ، چې ګواکې پړ دی . پړ يا ګرم وګړي هم دا دود پالي چې که په يوه موضوع کې ګرم شي ، بيا هر زيان ته چمتو وي ، که هغه مرګ هم وي .

- په اوړي يې ګټه ، په ژمي يې ښته :

زموږ د هېواد په ډېرو سيمو کې اوړی د کرلو او رېبلو وخت وي . په همدې وخت کې بېلابېل فصلونه کرل کېږي او کرګر خپل حاصلات لاسته راوړي . په ژمي کې عام فصلونه نه کېږي . په دې وخت کې هغه حاصلات لګول کېږي ، چې په اوړي لاسته راغلي دي . زموږ په خلکو کې دا اوس دود دی ، چې په اوړي کار کوي ځمکې کري او د ژمي لګښتونه برابروي .

- په خوارۍ څوک بد نه ايسي ، په بې کارۍ بد ايسي (١٦ : ٢٠) :

په پورتني متل کوم دود پروت دی ؟

زموږ خلک کار خوښوي ، هغه انسان خوښوي ، چې په کار بوخت وي ، که څه هم ګټه يې ځان ته وي ، داهم يو دود دی . د دې ترخنګ له بې کارۍ کرکه

کوي ، بې کاري ورته د سلو بلاوو مور ښکاري او هغه خلکو ته بد ګوري ، چې بې کاره وي داهم دود دی .

- په ژرنده کې دې شپه شه ، زوم کره دې مه شه :

په ژرنده کې شپه تېرول ، اسانه کار نه دی . هلته شپه په دې مانا ده ، چې شپه په ويښه تېره شي ، نه په خوب. په ژرنده کې د ژرندې د ماشينونو غږونه وي ، د خلکو شور ما شور وي . د غنمو او جوارو بورۍ وي ، د اوړو ګردونه او دوړې وي ، خو يوې خوابښې ، خسر ... ته د زوم تر کوره ښه ده .
زمونږ خلک د يوه دود په توګه دا پالي او په زوم باندې ډېر حساب نه کوي . دا خبره او دود تر ډېره عام دی ځينې زومان کېداشي داسې نه وي .

- ځو کوچنی ونه ژاړي ، مور تی نه ورکوي :

کوچنی خبرې کولای نه شي . که څه غواړي ، نو د بېلابېلو غږونو او ژړا په وسيله يې غواړي . هر کله ، چې کوچنی وژاړي ، مور يې پوهيږي ، چې کوچنی څه غواړي يا څه ستونزه لري .
که څه هم پورتنی متل د کاروني بېلابېل ځايونه لري ، خو په پورتني شکل کې يې ځو دودونه خوندي کړي دي . يو دا چې کله زمونږ د ټولنې کوچنی ارام پروت وي او نه ژاړي ، نو مور تی هم نه ورکوي . بل دا چې کله کوچنی وژاړي او مور وپوهوي ، چې وګی يم ، نو مور تی ورکوی ، چې دواړه دودونه شته .

- څه وهلی ، څه پورې وهلی :

وهل يو داسې عمل دی ، چې په هغې کې انسان ډېر کړاو او رنځ ويني ، بدني او روحي زيان ويني ، خو پورې وهل ، تېله کول يا ديکه کول ، بيا داسې عمل

دی ، چې د وهلو په پرتله سپک او ډېر زیان پر سړي نه راځي ، خو زموږ خلکو ته وهل او پورې وهل یوه مانا لري . دا د دود په توګه پالي ، که څوک د بل پـه وسیله پورې وهل شي هم د وهلو په توګه ورته ګوري .

- حاجي په مکه کې لټوه ، چرسي په تکیه کې :

حج کول او بیا مکې ته تلل زموږ دود دی ، چې اسلامي سرچینـه لـري . د دې ترڅنګ بل دود هم د چرسو څښل دي . تکیه په ننګرهار کې یوه سیمه ده ، چې چرس پکې ډېر کرل کېږي او چرسیان هماغلته چرس څښي .

د دې متل موخه داده ، چې د هر سړي کار و روزګار ته په کتـو ، د هغـه ځـای هم موندلای شو ؛ یوه او عالم بـه چېرتـه پـه پوهنتـون او ښـوونځی کـې وي او جاهل به چېرته په جواري ، غلا او وژلو بوخت وي .

- حیادار حیا کوله ، بې حیا ویل له ما څخه ویرېږي (١٦ : ٣۴) :

حیـا کـول او شرم کـول زمـوږ د ټـولني عـام دود دی ، چـې د اسـلامي بنسـټ ترڅنګ افغاني او پښتني هم لري . زموږ ښځینه او نارینـه ټـول د حیـا او شرم دود پالي . حیا د ګټني بېلابېل ځایونه لري .

- حیوان چې بېکاره شي ، هم خوړل کېږي هم خرڅېږي (١٦ : ٣۴) :

حیوان که غوا وي که غویی یا بل څه ، تر هغې سـاتل کېـږي او لګښـت پـرې کېږي چې کار کوي ، یا شودې کوي یا یوی او کولبـه ، خـو کـه دانـه کـوي ، زموږ دود دا دی چې یا یې حلالوو او خورو یې او یا یـې پلـورو ، چـې پـه دې وسیله ځان له یو بېکاره او بې ګټې حیوان خلاص کړو .

- چټه چې ځوان ووینې ، صورت حیران ووینې :

پورتنی متل هم هغه څه بیانوي ، چې زمونږ په ټولنه کې دود دی . دا دود داسې دی چې کله هم یوه پېغله یو ځوان ووینې ، نو هیجاني کېږي . د مینې او عشق سیندونه یې څپڅپانده کېږي . له ځوان سره د یوځای کېدو هیلې یې را ژوندۍ کېږي . ځوان هم همداسې دی . دی هم د پېغلو په لیدو هغه حالت ته ځي ، چې پېغله ځي .

- چې غوښه وسوځي ، هم له پیتو نه ښه ده :

دا متل زمونږ دا دود بیانوي ، چې زمونږ خلک غوښه ډېره خوښوي او ډېره یې خوري . که غوښه سوځېدلې هم وي ، خو تر پیتو یې ورته ارزښت ډېر وي . یاد متل بیا په کنایوي مانا په بېلابېلو ځایونو کې کارېږي .

- چې ډب نه وي ، هلته ادب نه وي :

د مشرانو درناوی ، ښه ګرځېدل او ښه کول ، له ناوړه اخلاقو ځان ساتل ، ښې خبرې زمونږ له نظره ادب دی ، خو دا څنګه راتلای شي ؟ څنګه کولای شو یوه با اخلاقه ټولنه ولرو ؟

زمونږ وګړي په دې بارو دي او دا یې دود دی ، چې د ډب او کوتک په وسیله اخلاق او ادب راولي . که چېرته کوم کوچنی ناوړه کار وکړي ، نو وهي یې ، چې بیا هغه کار ونه کړي . په ښوونځیو کې هم دا کار کېده خو اوس یې تر یو ځایه مخه نیول شوې ده.

- چې سرونه وي ، خولۍ ډېرې دي :

په پورتني متل کې خولۍ یاده شوې ، لومړی خو دا زمونږ دود دی ، چې خولۍ جوړوو بل دود مو دا دی ، چې خولۍ په سروو . خولۍ بیا د هېواد په بېلابېلو

سیمو کې جلا جوړښت او رنګ لري ، خو خولۍ هلته په کار راځي ، چې سر وي که سر نه وي ، نو خولۍ هم بې ګټې ده .

- چې سود کوي ، سودا به مومي (١٦ : ٤٣) :

زموږ د ټولنې له بدمرغه دودونو څخه یو سود دی ، چې د اسلام مبارک دین ډېر بد او حرام ګڼلی دی . هغوی چې سود کوي ، ګټه نه ، بلکې زیان کوي ، خو نه پوهېږي .

- چې شپه تیاره شي ، بدان تېره شي :

شپه د ټولو انسانانو لپاره پرده ده ، دا د هغوی لپاره هم پرده ده ، چې ناوړه اعمال ترسره کوي . که څوک غلا کوي ، زنا کوي ، قیمار وهي ... ټولو ته شپه غوره وخت دی . دا یو دود دی ، چې غله د شپې غلا کوي ، زاني زنا کوي ... . د دې پر وړاندې د خلکو دود دا دی ، چې د شپې ډېر نه ګرځي ، د کورونو ورونه تړلي ساتي او ښځینه له کورونو نه وځي . د شپې له خوا څوک پیسې او زیورات هم چیرته نه وړي .

- چې له ځایه مست نه وي ، په بنګو نه مستېږي :

زموږ په سیمه او هېواد کې ګڼ شمېر نشه یي توکي کارېږي ، سګریټ ، نسوار ، چرس هیرویین ... چې یو یې بنګ دی . له بنګو نه د نشې په موخه ګټه اخیستنه زموږ په ټولنه کې یو دود دی او اوس هم ژوندی دی .

- چې هلک دې ملک شو ، کلی دې ورک شو :

زموږ د ټولنې دا دود دی ، چې د مشرۍ او ملکۍ لپاره پاخه او بوډاګان ټاکي . هغوی په دې فکر دي ، چې هلکان د بوډاګانو او پخو سړیو په پرتله بې

تجربې او خام وي نه چې کليوالي چارې ګډې وډې کړي . داهم يو دود دی ، چې مشري او ملکي ځوانانو او هلکانو ته نه پرېږدي .

- چېرې کلاله ګوره ، خو خپله سياله ګوره :

زموږ خلکو کې دا دود دی ، چې کله يوه کورنۍ له بلې کورنۍ سره خپلوي کوي يا هلک ته کوژده کوي ، نو خپله سياله کوي ؛ داسې ځوک ، چې له دوی سره د ژوند په بېلابېلو چارو کې انډول وي . ياد متل د ژوند په نورو برخو کې هم په پام کې نيول کېږي .

- چېرې چې ډنګ شي ، د ابۍ ګوډې ترځنګ شي :

زموږ ټولنه د خوښيو په وختونو او نورو حالاتو ، لکه : چاته خبر ورکول يا اعلان پر وخت ډولونه ډنګوي . د پورتني متل موخه له (ډنګ) څخه هماغه د خوښيو ، کوژدې واده ، سنت ګري او نورو وختونو کې ډنګ او ډونګ ، ټنګ ټکور او سيل کول دي چې داهم يو دود دی . داسې محفلونو او وليمو ته د ښځو (ابۍ) ورتګ هم زموږ دود دی ، چې په دوی کې يې ځينې بيا د دې خوښيو او ودونو ډېرې ليواله وي .

- خپل به دې وژړوي ، پردی به دې وخندوي :

دا زموږ د ټولنې او خلکو دود دی ، هغه ځوک چې له چا سره د زړه له تله مينه او ملګرتيا لري ، هغه ته رښتيا او حق وينا کوي . داسې ويناوې ورته کوي ، چې کېدای شي هغه پرې خپه شي ، ځکه د هغه نيمګړتياوې ورته څرګندوي . بلخوا داهم دود دی چې پردي خلک چاته رښتيا نه وايي ، د چا په سپکوالي نه

خپه کېږي ، بلکې يو شخص ته داسې خبرې کوي ، چې هغه پرې سمدستي خوښ شي ، که څه هم شخص له گناهونو او تيروتنو ډک وي .

- خيرې په اوبو پاکېږي او وينې په وينو (١٦ : ٥٢) :

په پورتني متل کې کوم دود پروت دی ؟

يو خوا دا معمول دی او دود دی ، چې ټولې عامې خيرې او چټلۍ په اوبو پاکوي . ځينې يې کېدای شي په اوبو پاکې نه شي ، خو بياهم وروستی پاکوونکی يې اوبه دي لکه : ودانيز رنگونه ، چې ودانۍ پرې رنگوي ، اوبه يې پاکولای نه شي . لومړی بايد د پاکولو لپاره ځانگړي مواد يا د خاورو تېل وکاروو او بيا اوبه .

وينه په وينو پاکېږي . له دې څخه موخه څه ده ؟

خدای ج مه کړه ، که يو څوک بل ووژني ، نو زموږ دود دا دی ، چې بېرته بايد پکې قاتل ياد قاتل د کورنۍ بل غړی ووژل شي ، له دې پرته بل بديل نه مني . که څه هم شوني ده ، په بله لاره دا موضوع حل شي . ځينې يې په بدو هم حلوي .

- خيښي په خوښي ، سودا په رضا :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کله له چا سره خپلوي کوي ، يا خپل زوی ته د چا لور غواړي يا خپله لور د چا زوی ته ورکوي ، دغه دود په خوښۍ سره کېږي ؛ نه په بدۍ او شخړه . همدارنگه که څوک له چا څه پيري او يا يې په چا پلوري هم په خوښۍ سره کېږي ، نه په خپگان سره .

- د خوار ملا مساله څوک نه اوري :

له بده مرغه شته او مال کله ناکله داسې بد دودونه په ټولنه کې دودوي ، چې ټولنه بدمرغه کوي . د يوه ناپوه او جاهل ، خو بډای شخص خبره خلکو ته سمه ښکاري او د يوه پوه ، عاقل ، خو غريب انسان خبره خلکو ته ناسمه ښکاري . دا زموږ د ټولنې دود دی ، چې که يو ملا ، مولوي او ښوونکی ، خوار او غريب وي ، نو څوک يې خبره هاغسې نه اوري ، لکه د يوه بډای او شتمن شخص يا ملا او مولوي چې اوري . که شخص شتمن وي ، نو خبره يې هم خلک ښه مني او که غريب وي ، خبره يې څوک نه مني ، که څه هم ډېره پوهه او عقل ولري .

- د خطا يا ناغه وي يا توبه :

دا متل کوم دود بيانوي ؟

زموږ په ټولنه او خلکو کې دود دی ، چې که کوم سړی خطا يا تېروتنه وکړي ، د دې لپاره ، چې له خطا څخه زيانمن شوي شخص ته ځان پاک کړي ، اړ دی يا ناغه ورکړي يا توبه وباسي . خطا يا تېروتنه يو قصدي کار نه دی ، بلکې په ناپوهۍ سره له يوه شخص کېږي . ناغه کېدای شي نقدي روپۍ وي يا بل څه . توبه د شخص ژمنه او اقرار دی ، چې دا تېروتنه يا خطا يې کړې او وايي ، چې بد ترې شوي ، بيا به يې نه کوي .

- دروغجن سړی ، هر چا ته بد ښکاري :

دروغجن انسان هغه څوک دی ، چې تل دروغ وايي او رښتيا نه وايي . داسې شخص د دروغو ويلو له امله د هيچا نه خوښېږي او ټول ورته بد ګوري او دا زموږ دود دی .

- له واده نه وروسته ، سندرې څه په کار :

واده د يو ځوان او يوې پېغلې د يوځای کېدو او دوو کورنيو د خپلوۍ لپاره يو دود دی. د واده په بهير کې د خوښۍ سندرې ويل هم يو دود دی ، خو له واده وروسته سندرې ويل دود نه دی او په دې وخت کې سندرې نه ويل دود دی .

- ډېره چې پر ځای پرته وي ، درنه وي :

کله چې څوک په يوه دنده کار کوي ، هماغه ځای کې خپل درنښت او عزت گوري او بل ځای يا دندې ته زړه نه ښه کوي . دا کار زموږ د ټولنې او خلکو دود دی .

- ډمه گډېدلی نه شوه ، ويل يې ځمکه کږه ده :

په پورتني متل کې د ډمې گډېدلو يا نڅېدلو موضوع ياده شوې ده . کله چې زموږ خلک او ټولنه د خوښۍ مراسم ولري لکه : کوژده ، ودونه ... نو په داسې وختونو کې د کور او خپلوانو د ښځو ترڅنگ کليوالې ډمې هم گډېږي او دا زموږ دود دی .

- راتگ په اراده ، بېرته تگ په اجازه :

زموږ په خلکو کې دا دود دی ، چې کله يو څوک چېرته ځي ، څرگنده ده ، چې په خپله خوښه او اراده ځي چې داهم دود دی او کله ، چې له هغه ځايه يا کوره وځي يا رخصت اخلي ، نو له کوربه څخه اجازه اخلي او پرته له اجازې نه ځي ، چې دا هم دود دی .

- رنگ يې د ملا ، عمل يې د بلا :

زموږ په ټولنه کې داسې خلک شته او داسې دود دی ، چې یو شمېر انسانان په ښکاره یو ډول او عمل یې بل ډول وي ، یعنې په ظاهره او وینا کې ډېر نېک او ښه ، خو په عمل کې بد او بلا وي .

- زوړ شو ، خو سوړ نه شو :

زموږ په ټولنه کې تر ډېره ځوانان مست او ګرم وي او دا یو دود دی ، خو ځینې زاړه یا سپین ږیري هم داسې وي ، چې د ځوانانو کاني کوي ، چې دا کار د یو شمېر زړو او بوډاګانو دود دی .

په پورتني متل کې زموږ د خلکو دا دود پروت دی ، چې زموږ وګړي که د ځوانۍ په پړاو کې کوم داسې کار کوي ، چې ټولنې ته د منلو وړ نه وي یا یې بد بولي ، خو د بوډاتوب او زړښت په پړاو کې بیا ډېر درون او داسې کارونه کوي ، چې د ټولنې له غوښتنو او ارزښتونو سره په ټکر کې نه وي . همدا زموږ دود او زموږ د ټولنې بوډاګان او زاړه ، ځان داسې سمبالوي ، چې کومه دیني او ټولنیزه نیمګړتیا ونه لري .

- زرګر د مور له نتکۍ نه هم غلا کوي (١٦ : ٥٧) :

پورتني متل هم زموږ د ټولنې یو اړخ او دود روښانه کوي . زرګران زموږ د ټولنې یوه برخه ده . د دوی کار دا دی ، چې له زرو نه بېلابېل توکي جوړوي ، په ځانګړې توګه د ښځو د سینګار وسیلې ، خو د دوی نیمګرتیا داده چې تل په بېلابېلو رنګونو له خپلو پېرېدونکو او خلکو غلا کوي ، د لږ ارزښت زر په لوړ ارزښت خلکو ته پېژني او په لوړ قیمت یې پلوري . همداسې نورې بېلابېلې غلاوې او چلوټې کوي .

- زور ته پوله نشته :

له بده مرغه ، زموږ په ټولنه کې داهم یو دود دی ، چې زورور هره ناروا کوي او هېڅ برید نه مني . هغوی چې زور لري خلک وژني ، د خلکو ځمکې نیسي- ، د خلکو لونې په زور واده کوي او نور بېلابېل تېري کوي .

- ژرنده او جومات نه پېژني :

ژرنده زموږ په ټولنه کې جلا او جومات جلا دریځ لري . زموږ دود دا دی ، چې په ژرنده کې اوړه کوو، خبرې کوو ، مرکې او کیسې کوو ، ژرنده کې په لوږ غږ غږېږو خو جومات کې بیا یواځې عبادت او دیني چارې ترسره کوو .

- ژبه لنده لښته ده :

زموږ په ټولنه او خلکو کې یو شمېر خلک داسې دي او دا دود دی ، چې په خپله ژمنه او ژبه ټینګ نه ودرېږي . هره ګړۍ ژبه اړوي او د خپل ځان په ګټه خبره بدلوي . د یو شخص پر وړاندې یوه خبره او د بل پر وړاندې بله خبره کوي.

- ږغ د ملا ، امین د کلي :

زموږ په ټولنه کې ملا او مولوي ستر مانیز دریځ لري او دا دود دی ، چې ملا ورته هر څه ووایي ، هاغسې کوي . که ملا خلک له کوم کار راوګرځول ؛ بیا یې نه کوي او که د کوم کار د کولو یې ورته وویل ؛ بیا هغه کوي.

- ږیره زما ، واک یې د ملا :

زموږ په ټولنه کې داهم دود ده ، چې د ملا واک او اختیار په ټولنه او خلکو کې ډېر دی . هر وګړی مکلف دی هاغسې وکړي ، چې ملا یې غواړي او غوښتنه یې کوي خو ځینې خلک بیا د ملا دومره واک نه مني .

- سپي چې غاپي ، څه وینې :

سپیان د شپې له خوا د نامالومو د لایلو له امله غاپي . مـوږ هـېڅ نـه وینـو او هېڅ مو په سترګو نه ښکاري ، چې فکر وکړو سپی هغو ته غاپي . ځیني وګړي وایي ، چې سپیان پېریان او ملایکې لیدای شي . پېریان او ملایکـې بیـا مـوږ لیدای نه شو . کله چې سپی د شپې له خوا پېریان او ملایکې ګوري ، نو ورته غاپي .

- سپینوالی د زړه ښه دی ، نه د ویښتو (۱٦ : ۷۹) :

زموږ خلکو کې دا دود دی ، چې سپین زړي او مخلص انسـانان خوښـوي او هغوی ښه ګڼي . ورسره بیا داهم دود دی ، چې سپین ویښتان یې نه خوښېږي ، سپین ویښتان خلکو تـه د زړښـت نښـه ښـکاري او هـر سـړی غـواړي ځـوان اوسي.

- سپین ویښته ، د عزت نښه ده :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې ځوانان او ټول خلک د بوډا او سپین ږیري ډېر درناوی کوي . د هغه خدمت کوي او خبرې ته یې غوږ ږدي .

- سپی مې کړې ، کشر مې نه کړې (۱٦ : ۸۱) :

په هر کور کې مشر او کشر وي . زموږ په ټولنه کې د هر کور کشرـ او مشرـ خپلې دندې او مسوولیتونه لري. مشر سـتر کارونـه کـوي او کشرـ کـوچني ، کشر په کور کې د مشر تر امـر لانـدې وي . د دود لـه مخـې د کـور کـوچني کارونه ډېر په کشر وي .

- شلومبې او ښوروا د بې خونده سړي لړېږي :

شلومبې له مستو او چکې څخه لاسته راځي . په دې ډول ، چـې مسـتې او چکه نرۍ کړي او اوبه ورواچوي. دا د ټولنې او خلکو دود دی .

ښوروا هم همداسې ده ، لکه شلومبې ؛ غوښه پخه کړي او ډېرې اوبه ورواچوي ، چې په دې ډول شلومبې او ښوروا د ډېرو خلکو لپاره کار ورکوي.

- شف شف مه کوه ، شفتالو ووایه :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې خلک ګونګې او ژوولې خبرې نه مني . که یو څوک په کنایو او اشارو کې غږېږي او مطلب مستقیم نه وایي ؛ دا نه خوښوي ، بلکې غواړي یو څوک ورته خبره سپینه او روښانه وکړي.

- ښځه په کور ښه ایسي ، ژرنده په شور :

په هره ټولنه کې د ښځو لپاره جلا فکرونه او دودونه شته . په موږ کې دا دود دی ، چې ښځې ډېرې لږې او د سختې اړتیا پر وخت له کوره وځي ، نور تل په کور کې وي او د کور کارونه سمبالوي .

- ښځه یا پر کور یا په ګور :

د تېر یاد شوي او د دې متل کیسه نږدې ورته ده . د یو دود ښکارندویي کوي . زموږ په ټولنه کې کور بشپړ ارزښت لري او زموږ د چاپېریال د شونتیاوو او اسانتیاوو په رڼا کې کورته د یو شخص اړتیا وي ، چې هغه سمبال کړي . دغه شخص ښځه بلل شوې ځکه ښځه د کور په چارو ښه پوهېږي او مینه هم ورسره لري . له بلې خوا ، دا هم زموږ دود دی ، چې ښځه باید له خلکو پټه وي ، پردي وګړي یې باید ونه ګوري . له همدې امله ښځې پر کور او پرده کې ساتل کېږي او ټولنیزو چارو او کارونو لپاره لکه نارینه بهر نه وځي ، یواځې د سختې اړتیا پر وخت ، لکه : واده ، ناروغتیا او ... کې له کوره وځي .

- ښځه مې دې نجل وي ، زامن مې دې سل وي :

زموږ په خلکو کې دا هم یو دود دی ، چې ځان هم ځوان غواړي او ښځه هم ، خو دا هم دود دی ، چې د بېلابېلو لاملونو له مخې ، اولادونه او زامن هم ډېر خوښوي .

- ښځه شریکه ښه ده ، نه تجارت :

سوداګري او تجارت زموږ د ټولنیزو چارو یو اړخ دی ، خو په سوداګرۍ کې د دوو یا ډېرو وګړو ګډون بیا زموږ خلکو ته ډېر د منلو نه دی او دا نه خوښوي . دا یې دود دی چې خپلواکه سوداګري وکړي . ښځه شریکول زموږ ټولنه کې ناشونی کار دی ، له دې کار خلک ډېر بد وړي ، دا دود په موږ کې نشته ، خو دا ورته تر ګډې سوداګرۍ غوره ښکاري .

- طلاقي د پردو ښځو هم بد ایسي :

طلاق یا د ښځې پرېښوول یو داسې عمل دی ، چې زموږ خلک ترې بد وړي . دلته له ښځې سره تر مرګه ژوند کول دود دی ، خو طلاق دود نه دی ، که وي هم ، دومره دی چې حساب پرې نه کېږي . دا هم دود دی چې له طلاقي شخص نه ښځې کرکه کوي ځکه هغه ښځې جنس ته بد کتلي دي او طلاق یې ورکړی دی .

- غل چې غلا ته ځي ، قسم پر شا ګرځوي :

غلا بد عمل دی ، خو زموږ په ټولنه کې شته . د غلو دا دود وي ، چې کله رسوا کېږي او یا ونیول شي ، نو د ځان د ژغورنې لپاره قسمونه خوري . د دوی لپاره ځان ژغورنه مهمه وي ، د قسمونو خوړل ورته کومه درنه موضوع

نه ښکاري د قسم خوړلو ارزښت ورته دا دی ، چې ځان پرې وژغوري ، هغه هم د غله په توګه .

- غلو به قافلې وهلې ، نو نه چې یې کوتې وهلې :

د پخوانیو غلو دا دود وو ، چې په خپل کلي او کور کې به یې غلا نه کوله ، کاروانونه او قافلې به یې وهلې . اوسنیو غلو بیا دا دود بدل کړ ، کاروانونه هم وهي ، کورونه او کوتې هم .

- غوښې د هر چا خوښې دي ، خو پیشو ایمان پرې راوړی دی :

غوښه خوړل په موږ کې ډېره دود ده . داسې لږ وګړي به وي ، چې غوښه یې نه خوښېږي . د دې ترڅنګ چې غوښه خوړل زموږ د انسانانو یو دود دی ، ځناور (پیشو) بیا له انسانانو تېر دي . د هغوی له انسانانو هم غوښه ډېره خوښېږي .

- غل په تږرمۍ کې خوشحاله وي :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې غله تل د شپې له تاریکۍ نه په ګټنه غلا کوي ځکه څوک یې لیدای نه شي . که د ورځې غلا وکړي ، بیا یې خلک ګوري او نیول کېږي .

- قربان له خپله کوره ، چې خبرې شي په زوره (۱٦ : ۹۴) :

زموږ په ټولنه او خلکو کې دا دود دی ، چې څه ډول په خپل کور او کلي کې ژوند کوي ، هاغسې یې د بل په کلي او کور کې کولای نه شي . په خپل کور کې د خپلواکۍ او ازادۍ احساس کوي . هغه چې د بل په کور کې نه وي .

- قرض ورکول یو هنر ، اخیستل یې بل هنر :

پور ورکول او اخیستل زموږ په ټولنه کې دود دی . ډېر ځله داسې کېږي ، چې د پور ورکولو پر وخت ، پور ورکوونکی خپه او پور اخیستونکی خوښ وي . خو کله چې پور ورکوونکی له پوروړي ، پور غواړي ، بیا دواړه خپه وي ، که څه هم پور ورکوونکی زړه کې ګوړې ماتوي ، چې پور به مې راووځي ، خو پوروړی ، اخوادېخوا کوي ، چې پور ورنه کړي . پور ورکوونکی اړ دی ، د دې لپاره ، چې نه سیخ وسوځي نه کباب ، له چل او هنر نه کار واخلي ، چې خپلې پیسې ترلاسه کړي .

- کارغه د زرکې مزل کاوه ، خپل یې هېر شو :

زموږ په ټولنه کې داسې دود دی ، چې ځینې خلک د نورو پېښې کوي یا خپل طبیعي عادات پرېږدي او د نورو عادات کوي ، لکه : خپله غریب دی ، خو د خانانو غوندې ځان ښکاره کوي یا د هغوی په څېر لګښتونه کوي . له دې کبله دویم حالت (خاني) هم خپله نه کړي او له لومړي حالته (غریبی) هم ووځي ، بیخي بل حالت ته لاړ شي .

- کار چې په سلا شي ، بې بلا شي :

کله کله یو وګړی ، د داسې کار کولو هیله لري ، چې په سمه توګه یې پایلې سنجولای نه شي . په داسې وخت کې زموږ د خلکو دود دا دی ، له هغوی سره ، چې په اړونده برخه کې پوهه او تجربه لري سلا مشوره کوي . د سلا او مشورې ګټه دا وي ، چې د کار پایلې ګټورې وي .

- کږې خولې په سوک سمېږي :

که څه هم دا ښه او غوره ده ، چې د ټولنې هر کار او ستونزه په سوله او منطق حل شي او همدا زموږ د خلکو دود هم دی ، خو کله نا کله بیا ځینو خلکو ته

کوتک په کارېږي ، چې سم شي ، ځکه هغوی همداسې روږدي وي . خلک په زور او کوتک سمول هم زموږ دود دی .

- کونډه چې سترګې توري کړي ، مېړه به وکړي :

کونډه هغې ښځې ته وايي ، چې مېړه يې مړ شوی وي . زموږ په ټولنه کې دا دود دی چې کونډې ، د ډېرو کړاوونو او غمونو زغملو له کبله رنځورې ، مړاوې ، خپه او نهيلې وي . که ډېره ځوانه هم وي ، سينګار نه کوي په خپله يې هم زړه نه غواړي او خلک هم دا نه خوښوي او دا دود هم دی . که کونډه غواړي ، مېړه وکړي ، نو بيا دود دا دی ، چې ځان سينګاروي ، چې د چا خوښه شي او واده يې کړي .

- کونډه د لېوره په تمه ، له مېړه ووته :

زموږ په خلکو او ټولنه کې دا دود دی ، چې کله يې په کورنۍ کې يو زوی مړ شي ، نو بيا د خپل زوی کونډه بل زوی ته کوي . دا نه خوښوي ، چې کونډه بل ځای مېړه وکړي . په يوه کور کې کونډه شوې ښځه هم همدا خوښوي ، چې په همدې کور کې پاتې او واده شي . دا دود هم شته ، چې کېدای شي ، کونډه له کوره بهر واده وکړي خو دا ډېر عام نه دی . ځينې پښتنو کې دا دود دی ، چې کونډه داسې ښځه بولي چې واک يې له دوی سره دی ، خو ځينې بيا د کونډې په خپلواکۍ باور لري .

- که باران وي که ږلۍ ، ميلمه غواړي ښه مړی :

ميلمه زموږ په خلکو او ولس کې خپل ځای او ارزښت لري . په موږ کې داسې دود دی ، چې د ميلمه ډېر قدر او درناوی کوو . هغه سره خوږې خوږې خبرې کوو ، د کوټې په بر ځای يا له وره يې لرې کښېنوو ، د خوب پر وخت

ورته ځانګړی ځای ټاکو د کور له عادي خوړو نه د ده خواړه ښه چمتـو کـوو . هر سړی د خپل ځواک سره سم د مېلمه پالنه کوي . پـه هـر ډول حـالاتو کـې د مېلمه خوراک و څښاک زموږ له ورځنيو خوړو ښه وي .

- لاس چې مات شي ، خپلې غاړې ته لوېږي :

پورتنی متل کوم دود رانغاړي ؟

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کله د چا ورور ، پلار ، خور ، مېره ، ميرمن ، تره ترور ... کوم زيان ووينې يا داسې شي ، چې د ژوند په چارو کې مرسـتې ته اړ وي ، نو دی اړ دی مرسته يې وکړي . ټولنه او خلک له دې شخص همدا هيله او تمه لري .

٦ ـ متلونه او د خلکو اندونه :

د متلونو په تېرو بحثونو کې دا خبره روښانه شوه ، چې ملتونه د ولسي ادب د يوه توک په توګه ، هغه ژبنـی واحـد دی ، چـې ديـوې ټـولنې د وګـړو د ژونـد چاپېريال ، کړه وړه اړتيـاوې او غوښـتنې منعکسـوي . متلونـه د يـوې ژبـې د ويونکو لپاره د ژوند د لارښود بڼه او مانا لري ، متلونه دي ، چـې پـه ويلـو او اورېدلو يې ستر بشري کړکيچونه او ربړې حلېږي . متلونه يو لاروړکي انسان ته لار ورښايي او ړوند ته د امسا کار ورکوي .

متلونه چې د هرې ژبې اړونـد وي ، پـه بـاوري توګـه د هغـه خلکـو د افکـارو ځرګندوی او د ژوند روښانه هېنداره ده . که چېرته متلونـه وځېـړل شي ، نـو د

یوې ټولنې د ژوند ټول اړخونه ، که هغه مادي دي که مانیز ، ترې څرګندېدای شي .
د پورتني سرلیک د روښانتیا لپاره ، لاندیني متلونه ګورو :

- کار مې د بل خوښ ، خوراک مې خپل (۱۱ : ۱۰۶) :

زموږ په ټولنه کې یو شمېر وګړي داسې دي ، چې د بل په خدمت او یا بېګار کې عدالت نه کوي . په دې مانا چې خپل کارونه یې پرېښې وي ، ځان او کورنۍ یې در په در ، خو دی ټوله ورځ ، د خلکو په کارونو پسې ګرځي . له دې سره سره ، کړاو او زیان یې خپل کور ته رسېږي . ټوله ورځ د بل په کار پسې ورک وي ، چې غرمه شي ډوډۍ کور ته راوړي ، جامې د خلکو په کار کې ناولې کړي ، خو وینځلو ته یې کور ته راوړي . که همدا متل سیاست ته راوباسو نو ګورو ، چې ګڼ شمېر سیاستوال داسې دي ، چې ګټه یې یو بل ملت او هېواد ته رسېږي ، خو زیان یې خپل ملت ته . په دې توګه دا متل زموږ د ټولنې د افرادو د اندونو د یو اړخ څرګندوی دی . په همدې توګه :

- د مېړه لوز ګوره ، د ښځې ښایست (۲۰ : ۲۰۸) :

که دې متل ته وګورو ، نو موږ ته ځینې معیارونه په ګوته کوي . هغه دا چې دلته د مېړاني لپاره معیار ژبه ، ژمنه او ټینګښت دی . مېړه هغه څوک کېدای شي ، چې په خپله ژبه او خبره ولاړ وي ، مېړه داسې ژمنه نه کوي چې بیا ترې په شا شي .
بلخوا ، یاد متل داهم راښیي ، چې مېړانه د ښځو کار نه دی ، ځکه دلته (ښځه) د (مېړه) پر وړاندې راغلې او دا زموږ د ټولنې یو واقعیت هم دی .
موږ په یوه داسې ټولنه کې اوسو ، چې هلته نرواکي ده او له ښځو هغه تمه نه

کېږي ، چې له سرو کېږي. په دې متل کې ، په ټولنه کې د نارینه او ښځینه دریځ هم روښانه شوی دی . د دې ترڅنګ دوه بېلابېلې پدېدې (لوز او ښایست) د دوو بېلابېلو جنسونو (نر او ښځه) لپاره مناسب ګڼل شوي دي . دلته دا هم روښانه شوې ، چې زموږ په ټولنه کې د ښځې ښایست څومره ارزښت لري ؟ هاغسې چې یوه مېړه ته (لوز) مهم معیار دی ، همداسې ښځې ته (ښایست) . ښایي څوک ووايي ، چې د ښځې ښایست نه به موخه ، د ظاهري ښکلا ترڅنګ باطني او اخلاقي ښکلا هم وي ، خو زه فکر کوم ، زموږ په ټولنه کې د ښځو لپاره تر ډېره ظاهري ښکلا د پام وړ ده ، نه اخلاقي او باطني . دلته داهم یادول په کار دي ، چې زموږ ښځینه طبقه نږدې په ورته او ښه اخلاقي ښکلا سمبالې دي ځکه نو هغې ته اړتیا هم نشته . له دې حقیقت نه هېڅوک سترګې نه شي پټولای ، چې زموږ د ټولنې هر نارینه ښایسته او ښکلې ښځه غواړي او ښځې ښایسته مېړه ، خو معیارونه ، د نارینه لپاره (لوز او ژبه) او د ښځې لپاره (ښایست) دی او دا معیارونه د دواړو (نر او ښځې) لپاره دي . په دې مانا ، چې د ښځو هم هماغه نارینه خوښېږي چې په خپل (لوز او ژبه) ټینګ ولاړ وي او خپله ژمنه نه ماتوي ، نارینه بیا هغه ښځه چې ښایست ولري .

د متلونو ستره ځانګړنه همدا ده ، چې پراخې ماناوې او مفاهیم په خپله غېږه کې رانغاړي ، دومره رنګین او ښکلي شالونه پرې خپاره وي ، چې یو له بله ښکلي وي او هر څومره خبرې ، چې پرې وشي ، پای نه لري .

که د پورتني متل بل اړخ راوسپړو ، نو هاغه دا دی چې :

انحضرت (ص) د منافق له نښو څخه یوه دا بللې ده ، چې هغه څوک منافق دی ، چې (لوز او ژمنه یا ژبه) ماتوي او په مقابل کې یې هغه څوک له منافقته خلاص دی ، چې پر (لوز ، ژبه او ژمنه) ولاړ وي . دلته دا خبره هم زباتیږي ، چې زموږ متلونه څومره اسلامي رنګ لري او څومره له اسلام او شریعت سره اړخ لګوي .

که د پورتني متل بل اړخ سپړو ، نو هغه به دا وي ، چې هره پدیده ، الله (ج) په خپلو اوصافو او ځانګړنو سره پیداکړې ده . منځ خپلې ځانګړنې لري او ناک خپلې همداسې مندتې ، هندوانې ، ډېره ، لرګی ... انسان ته په کار ده دا ومنې او پدیدې هم له خپلو ځانګړنو سره ومني ، ځکه (هر سړی پیدا دی خپل خپل کار لره که نه).

یوه بله بېلګه :

- د اولاد بد چاته نه ښکاري :

پورتنی متل هم زموږ د خلکو ترمنځ دود دی او په ورځنیو چارو کې یې کاروي . له دې متل هم بېلابېلې ماناوې اخیستلای شو ، خو ماته یې ډېره نږدې دا ښکاري :

زموږ په ټولنه کې دود دی ، چې یو څوک ، هغه مینه ، چې خپل اولاد سره لري ، د بل سره یې نه لري . د خپل زوی په ډېرو بدو ځان ناګار اچوي ، خو د بل لږ بد هم ډېر لوی ګڼي . که د ډېرو کورنیو حال وګورو ، نو ورورنه د اولادونو په سر خپلو منځو کې سره وران او تر دي ، چې په جګړو اوښتي ، د یو شمېر کورنیو د بېلتون لامل هم همدا اولادونه دي . دلته زموږ پام بل اړخ ته هم اوړي او هغه دا چې په پلرونو باندې خپل اولادونه دومره ګران دي ، چې بد یې

هېڅ لیدای نه شي . په دې ځای کې زموږ د ټولنې د وګړو او پلرونو د ژوند یو بل اړخ څرګندېږي ، هغه چې کېدای شي د نړۍ په یو بل ګوټ کې داسې نه وي . د دې ترڅنګ دا پوښتنه هم راولاړېږي ، چې د اولادونو فکر بیا د پلار په مقابل کې څنګه وي ؟ په دې توګه پورتنی متل موږ ته د لا څېړنو لار اواروي ، چې د خپلې ټولنې په اړه یې وکړو .

پورتنی متل هم زموږ د ټولنې د وګړو د اندونو احوال راکوي ، لږ تر لږه زموږ په ټولنه کې د (پلار او اولاد) ترمنځ اړیکې څرګندوي .

- ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده :

پورتنی متل موږ کله کاروو ؟ هغه وخت ، چې یو څوک غواړي په یو کار کې له نورو خلکو مخکې شي او نوبت یا وار مرعات نه کړي . دا متل د دې څرګندوی دی ، چې زموږ په ټولنه کې بېلابېل توپیرونه نه منل کېږي. دا شوني نه ده ، چې یو خان دې راشي او د غریب وار دې ونیسي- او یا یو قومندان دې راشي د یو سرتیري یا عادي وګړي وار دې ونیسي . دلته ټولو ته یو معیار دی او هغه دا چې هر څوک مخکې راغلی ، له وروستیو مخکې دی

یاد متل دا هم رابښيي ، چې زموږ ټولنه په ټولنیز نظم او نظام باور لري ، د ګډوډۍ او بې نظمۍ پلوي نه ده خو دا هم په ګوته کوي ، چې شوني ده د خپلوۍ اړیکې لامل شي ، چې حق حقدار ته ونه رسېږي او ټولنیز معیارونه تر پښو لاندې شي ، لکه : دا اوس یې ځینې بېلګې ګورو ، اوس قومندان ،

خان یا د زور او زر خاوند ټولنیز معیارونه ماتوي د بې واکه ، بې وسه او بې ځواکه شخص حق خوري ، خو هر څه چې وي له معیارونو سرغړونه ده ، معیار هماغه پورته متل دی ، چې د حق پلوي کوي او دا زموږ د خلکو او ټولنې فکر دی .

که د متل بل اړخ سپړو ، نو دلته د (ژرندې) کلمه راغلې ، چې دا پخپل ځای د څېړنو جلا جلا زېګنالونه راکوي :

ژرنده ، زموږ د کولتوري یون یوه برخه ده ، له دې څخه زموږ د ژوند د پرمختیايي پړاو یو ګوټ څرګندېږي .

دلته د (ژرندې) کلمه د فرهنګي تاریخ لپاره ډېره مهمه ده ، چې دې متل خوندي کړې ده . نن زموږ په چاپېریال او ټولنه کې داسې وګړي شته ، چې هغوی ژرنده په هغه لومړني شکل (د اوبو ژرنده) لیدلې نه ده . ښايي راتلونکې کې هغه نسل ټول له منځه لاړ شي ، چې ژرنده یې په خپلو سترګو لیدلې ، نو بیا همدا متلونه او نوره ژبنۍ پانګه ده ، چې زموږ د ژوند رښتینی تصویر ساتي ، کله چې ژرنده یادوو ، له هغې سره موږ ځو کلي ، ولس او فولکلور ته . له ژرندې سره ، د ژرندې ابتدايي ماشینونه ، د ژرندې ودانۍ او جوړښت ، د ژرندې موقعیت ، د ګرځېدو وخت ، په ژرنده پورې تړلې افسانې او کیسې ، شیشکه ، اوبه ، شنیلی او ... . له دې لنډو جملو څخه څرګندېږي چې متل څنګه زموږ ژوند په خپله غېږه کې رانغاړي . متل د ولس ژبه او د ولس د اندونو خوندي کوونکی دی . دلته دا خبره باید یاده کړو، چې متل د زرګونو کلونو وړاندې وینا او تجربه ده ، خو اوس هم ژوندی او لا به ژوندی وي . موږ اوس هم له هغو پېښو سره مخېږو ، چې زرګونه کلونه وړاندې

انسانان ور سره مخ ول او بیا د متل مانیز پراخوالی ، هغه تل ژوندی ساتي ، د هغه ارزښت په ټاکلي وخت پورې تړلی نه دی .
یو بل متل دی ، چې په لغمان ولایت کې ما اورېدلی دی :

- له دې ځای تر کامې ، چا کړې یارانې :

لغمان د هېواد په ختیځ کې پروت یو ولایت دی او کامه د ننگرهار ولایت یوه ولسوالي ده . کامې ته یې یو وخت وړه امریکا ویله ، ځکه ډېر کرنیز حاصلات یې لرل ، له همدې امله د لغمان خلک ډېر دې ولسوالۍ ته د کار لپاره راتلل . زه هغه وخت یادوم چې ښایي موټر او نور لېږدوونکي وسایل لا لغمان ته راغلي نه ول ، خلکو د سفرونو لپاره له ژویو یا خپلو پښو نه کار اخیست . که څوک به له لغمان نه کامې ته لاړ هم ، نو میاشتې او کلونه وروسته به بېرته لغمان ته راته او یا به د تل لپاره هلته پاتې کېده . له دې امله ، چې واټن ډېر وو او چا نه شو کولای دې دوو ځمکو ته لاړ شي راشي . په پورتني متل کې له (یارانې) نه موخه د اړیکو پالل او تگ راتگ دی .
که په تاریخي لحاظ دې متل ته وگورو ، نو بېلابېل اړخونه مو مخې ته ودرېږي ، چې باید روښانه شي . دا د یو داسې وخت متل دی ، چې که نن یو لغماني ځوان ته ووایې نو هغه ته به افسانه ښکاره شي ، چې گواکې داسې وخت هم وو ، چې له لغمانه تر کامې چا د تک راتگ او اړیکو پاللو ځواک نه درلود ، په داسې حال کې چې نن په یوه یا دوو ساعتونو کې ورسېږي .

- غر که لوړ دی ، په سر یې لاره ده :

زموږ ټولنې د خپلو تجربو په لړ کې ثابته کړې ، چې د هرې ستونزې حل شته . هر سخت انسان یوه کمزوري لري ، یوې جگې ، بندې ، بې وره او بې گودره کلا ته د ننوتلو لار پیداکېږي . هره سخته غوټه د پرانیستنې لار لري ، هر زورور د کمزوري کېدو لار لري ، هر نه تسلیمېدونکی انسان د تسلیمېدو لار لري ، په هره تیاره کې تگ شونی دی یا له تیارې وروسته رڼا شته . لسیزې وړاندې چا نه منله ، چې گواکې انسان دې وکولای شي سپوږمۍ او فضا ته لاړ شي ، دا هم چا نه منله ، چې د نړۍ له یوه گوټه ، بل گوټ کې یو انسان بل انسان په ژوندۍ بڼه وگوري ، خو نن داسې بلا پرمختگونه وشول او روان دي .

زموږ ټولنې او وگړو ، زرگونه کلونه وړاندې دا فکر درلود ، چې د نړۍ ټولې نېمگړتیاوې او اړتیاوې به سوکه سوکه بشپړېږي ، که یو وخت سپوږمۍ ته ختل (غر او لوړ) ول ، خو دوی ورته ختل شوني بلل (په سر یې لار شته) .

پورتنی متل انسان ته د زغم او صبر لارښوونه کوي ، هیلې یې نه مري او د ژوند د پایښت هڅه او هاند کوي باوري کېږي ، چې د ټولو هغو کړکیچونو سره چې مخ دی حل لري او برې یې په برخه دی .

متل د ولسي افکارو بېلابېل رنگونه ښیي . متل د ولس د هغه وگړو تجربې او مشاهدې دي ، چې افکار یې د علم او ساینس له کتابونو اخیستي نه دي ، بلکې له خپل چاپېریال او ژونده یې اخیستنه کړې ده . ولس د پوهانو او فلسوفانو ژوند او نظرونه لوستي نه دي ، خو داسې متلونه یې رامنځته کړي ، چې پوهان او فلسوفان ترې اخیستنې کوي .

څرنګه چې د ولس ژوند ساده او طبيعي دی ، په متلونو کې هم ساده او طبيعي مسايل بيان شوي ، خو دا چې په فکري او مانيز اړخ کې ځومره پياوړي دي ، له دې څرګنديږي ، چې تر ننه يې ژوند اوږد شوی او د هر زمان او مکان سره اړخ لګوي . د متلونو په شاليدونو کې پرتې تجربې کومې لابراتواري تجربې نه دي ، بلکې دا داسې تجربې دي ، چې په ټولنه او وګړو کې ازمايل شوي او پايله يې وړاندې شوې ده .

که څه هم متل په يوې ځانګړي وخت او ځای پورې اړه لري ، خو د مانا عموميت يې دا له دې دريځه وباسي او د ګڼو مسايلو د بيان وړتيا پيداکوي . متل د يوې داسې پېښې پايله ده ، چې زرګونه کلونه وړاندې پېښه شوې ، خو دا چې په بشري ټولنه کې پېښې تکراريږي او يا داچې د پېښو ترمنځ مانيز تړون او شکلي بدلون د دې لامل ګرځي ، چې متل تل ژوندی پاتې شي او هر وخت او ځای سره اړخ ولګوي .

- بې کاري لنګېږي ، خواري ترې زېږېږي (١٦ : ١٢) :

زموږ په کليوالي او ښاري ژوند دواړو کې ، بې کاري لويه بلا ده . بې کاره انسان هغه ماشين ته ورته دی ، چې ګرځي ، برېښنا لګوي ، نور لګښتونه لري ، خو بېرته توليد نه کوي يا د هغه کار لپاره ، چې چمتو شوی ، هغه نه کوي . که يو پلار او د کورنۍ مشر بې کاره وو ، نو زامن او کورنۍ به يې خواره وي ، د ټولنې او وګړو اړمنه به وي نالوستې او د نورو ستونزو سره به مخ وي . کار ، نه يواځې دا چې انسان ته روغتيايي ګټې لري ، ګڼې نورې ټولنيزې او شرعي ګټې هم لري . که پلار کار وکړي او يوه اندازه پيسې لاسته راوړي ، ميرمن او کورنۍ به يې سوکاله شي ، د هغوی اړتياوې به يوه اندازه پوره کړي

، ژمی به یې ګرم او اوړی به یې سوړ شي . په کلي او ګاونډ کې به سرلوړی او ډاډمن ژوند ولري او که نه بدمرغه او خوار به وي .

زموږ ولس فکر کوي ، چې بې کاري د خواریو ، ذلالت او بدمرغیو مور ده . انسان چې بې کاره شو او بوختیا یې نه لرله ، له دې امله یې ، له بې کاره خلکو ، غلو او نشه یانو سره مخه شي .

که فکر وکړو ، غله څوک دي او څوک غلا کوي ؟ ځواب به یې دا وي ، هغه انسانان چې زیار ګاللی نه شي او غواړي د زیارکښو زیار په خپله ګېډه کې واچوي . کارکول او زیار ګالل ، د دې لامل ګرځي ، چې انسان خوښ ، سوکاله او ډاډمن ژوند ولري .

د پورتني متل څخه څرګندېږي ، چې زموږ په ولسي نړۍ لید کې بې کارۍ ته په کوم فکر کتل کېږي . د بې کارۍ پر وړاندې ولسي غبرګون او دریځ څه ډول دی ؟

په یاد متل کې د کاڼي داسې کرښې ایستل شوي ، چې تر ننه تازه او خپل رنګ او کیفیت لري . د اوسنې نړۍ د انسانانو فکري تګلوری کټ مټ د پورتني متل سره جوخت ځي ، چا چې پورتنی متل منلی پرمختګ یې کړی او چا چې نه دی منلی خوار او بدمرغه دی

- د بل زوی ، نه زوی :

د زوی په اړه زموږ ولس خپل تعریف او معیار لري . زوی هغه چاته وایي ، چې د شخص له وینې او نطفې څخه وي . له همدغې زوی نه بیا پلار لویې هیلې لري همدغسې زوی ته په درنه ګوري او همدغسې زوی لپاره هره قرباني ورکوي . خو داهم باید هېره نه کړو ، چې زموږ په ټولنه او ولس کې داسې

پېښي هم کېږي ، چې دوه ښېلابېل وګړي د څه مجبوریتونو له کبله خپلوان شي . د ښېلګې په توګه ، د چا زوی نه کېږي ، نو د بل چا زوی او ماشوم د خپل زوی په توګه مني او هغه لویوي یا داسې چې یو شخص هغې کونډې سره واده وکړي ، چې بچیان لري ، په دې حالت کې یو شخص د داسې زوی او لور سره مخ شي ، چې د ده نه دي .

د پورتنیو حالاتو پر وړاندې زموږ د ولس او ټولنې پرېکړه همدا ده د (بل زوی نه زوی یا پردی زوی نه خپلېږي) . دا فکر د پام وړ دی ، ځکه موږ په خپله ټولنه کې ګورو چې حتا په اوسني ښاري ژوند کې هم د (بل زوی) په (نه زوی) حساب دی ، ډېرې لږې پېښې به داسې ولرو ، چې د (بل زوی ، خپل زوی) ثابت شوی اوسي . که خبره لنډه کړو او پورتني متل د طب او اروا پوهنې له نظره وڅېړل شي ، نو کټ مټ یو فورمول دی چې تر اوسني پرمختللي ژونده او مهاله هم ثابت او روغ دی او انسان یواځې هغه انسان خپل زوی بولي او ځانګړې اړیکي ورسره پالي ، چې له خپلې وینې او نطفې یې وي . له دې پرته ، که یو کوچنی ، چې نری ته له راتګ سره سم ، یو داسې چا ته ورکړل شي ، چې پردی او پلار یې نه وي ، له لسیزو ژوند تېرولو وروسته به هم هاغه ځای ونه نیسي ، چې اصلي زوی یې لري . دا متل یواځې د نارینه او پلار لپاره نه دی ، بلکې ښځه او مور هم همداسې حالت لري ، ښځه او مور هم وایي ، چې (د بل زوی نه وزی) .

په پورتني متل کې پروت ولسي فکر ، همدا نن هم زموږ د ولس ، وګړو او ټولنې ژوندی فکر دی . نن هم هاغه وګړي ، چې زامن نه لري او یا یې زامن نه کېږي ، د دې هڅه نه کوي ، چې د بل چا زوی په زویتوب ونیسي- ، همداسې

بې زویه پاتې کېږي ، خو دا کار نه کوي ، ډېر لږ شوني ده ، چې څوک دې کار ته زړه ښه کړي .

- تر بې عقلې ناوې ، هوښیاره کونډه ښه ده (۱۱ : ۲٦) :

په دې متل کې څومره لویه فلسفه او منطق پروت دی ، څومره لوی ازمون او تجربه او څومره ژور ولسي فکر ؟

په پورتني متل کې متضادې کلمې او اړخونه راغلي (بې عقلي) له (هوښیارې) سره او (ناوې) د (کونډې) پر وړاندې راغلې کلمې دي . خو زموږ ولسي فکر کوم ته درنښت او ارزښت ورکوي ؟

(ناوې) هغه پېغله نجلۍ ده ، چې د لومړي ځل لپاره له یوه نارینه سره یوځای کېږي خپلې جلا رواني او فزیکي ځانګړني لري ، دا معمولاً د (کونډې) په پرتله ځوانه او ښایسته وي ، ځکه د (کونډې) په څېر ناخوالو ځپلې نه ده . (ناوې) د (کونډو) په پرتله لږې غوښتنې لري ، په لږ شي قناعت کوي او نور بلا غوره صفتونه لري ، چې له همدې امله زموږ ټولنه ورته ځانګړې ارزښت ورکوي . په نشت حساب ځوانان به چمتو وي ، چې (کونډې) سره واده وکړي ، خو پېغلې (ناوې) ته هر یو حاضر وي .

کونډه ، خو بیا د هندیانو له نظره ډېره بدمرغه ښځه ده او دا فکر زموږ په ولسي نړۍ لید کې هم لږو ډېر شته له نیکه مرغه ډېر نه دی . کونډه هم ، یواځې له دې کبله ، چې وړاندې واده شوې او بل مېړه یې درلود ، د یوه ځوان لپاره کم ارزښته وي ، که نه هغه هم بیا په خپل وار ، غوره صفتونه لري ، د ژوند تجربه لري ، په عقل پخه او د کور د سمبالښت ښه پوهه .

د (ناوې) د ټولو ښو او د (کونډې) د بدو صفتونو پر وړاندې زموږ د ولس لپاره تر ټولو لوړ او غوره معيار د (بې عقلۍ او هوښيارۍ) توپير دی . زموږ د خلکو او ولس لپاره هغه څوک غوره او ښه دی ، چې (هوښيار) وي که څه هم (کونډه) وي . زموږ ولسي فکر (بې عقلۍ ، ناپوهۍ او جاهليت) ته ارزښت نه ورکوي ، که څه هم د يوې (ناوې) په وجود کې وي .

له پورتني متل څخه زموږ په ولس کې د (عقل ، پوهې ، عاقل ، عالم ، هوښيار ، ناپوه او جاهل) دريځ روښانه کېږي او پوهېږو ، چې ولسي فکر له اوسني فکر سره کوم توپيرونه او يورنګي لري . ولسي- فکر د اوسني فکر لپاره ، داسې بنسټونه ايښي ، چې تر قيامته به ونه رژېږي .

- سرې غرونه دي ، ښځې اړمونه :

زموږ او هره ټولنه له جنسي پلوه په دوو بازوګانو ولاړه ده ، يو يې (سړي) او بل يې (ښځې) دي . پورتنی متل په ټولنه کې د دواړو د دريځ او ځای يو اړخ څرګندوي ، دا متل ښيي ، چې زموږ په ټولنه کې سړي په ځواک لوړتيا او نورو اړخونو کې تر ښځو ښه دي ، خو همدې ځواکمن او پياوړي سړي (غر) ته بيا ښځه (اړم) دی دلته له (اړمه) څو بېلابېلې ماناوې اخيستلی شو . يو دا ، چې د سړي عزت ، درنښت ، لوړتيا او پرمختګ په ښځې پورې تړلی ، که ښځه د سړي مرسته ونه کړي ، نو راولېږي او سپکېږي ، د ژوند په چارو کې له کړاوونو سره مخېږي ، شرمېږي او ژوند يې خنډنی او ځنډنی کېږي . سړی که هر څومره پياوړی دی ، خو د ښځې مرستې ته اړ دی،ځکه دا يې (اړم) دی ، که دا ترې لرې شوه ، نو (غر) راولېږي . ښځه مور ده ، که مور موږ سره نه

وای ، نو څه به مو کړي وای ؟ ښځه میرمن ده که میرمن مو راسره د ژوند په چارو کې مرستیاله نه شي نو څه به وشي ؟

مور ټوله ورځ په کارونو بوخت یو ، د غرمې یا شپې ډوډۍ کور ته یوسو ، هلته راته ښځې (مور ، خور یا میرمن) ډوډۍ تیاره کړې وي او مور یې خورو ، جامې مو ناولې شي ، هغوی یې راته وینځي ، ناروغان شو خدمت مو کوي او ... دا څومره مرسته ده ؟

د دې ترڅنګ ، له دې حقیقته هم سترګې پټولای نه شو ، چې زموږ د ټولنې ډېر سړي او حتا ټول د ښځو له خبرې نه تېرېږي . په یوه موضوع کې سخت دریځ نیسي ، د کلي ، کلیوالو ، پلار و مور او ورور خبره نه مني ، خو د ښځې مني . په دې مانا چې که ښځه ، سړي ته ارږم شوه ، بیا یې اړولی شي ، که څه هم هغه (غر) دی . همداسې په بېلابېلو مواردو کې د ښځو (اړمتوب) لیدای شو .

که پورتني متل ته ځیر شو ، نو دواړو (نر او ښځې) ته یو ډول ارزښت ورکوي . ښځه او نر دواړه د ټولنې مهم بنسټونه بولي او چاته یې لوړوالی او برتري ورکړې نه ده . همدا زموږ د ولس فکر دی او همدا هغه معیار دی ، چې په ولس او ټولنه کې پرې د (نر او ښځې) ارزښت ټاکل کېږي . دا معیار زموږ یو داسې ولسي معیار دی ، چې د نړۍ هېڅ ولس یې د ماتولو ځواک نه لري . پرمختللې نړۍ او وګړي د همدغې معیار لاندې ژوند تېروي .

- چې واک یې د مور وي ، کاني یې پر کور وي :

پورتنی متل زموږ د ولس او ټولنې د ژوند یو بل اړخ روښانه کوي . زموږ ټولنه یوه نرواکې ټولنه ده ، دلته پر ډېرو ټولنیزو چارو نر واکمن دی . تر دې ، چې د ښځو ډېرې پرېکړې هم دوی کوي . له دې کبله دا یو عیب او نیمګړتیا

ده ، چې څوک دې د پلار پرځای د مور تر واک لاندې وي . زموږ ټولنه په ټولنیز ژوند کې هغه واک ښځې ته نه ورکوي ، چې نارینه ته یې ورکوي ، ځکه نو هاغه کورنۍ او وګړي بدمرغه او له ناخوالو سره مخ بولي ، چې د ښځو (مور) تر واک لاندې ژوند تېروي ، دوی فکر کوي ، چې پر کور او کورنۍ یواځینی واکمن شخص پلار (نر) دی .

- د کور ګټه ، د لاهور ګټه :

پورتنی متل هم زموږ په ټولنه او وګړو کې یو ژوندی او عام متل دی او زموږ د ولسي فکر یو اړخ روښانه کوي . انسان په هغه ځای کې د خوښۍ احساس کوي او په رواني لحاظ سوکاله وي ، چې کوم ځای کې یې کلی ، کور ، مور و پلار ، ورور و خور ، میرمن او بچي وي . له همدغې ځایه یې بېلتون او لرېوالی ځوروي ، تل غواړي له خپل کور او کورنۍ سره یو ځای ژوند وکړي ، دا زموږ د ټولنې د انسانانو فکر دی.
زموږ د ولس او وګړو فکر همدا دی ، چې که څېرته له خپلې کورنۍ او کلي لرې ډېره ګټه لاسته راوړي ، خو په کلي او کور کې لږه ، د کلي او کور لږه ګټه ورته د لرې ځای او مسافرۍ له ګټې غوره ښکاري .
که سړی د یاد متل په نورو اړخونو بحث کوي ، نو ویلای شو ، چې دلته د (لاهور ګټه) د خبرو لپاره نور ورونه پرانیځي . په دې مانا ، چې زموږ خلک له ډېر پخوا له (لاهور ، هند - پاکستان) سره اړیکي لري او دا ښار یو وخت د ګټې وټې ښار وو . کور و کلي ته ارزښت ورکول ، زموږ د ولس فکر دی ، ښایي دا فکر په نورو ولسونو کې بل ډول وي . له دې خبرې زموږ د ژوند او ولسي فکر بل اړخ څرګندېږي . بله دا چې په یاد متل کې دا هم ګورو ، چې

زموږ ولس او وګړي له خپل ولس ، کور و کلي او کورنۍ سره څومره مینه لري ؟ دا مینه دومره ده ، چې (لاهور) ورته پرېږدي ، خو خپل کلی کور غوره ګڼي .

متل د یوې پېښې ، کیسې ، ازمون او تجربې نچوړ او لنډیز دی ، متل داسې یوه جمله ده ، چې د ویولو او اورېدلو پر وخت یې انسان قناعت تر لاسه کوي . د متل په اورېدو سره ، انسان هغه پرېکړه کوي ، چې د متل خوښه وي یا د متل د منځپانګې سره سم داسې پرېکړه کوي ، چې یوه ستونزه له منځه یوسي . متل د ژوند په ټولو برخو کې یو فعال کارېدونکی توکی دی ، که هغه فردي معاملې دي ، که ډله ییزې یا ټولنیزې.

جرګې او مرکې د پښتني او افغاني ټولنې دود دی . جرګه د ټولنې د افرادو ترمنځ اړیکې تنظیموي . جرګه او مرکه نه پرېږدي ، چې بشري او ټولنیز ژوند کړکیچن خنډنی او ځنډنی شي ، جرګه د ټولنیزو ستونزو کړکیچونو او ربړو د حل لپاره غوره او کارنده سیستم دی .

د جرګې جوړېدل د دې لپاره کېږي ، چې د دوو مخالفو لوریو ترمنځ ربړه او شخړه یا بل کړکیچ حل کړای شي . دلته خبرې کېږي ، داسې خبرې ، چې د دواړو لوریو د قناعت لامل شي او جرګه یوې پایلې ته ورسېږي. جرګه د خبرو ، منطق او استدلال ځای دی ، جرګه مار ، که غواړي جرګه یو لوري او پایلې ته ورسوي ، نو د دې لپاره باید داسې دلایل ووایي ، چې د ربړې او شخړې دوه یا یو لوری یې ومني .

جرګه زموږ د ولس دود دی ، زموږ ولسي خلک پکې ناست وي ، هغه ولسي-خلک چې نه یې قرانکریم تفسیر کړی او نه یې احادیث لوستي ، نه ارستو

پېژني نه اپلاتون نه د مصر له تمدنه خبر دي ، نه له بین النهرین او نـه یونـان . دوی کمونیزم ، سوسیالیزم کپېټالېزم او امپریالیزم هم نه پېژني او د فلسـفې او علم له اوسنیو کړکیچونو هم خبر نه دي .

دوی په خپلو خبرو کې پورتني یاد مسایل نه بیانوي ، بلکـې هغـه څه وایـي ، چې د دوی خپل او له ژوند سره اړخ لګوي او دا منطقي هـم ده ، کـه مـوږ یـو شپون ته د ژوند مسایل د ارستو ، اپلاتون ، مارکس او ... له نظره بیـانوو ، نـه پرې پوهېږي او نه یې زغملای شي ، خو که یو متل ، لنډۍ ، حکایـت او نکـل ورته ووایو ، نو پدغو ادبي ډولونو کې پروت منطق ژر مني ، ځکه دا سـاده او له ژوند سره یې اړخ لګوي ، خپل مال یې دی . له همدې کبله دی ، چـې جرګـه مار او د جرګې نور ګډونوال د شخړې او رېړې یو یا دواړه لوریو تـه د قناعـت لپاره او د خپلو خبرو د پیاوړتیا لپاره ، لـه متـل لنـډۍ ، حکایـت ، نکـل او ... څخه کار اخلي ، چې مقابل لوري ته قناعت ورکړي .

څرنګه ، چې زموږ په فردي ژوند کې متل ، زموږ د فکر او نظر د بـدلون لامـل ګرځي همداسې په جرګه کې هم دی . هر کله چې د جرګې په بهیر کـې د رېـړې او شخړې یو یا دواړو لوریو ته د قناعت لپاره متل وکارول شي نو د هغه فکـر او نظر اوړي او هغه څه کوي ، چې د متل غوښتنه ده . له همدې کبله د جرګـو او مرکو په بهیر کې د متلونو کارونه ډېره او کارنده ده ، ځکه د کړکېچونـو او رېړو په حل کې ستره ونډه لري .

د جرګو او مرکو په بهیر کې د متلونو کارونه ، موضوع او وخت ته په پام سره ترسره کېږي . د متل کارونکی ګوري ، چې د مقابل لوري د قناعت ، باور او د فکر او نظر د بدلون لپاره کوم متل پرځای او وړ دی ، هماغه متل کاروي .

له پورتنیو څو بېلګو څخه مو موخه دا وه ، چې وښیو ، متل په کومه کچه زموږ د ژوند او وګړو له اندونو سره تړاو لري . دا یې یوه کوچنۍ بېلګه وه او دا چې په زرګونو متلونه لرو ، نو څرګنده ده ، چې زموږ د ژوند زرګونه اړخونه انځوروي او د خلکو له ژوند و اند سرچینه اخلي .

۷ ـ متلونه او کولتوري یون :

کولتور ، د وګړنۍ او بشري ټولنې مادي او مانیز شتمني ده . هر هغه څه ، چې د ژوند له پیل څخه تر ننه لرو ، ټول کولتور دی .

د پورتني پېژند پر بنسټ ، زموږ د څېړنې موضوع ، ستر او کوچني موضوعات او سرلیکونه کولتور دی ، فولکلور کولتور دی او متل هم کولتور دی .

د متل مانیز اړخ او فکر کولتور دی ، د دې تر څنګ په متل کې داسې بشري لاسته راوړنې یادې شوي دي ، چې موږ یې کولتور بولو ، لکه : ژرنده ، ویاله ، اتڼ ، ښوروا ادب او نور . موږ دلته موضوع یو څه راټولوو او په لاندې توګه پورتني یاد شوي مواد څېړو :

- اتڼ وهه شیرداده ، نن بیا د چرګ ښوروا ده :

په پورتني متل کې لومړی د ټول متل موضوع او فکر کولتور دی . بیا دلته اتڼ او د چرګ ښوروا ، هغه ښکارندې دي ، چې زموږ د ټولنې او بشر په وسیله رامنځته شوي دي ، له دې کبله یې کولتور بولو . دا چې مادي جوړښت لري ، نو مادي کولتور دی .

- اختر پټ مېږه نه دی :

په پورتني متل کې هم لومړی د دې متل فکر د کولتوري يـون يـو گـام دی او بيا اختر او مېره زمور د ټولنې او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو

- ادب له بې ادبه زده کېږي :

ادب او اخلاق د کولتور او کولتوري يون يو گـام دی . اخـلاق او ادب د بشر- او زمور د ټولنې او ولس لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتـور بولـو . دا چـې د مانيزاتو برخه ده ، نو د کولتور مانيز اړخ دی .

- اسان يې نالول ، چونگښو هم پښې پورته کړې :

د پورتني متل فکري او تجربي اړخ بياهم د کولتور مانيز اړخ دی . بلخوا ، پـه (آس سپرېدل) بل کولتوري گام دی ، چې زمور د خلکو ، ولس او بشر- لاسـته راوړنه ده او کولتور دی .

- اسياوان ، چې تسبې اړوي ، ژرندگړی خطا کوي :

په پورتني متل کې پروت فکر د کولتوري يون يو گـام دی . ورسره اسـياوان ، تسـبې او ژرنـدگړی ، هغـه ښـکارندې دي ، چـې د وگـړو او بشر- پـه وسـيله رامنځته شوي دي، ځکه يې کولتور بولو .

- اوړه دې په اوړه ، منت دې په څه ؟

د پورتني متل فکر او تجربه هم د کولتوري يون يـو گـام دی . ورسره ، اوړه او منت زمور او بشر هغه لاسته راوړنه ده چې د ژوند په بهير کـې يـې رامنځتـه کړې ده او کولتور دی.

- اوسپنه ، په اوسپنه ماتېږي (۱۱ : ۹) :

په پورتني متل کې پرته تجربه او موضوع هم کولتور دی . اوسپنه هم د نړۍ د بشر لاسته راوړنه ده او د کولتوري یون یو ګام دی .

- اوښ په غلبېل نه درنېږي :

د یاد متل فکر او تجربه زموږ کولتور او غلبېل هم د کولتور او کولتوري یون یو پړاو او ګام دی . غلبېل د بشر او خلکو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې مادي کولتور بولو .

- اوګره ، چې سړېږي ، بلا پرې لګېږي :

اوګره ، یو ډول خوراک دی ، چې له وریجو چمتو کېږي . دا د بشر او خلکو په وسیله رامنځته شوی دی ځکه د کولتوري یون یو ګام دی . د متل فکر او تجربه هم زموږ د کولتور مانیز اړخ دی .

- اول همیانۍ ګوره ، بیا نو شی رانیسه :

د پورتني متل نصیحت او فکر هم زموږ د خلکو کولتور دی . همدارنګه همیانۍ هغه وسیله ده ، چې زموږ ولس رامنځته کړې او د بشر لاسته راوړنه ده ، له دې امله ورته کولتور وایو .

- باغ د باغوان دی ، ژرنده د ژرندګري :

باغ ، باغوان ، ژرنده او ژرندګري زموږ او په ټوله کې د بشر لاسته راوړنه او د وګړو په وسیله رامنځته شوي دي ، ځکه یې د کولتوري یون یو ګام بولو . بیاهم د متل فکر او تجربه د کولتوري یون مانیز ګام دی .

- بده ماینه ، تنګه موچنه ده (۱۰ : ۱۳) :

د پورتني متل تجربه او فکر هم زموږ د کولتور مانیز اړخ دی . د دې ترخنګ ماینه او موچڼه زموږ د وګړو او بشر ـ لاسته راوړنه او د دوی په وسیله رامنځته شوي ، نو ځکه یې کولتور او د کولتوري یون یو ګام بولو.

- برمته ، د بدۍ بانه ده :

برمته او بدي زموږ د ټولنې او خلکو دودونه دي ، چې په کولتور کې هم راځي . سربېره پردې د یاد متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ دی .

- بلا وه که بلاګۍ ، ابا یې مړکه په چوړکۍ :

په پورتني متل کې لومړی د دې متل تجربه او فکر د کولتور یو ګام دی . بیا د بلا بلاګۍ ، ابا او چوړکۍ زموږ د ټولنې او بشر ـ لاسته راوړنه او د کولتوري یون یو ګام دی .

- پاړوګر د مار له لاسه مري :

پاړوګر هغه چاته وایي ، چې ماران ساتي . دا کار د ولس او بشر کار او لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . بلخوا د متل موضوع او تجربه زموږ د کولتوري یون یو ګام را په ګوته کوي .

- پښ موړ شو ، چې پاته یې کور شو :

په پورتني متل کې نغښتی فکر او تجربه بیاهم د کولتوري یون یو ګام ښیي . د دې ترڅنګ پښ او کور د خلکو او بشر ـ لاسته راوړنه ده ، چې د کولتور برخه یې بولو .

- په نیمڅي کې هم ویښته لټوي (۱۱ : ۲۴) :

نیمڅی ، هغه فرش او د کښېناستلو وسیله ده ، چې له ویښتانو جوړیږي . دا زموږ د خلکو او بشر په وسیله رامنځته شوی او په لاس راغلی دی . ځکه یې

د کولتوري یون یو گام بولو . د دې ترڅنګ د متل مانیز اړخ ، فکر او موضوع هم د کولتور برخه ده .

- په یوه تیکي کې ، دوه تورې نه ځایېږي :

تیکی د تورې پوښ یا هغه ځیز دی ، چې توره پکې ساتل کېږي . همدارنګه توره د جګړې او دفاع یوه ستره چاره ده . دا دواړه تیکی او توره زموږ د خلکو او بشر په وسیله رامنځته شوي دي . ځکه یې د کولتوري یون یو گام بولو . په متل کې پرته تجربه او فکر هم د کولتور مانیز اړخ دی .

- تاته یې لور پخوي ، موږ ته یې تنور پخوي (۱۱ : ۲٦) :

د متل په زړه کې پرته مانا ، فکر او تجربه د کولتور مانیز اړخ دی . همدارنګه لور او تنور د انسانانو او بشر په وسیله منځته راغلي دي . ځکه ورته کولتور وایو .

- تاته یې ابۍ پخوي ، ماته یې تبۍ پخوي (۱۱ : ۲٦) .

په پورتني متل کې ابۍ او تبۍ د انسانانو او وګړو لاسته راوړنه ده او د دوی په وسیله رامنځته شوي دی . دې ډول لاسته راوړنو ته کولتور وایو . د تېر په څېر د متل موضوع ، فکر او تجربه هم کولتور دی هغه هم د کولتور مانیز اړخ .

- تربور ، د تربرمې موږی دی :

په پورتني متل کې پرته مانا ، موضوع ، فکر او تجربه کولتور دی . سربېره پر دې تربور او موږی د انسانانو او بشر په وسیله رامنځته شوي دي ، چې د کولتوري یون یو ګام دی .

- تر پردۍ مصرۍ تورې ، لور پر غاړه ښه دی :

په پورتني متل کې مصرۍ توره او لور زموږ او د بشر د کولتوري یون یو ګام ، د وګړو او انسانانو رامنځته شوي توکي دي . پـه متـل کـې نغښـتی فکـر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ دی .

- تر مزد یې شکرانه ډېره ده :

مزد او شکرانه زموږ او د بشر د ژوند په بهیر او پړاوونو کـې رامنځتـه شـوې ښکارندې او د کولتوري یون یـو ګـام دی . ورسره د متـل فکـر او تجربـه هـم کولتور دی .

- تر وېش یې په چور خوشحاله دی :

په یاد متل کې پروت فکر ، تجربه او د یاد متل موضـوع زمـوږ کولتـور دی . همدارنګه وېش او چور زموږ د ژوند د بهیر او کولتوري یون یو ګام راښیي .

- تور نیمڅی په سابون نه سپینېږي :

تور نیمڅی او سابون زموږ او د بشر په وسـیله رامنځتـه شـوي دي . زمـوږ د ژوند د بهیر پړاوونه او د کولتوري یون یو ګام دی . همدارنګه د متـل فکـر او تجربه هم کولتور دی .

- څنګه جومات ، هسې بروزې :

جومات ، هغه ځای ته ویل کېږي ، چې مسلمانان پکې لمونځ او عبـادت کـوي . بروزې بیا یو ډول واښه دي ، چې پخوا به یې د جومات پـه ځمکـه اچـول او د فرش کار یې ترې اخیست . جومات او بروزې ، دواړه زموږ د کولتور برخـه ده ، ځکه زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شـوي دي . د دې ترڅنـګ ، پـه متـل کې پروت فکر او تجربه د کولتور مانیز اړخ دی .

- څو یې ونه شاربې ، کوچ نه ورکوي (١١ : ٣٣) :

د پورتني متل فکر او تجربه کولتور دی . بلخوا شاربل او کوچ هغه ښکارندې دي

چې زموږ د ولس او بشر په مټ رامنځته شوي او د دوی لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو .

- ځنګل ، چې اور واخلي ، وچ او لانده ټول سوځي :

د پورتني متل مانيز پانګه ، فکر ، موضوع او تجربه کولتور او د کولتور مانيز اړخ دی . ځنګل له یوې خوا طبیعي پیدایښت دی ، بلخوا بشري لاسته راوړنه هم ده . داسې ډېر ځنګلونه شته ، چې انسانانو رامنځته کړي دي . همدارنګه اور هغه ښکارنده ده ، چې یوخوا طبیعي او بلخوا بشري ځانګړنه لري ، ځکه نو د ځنګل او اور مصنوعي بڼه د کولتوري یون ګامونه دي .

- حال منصور وايه ، چې سر یې په دار شو :

په پورتني متل کې پرته پېښه او تجربه ، فکر او موضوع د کولتور برخه ده . همدارنګه دار هغه پړی او وسیله ده ، چې انسانان پرې وژل کېږي ، د بشر او وګړو لاسته راوړنه ده ، چې په دې توګه کولتور ګرځي .

- حساب په مثقال ، بخشش په خروار :

حساب یا شمېرل ، هغه عمل دی ، چې بشر د ژوند په بهیر کې رامنځته کړی دی . همدارنګه ، مثقال او خروار د وزن واحدونه او بخشش ټولې بشري لاسته راوړنې او کولتور دی . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

- چاره ، چې د سرو زرو شي ، څوک یې په نس نه منډي :

د پورتني متل موضوع ، فکر او تجربه کولتور او مانیز اړخ دی . همدارنګه چاړه او سره زر هغه ښکارندې دي ، چې زموږ او د بشر له خوا رامنځته شوي او د بشر لاسته راوړنه ده ، څکه يې د کولتوري يون يو ګام بولو.

- چې خاوند يې ليتې خوري ، د سپو به يې څه حال وي (۱۱ : ۴۱) :

ليتې يو ډول خوراک دی ، چې زموږ وګړي يې خوري . دا خوراک زموږ د ولس لاسته راوړنه ده ، څکه يې کولتور بولو . په متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور مانيزه برخه ده .

- چې سر وي ، خولۍ ډېرې دي :

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه کولتور دی . ورسره ، خولۍ هغه وسيله ده، چې زموږ ولس يې په سروي او خپله لاسته راوړنه يې ده . څکه يې د کولتوري يون يو ګام ګڼو .

- چې مالګه وخوري ، لوښی مه ماتوه :

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه زموږ د ولس د ژوند د بهير او کولتور برخه ده . بلخوا مالګه او لوښی هغه ښکارندې دي ، چې زموږ ولس او بشر-رامنځته کړي، څکه يې د کولتوري يون يو ګام بولو .

- د بې عقلې ښځې ، تل کميس سوځي :

د تېر په څېر بياهم ، د متل فکر ، موضوع او تجربه زموږ د خلکو ده او کولتور دی . د دې ترخنګ کميس هغه بشري لاسته راوړنه ده ، چې موږ يې د ځان پټولو لپاره کاروو او اغوندو . داهم کولتور دی .

- د تبر خوله نیمخي نیولې ده :

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه د کولتـور مـانيز اړخ دی . همدارنګـه تبر او نیمخی هغه وسیلې دي ، چې بشر رامنځته کړي او د کولتوري يـون يـو ګام دی .

- د پیشو نظر به کولپۍ وي (۱۱ : ٦١) :

کولپۍ ، چې په دري ژبه کې يـې (خمـيردان) بـولي ، زمـوږ او د بشرـ لاسـته راوړنه ده او کولتور دی . همدارنګه د متل فکر او تجربه د کولتور مـانيز اړخ دی .

- د تش ټوپکه ، دوه کسه ویرېږي :

ټوپک هغه وسیله ده ، چې ګولۍ پکې کارېږي او تر لرې واټن موخه ویشتلی شي . دا د انسان او بشر په وسیله رامنځته شوی دی ، ځکه يې کولتور بولـو . د دې ترڅنګ د متل مانا ، فکر او تجربه د کولتور مانيز برخه ده .

- د خوريي خاوره ، د ماما له نغري ښخه ده :

خوريي د خور زوی ته وايي او نغری هغـه ځـای دی ، چـې اور پکـې بلېـږي . خوراک و ښناک پرې پخېږي خوريي او نغری دواړه د کولتوري يون ګامونـه دي . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی

- د خطا یا ناغه وي ، یا توبه :

ناغه زموږ د ولس دود او په ټوله کې کولتور دی . همدارنګه توبه هم زموږ د بشر او خلکو لاسته راوړنه او کولتور دی . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ راښیي .

- د دوبي کور د اختر په ورځ ګوره :

د پورتني متل موضوع ، فکر او تجربه د کولتور مانیز اړخ دی . همدارنګه دوبي ، کور او اختر هم کولتور او د بشر لاسته راوړنه ده .

- د دېوال عمر ، له اخبړه پوښته :

دیوال د خټو ، سیمنټو او یا نورو موادو څخه جوړ هغه پدیده ده ، چې بشر د خپل ژوندانه په بهیر کې لاسته راوړې او کولتور دی . همدارنګه اخبړ هم همداسې بشري لاسته راوړنه ده او کولتور یې بولو . د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ رغوي.

- د دې کلي خورزه ده ، په دې کلي واده ده :

په پورتني متل کې کلی ، خورزه او واده بشري لاسته راوړنه او کولتوري ګام دی . د دې ترڅنګ ، د متل مانا، فکر او تجربه هم کولتور دی .

- د ډول آواز ، له لرې ښه خوند کوي :

ډول هغه وسیله ده ، چې موسیقي تولیدوي او دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . همدارنګه د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- د ډېرو امسا ، د یوه ګېډۍ :

امسا او ګېډۍ په پورتني متل کې راغلي ، چې دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنګ ، د متل تجربه او فکر هم کولتور دی .

- د سورناچي څه دي ، يو پو دی :

په پورتني متل کې پرته مانا ، فکر او تجربه د کولتـور مـانيز اړخ دی . ورسره سورناچي هغه چاته وايي ، چې سورنا يـا سـورنی غـږوي . دا د خلکـو او بشرـ لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو .

- دښمن دي ، چې په شاتو مري ، په زهرو يې مه وژنه :

په پورتني متل کې دښمن ، شات او وژل د انسانانو او بشر لاسته راوړنه او د کولتوري يون يو گام دی . همدارنگه د متل فکر او تجربـه يـې هـم د کولتـور برخه ده .

- د کږې تورې ، کوږ چړتون وي :

فکر ، موضوع او تجربه بياهم په پورتني متل کـې د کولتـور مـانيز اړخ دی . همداسې توره او چړتون ، چـې د بشرـ او خلکـو لاسـته راوړنـه ده ، د کولتـور مادي اړخ بولو .

- د کبر کاسه نسکوره ده :

کبر او کاسه د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولـو . د متـل فکر او تجربه بياهم کولتور او د کولتور مانيز اړخ دی .

- د لوی منگې اوبه خوږې وي :

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه زموږ د خلکو او بشر اړوند ده . دا يوه بشري لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو . همدارنگه منگی هغـه وسـيله ده ، چې اوبه پکې ساتل کېږي ، داهم بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- د نشت نه موزي ښه دی ، کټ پرې ډک وي :

کټ هغه وسیله ده ، چې مـوږ یـې د کښېناسـتلو او خـوب لپـاره کـاروو . دا وسیله په ګرمو سیمو کې ډېره کارېږي. کټ د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو، په متل کې نغښتی فکر او تجربه هم کولتور دی .

- د ننګرهار له تېوپې نه سرې سرتور ښه دی :

اوسنی ننګرهار ولایت ، چې د هېواد په ختـیځ کـې پـروت دی ، د بشر- لاسـته راوړنه ده . ورسره ، تېوپې هم همداسې درواخله ، داهم بشر- جـوړه کـړې ده . د متل فکر او کولتور بیاهم د کولتور مانیز اړخ دی .

- له واده نه وروسته ، سندرې څه په کار :

واده ، زموږ او د بشر دود او په ټوله کې کولتور دی . سـندرې هـم د بشر- پـه وسیله رامنځته شوې او کولتور یې ګڼو . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتوري یون یو ګام دی .

- دوست ته تشه پیاله ، دښمن ته ډکه (۱۱ : ۷۸) :

فکر او تجربه بیاهم په پورتني متـل کـې د کولتـور مـانیز اړخ دی . دوسـت ، پیاله او دښمن ، زموږ او د بشر لاسته راوړنه ده ، چې داهم کولتور دی .

- دوه لوخ ، په حمام کې سره ښه ایسي :

حمام ، هغه ځای ته وایي ، چې په ژمې کـې ګرمـې اوبـه او پـه اوړي کـې هـم مناسبې اوبه لري او خلک یې د ځان وینځلو لپاره کـاروي . دا انسـانانو جـوړ

کړي ، د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- ډال چې ګرځوي ، ځان به ساتي :

ډال هغه وسیله ده ، چې په جګړه کې د توري او نورو وسلو پر وړاندې د ځان ساتنې او دفاع لپاره کارېږي. دا د بشر او انسانانو په وسیله رامنځته شوی او کولتور دی . ورسره ، د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- ډمه ګډېدلی نه شوه ، ویل یې ځمکه کږه ده :

ډمه هغه ښځینه نڅاګره ده ، چې د خلکو په ودونو ، کوژدو او نورو خوښیو کې نڅېږي. دا چې یو انسان دې کار ته اوږه ورکړي ، پخپله د بشر او انسانانو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . همداسې ګډېدل هم هغه عمل دی ، چې بشر او خلکو رامنځته کړی او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیاهم د کولتور مانیز اړخ دی.

- روپۍ که کوچنۍ ده ، کارونه غټ کوي :

روپۍ د بشري او انساني ژوند په بهیر او پړاوونو کې رامنځته شوې ده . پخوا به مال په مال تبادله کېده . کله چې پولي واحد او روپۍ منځته راغله ، اوس د روپیو او مال تبادله کېږي . روپۍ د بشر او انسانانو لاسته راوړنه او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیاهم کولتور او مانیز اړخ دی .

- زامن خواږه دي ، غشي یې کاږه دي :

غشی ، هغه وسیله ده ، چې په جګړو کې کارېږي او دښمن پرې ویشتل کېږي . په نورو کارونو کې هم کاربدای شي . دا انسان او بشر رامنځته کړی او کولتور دی . همدارنګه د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ راښیي .

- زما غوړي ، ستا په کورتو لوېږي :

غـوړي او کـورت ، زمـوږ او د بشرـ پـه وسـيله رامنځتـه شـوي دي ، دواړه د خوړلو توکي دي . دا چې بشري لاسـته راوړنـه ده ، کولتـور يـې بولـو . د دې ترځنګ ، د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيز اړخ دی .

- ژاولې چخونيا شوې ، نه د ستا شوې نه زما شوې :

ژاولې ، هغه ښکارنده ده ، چـې ژول کېـږي . تـر ډېـره يـې کوچنيـان او ښـځې کاروي . يو ډول خواږه او نور توکي لري . دا چې ژاولې د بشر لاسته راوړنـه ده ، ځکه يې د کولتوري يـون يـو ګـام بولـو . د متـل فکـر او تجربـه بيـاهم د کولتور مانيز اړخ دی .

- سخوندر ، د موږي په زور غورځي :

موږی ، هغه وسيله ده ، چې له لرګـي يـا اوسـپنې جـوړېږي او کـورنې ژوي ، لکه : غوا خوسی او پسونه ور پورې تړل کېږي . دا د بشر په وسيله رامنځتـه شوی او کولتور دی. د متل فکر او تجربه بياهم کولتور او مانيز اړخ دی .

- سر چې د شال وړ وي ، له کشميره ورته راځي :

شال ، يو ډول ستره لوپټه يا پټونی دی ، چې ښځې يې د ځان او سر پټولو لپاره کاروي. دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنګ ، د متل فکـر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

- سل د زرګر ، يو د ګګر (۱۱ : ۹۳) :

ګګر ، چې دري کې يې (اهنګر) بولي ، هغه شخص دی ، چې لـه اوسـپنو نـه بېلابېلې کرګري او نورې وسيلې جوړوي . زرګر ، هغـه شـخص دی ، چـې لـه

زرو بېلابېل سينګاري وسيلې جوړوي . سل ، چې يو عدد دی ، د بشر لاسته راوړنه ده . زرګر ګګر او سل تېول د بشري ژوند لاسته راوړنې او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيز اړخ دی .

- سلواغه ، هره ورځ په څا کې نه لويږي :

سلواغه هغه وسيله ده ، چې موږ پرې له څا اوبه راوباسو ، تر ډېره له ربړ نه جوړېږي . همدارنګه څا په ځمکه کې کنل شوي هغه سوري ته وايو ، چې اوبه ترې اخلو. سلواغه او څا ، دواړه بشر او انسانانو رامنځته کړي او د کولتور مادي اړخ دی . د متل مانيز ، فکري اړخ او تجربه د کولتور مانيزه برخه ده .

- سود په لاس ، پيسې تر کاله :

د پورتني متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيزه برخه ده . سود ګټې ته وايي او دا هغه ښکارنده ده ، چې څوک پيسې چاته ورکړي ، پيسې يې ثابتې او په خپل ځای وي او ګټه ترې اخلي . دا د بشر لاسته راوړنه ، دود او په ټوله کې کولتور دی . همدارنګه پيسې يا روپۍ ، چې وړاندې مو پرې رڼا واچوله ، د بشر او انسانانو لاسته راوړنه او کولتور دی . د کولتور مادي برخه ورته وايو .

- غلبېل ولاړ شو ، کوزې ته يې ويل ، په تا کې دوه سوري دي :

د پورتني متل مانيز اړخ ، فکر او تجربه د کولتور مانيزه برخه ده . غلبېل هغه وسيله ده ، چې زموږ بشر رامنځته کړی ، په دې وسيله باندې غلې دانې پاکوي ، بې ګټې دانې له ګټورو جلا کوي . دا د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو ، هغه هم مادي اړخ يا برخه . د دې ترڅنګ ، کوزه هم هغه وسيله ، چې د اوبو د ساتنې او لېږدونې لپاره کارېږي ، پخوا له ختې او اوس

له پلاستیک او نورو توکو جوړیږي . داهم د بشر لاسته راوړنه ده او د کولتور مادي اړخ دی .

- غله څه غواړي ، د ځان مله غواړي :

غل ، هغه شخص ته وایي ، چې بې زیاره او بې کړاوه ګټه په وړیا توګه لاسته راوړي . که څه هم غلا خپله یو کړاو دی ، خو غل هغه څوک دی ، چې د بل انسان ګټه ترې پټوي . غلا او غل د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د غله ملتیا هم د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنګ ، د متل فکر او تجربه د کولتور مانیزه برخه ده .

- غوایي حلال نه دی ، ښانک په سر ګرځوي :

غوایي حلالول ، هغه عمل دی ، چې زموږ په ولس کې تاریخي او اسلامي ریښه لري . دا عمل د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . ښانک هم یوه وسیله او لوښی دی چې د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ دی .

- کېږدۍ ، پخپلو مراندو ولاړه ده :

د پورتني متل مانا ، موضوع او فکر کولتور او مانیز اړخ دی . کېږدۍ ، هغه وسیله ده چې خلک ترې د کوټې او ژوند تېرولو لپاره کار اخلي . تر ډېره یې کوچیان کاروي ځکه هغوی تل په سفر او لېږد کې وي . کېږدۍ د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی.

- که کټوه خوټېږي ، خپلې شونډې ځټي (۱۱ : ۱۱۲) :

کټوه یو لوښی دی ، چې له ختو جوړیږي . په دې کې خوراکي اومه توکي پخیږي او ساتل کېږي . دا څیز زموږ د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې

کولتور او د هغې مادي برخه گڼو . د متل فکري او تجربي اړخ بياهم د کولتور مانيز اړخ دی .

- ليونی ، په ژمي فالوده غواړي :

فالوده ، هغه سوړ خوراک دی ، چې د اوړي او گرمۍ پروخت يې خلک خوري . بېلابېل خواږه توکي او نور ورسره گډ وي . دا څيز يا خواږه د انسان او بشر لاسته راوړنه او ماده ده ، ځکه يې د کولتور مادي برخه بولو . د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيز اړخ دی .

- مردار ځروکی اور نه اخلي :

د پورتني متل فکري او تجربي اړخ د کولتور مانيزه برخه ده . ځروکی ، چې د لوپټې او پټونې يو ډول دی ، هغه ټادر دی ، چې ښځې يې د سر پټونې لپاره کاروي . ځرنگه چې له ټوکر څخه جوړ دا څيز د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې د کولتور مادي برخه بولو .

- مرگ د ټوپک ښه دی ، نه د تلتک :

ټوپک باندې وړاندې وغړېدو ، داهم د کولتور مادي برخه ده . تلتک هم د بشر او انسانانو لاسته راوړنه ده او مادي کولتور دی . همدارنگه د متل فکري او مانيز اړخ د کولتور مانيزه برخه ده .

- ناوې هی هی لري ، خو په زړه کې گوړې ماتوي :

د پورتني متل مانيز اړخ ، فکر او تجربه زموږ د ژوند او کولتور مانيز اړخ دی . ناوې هغه پېغله ده ، چې يو نارينه ته ودېږي . د واده په لومړيو کې ورته

ناوې وايي . داهم د کولتوري يون يو گام دی . گوړه هغه خوږه ماده ده ، چې د گني له اوبو څخه لاسته راځي . گوړه هم زمـوږ او د بشرـ لاسـته راوړنـه ده ، ځکه يې کولتور بولو .

- مينځه ، چې توده شي ، هلته بيده شي :

مينځه يا وينځه ، هغه ښځه ده ، چې په يو کور يـا دربـار کـې خـدمت کـوي . مينځه بشري لاسته راوړنه ده او کولتـور دی . د متـل فکـري او مـانيز اړخ د کولتور مانيز اړخ دی .

- نه گندم چوتې ، بېزاره يم له گتې (۱۱ : ۱۳۴) :

گنډل يو داسې عمل دی ، چې زموږ او د بشر د ژوند په بهيـر کـې د اړتيـا پـر بنسټ رامنځته شوی او کولتور دی . چوتې يـا ځپلـۍ هـم د بشرـ يـا انسـانانو لاسته راوړنه ده ځکه يې کولتور بولو . د متل مانيز او فکـري اړخ د کولتـور مانيز اړخ دی .

- وگي د ملغلرو هميانۍ پيداکړه ، د نينو گمان يې پرې وکړ :

ملغلرې يو کانۍ او طبيعي ښکارنده ده ، چې بشر او انسان د خپلې گتې لپـاره تر کار لاندې راوستی . هميانۍ هغه وسيله ده ، چې پخوانيو به پکې پيسـې او نور ارزښناک څيزونه ساتل . نينـې هـم د بشرـ لاسـته راوړنـه ده . دا يـو ډول خوراکي توکی دی ، چې د جوارو دانې په شگه يا مالگه کې سرې يـا پخېـږې او خوړل کېږې . ټول ياد شوي څيزونه د کولتور مـادي اړخ دی . همدارنگـه د متل مانيز اړخ او فکر د کولتور مانيز اړخ دی .

- هوښياره مرغۍ ، په دوو لومو کې نښلي :

لومه ، له بېلابېلو توکو جوړه هغه وسیله ده ، چې مرغۍ پرې نیـول کېـږي . دا وسیله ښکاریان د ښکار لپاره کاروي . دا د بشر او خلکـو لاسـته راوړنـه ده ، چې د ژوند په بهیر کې یې رامنځته کړې او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ دی .

- یا به تخت وي یا تابوت :

د پورتني متل فکري اړخ د کولتور مانیز برخه ده . تخت ، هغه وسیله ده ، چـې له لرګي او نورو توکو جوړېږي او د خوب او استراحت لپاره کارېږي . تـابوت هم له لرګیو او نورو توکو جوړېږي . په تابوت کې مړی ږدي او خاورو ته یې سپاري . تخت او تابوت دواړه بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

- یا به یې کولاله کړې ، یا به یې مالداره کړې :

کولال ، هغه شخص دی ، چې له خټو بېلابېل ختین لوښي او وسایل جوړوي . د دوی کار پخوا ډېر وو اوس د صنعت له پرمختګ سره لـږ شـوی ، کـولال او کولالي د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یـې کولتـور بولـو . د متـل فکـري اړخ بیاهم کولتور او مانیزه برخه ده .

- یا د چلم سر ، یا د پلاو بېخ :

د پورتني متل فکري او تجربي اړخ د کولتور مانیز اړخ دی . چلم هغـه وسـیله ده، چې چرس ، بنګ او نور نشه یي توکي پکـې څښـل کېـږي . پـلاو یـو ډول خوراک دی ، چې له وریجو چمتـو کېـږي . چلـم او پـلاو دواړه د بشرـ لاسـته راوړنه ده او کولتور دی .

- یارانه ډوبه جاله ده :

یارانه ، د دوو انسانانو ترمنځ اړیکو ته وایي ، کېدای شي د بېلابېلو موخو لپاره وي . دا د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . جاله هم د بشرـ لاسته راوړنه او کولتور دی جاله هغه وسیله ده ، چې خلک پرې له سیندونو او اوبو اوړي ، د لېږد رالېږد لپاره کارېږي . داهم د خلکو په وسیله جوړه شوې ، ځکه یې کولتور او د کولتور مادي اړخ بولو. د متل فکري اړخ د کولتور مانیز اړخ دی .

- یوه دړه اور نه کا ، دوه بنې کور :

په پورتني متل کې فکر او تجربه زموږ د ژوند د بهیر یو رنګ او کولتور دی . دړه ، د لرګي یوه برخه ده او بنه هغه ښځه ده ، چې مېړه یې بله ښځه لري ، یوه ښځه د بلې بنه کېږي . دړه او بنه د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی .

۸ ـ د متلونو ژبني او ادبي ارزښتونه :

متلونه له لفظي او مانیزو ښکلاوو ډک دي . د متل ایجاز ، اختصار او په هغه کې د لوی مفهوم ځایول ، د هغه بلاغت او فصاحت همیشه د ادب د تیورۍ د محققینو پام ځانته اړولی دی .

د مانیزو ښکلاوو ، استعارو ، تشبیهاتو او نورو ادبي خصوصیاتو په څنګ کې متلونه داسې ژبني خصوصیات هم لري ، چې د ژبپوهانو او لهجه پېژندونکو خاصه لېوالتیا ورسره پیدا شوې ده .

متلونه د ژبې د ډېرو لهجو ساتندوی دي ، نو د لهجو د څېړونکو لپاره په زړه پورې موضوع ده .

د ژبپوهانو او د ژبنیو خواوو د څېړونکو او محققینو له خوا په هغو کې د ژبو لرغوني فورمونه او ژبنۍ خواوې څېړل کېږي (۷ : ۵۷).

۸ ـ ۱ ـ متل د بېلابېلو ګړدودونو ساتندوی :

پښتو متلونه د پښتني ټولنې او وګړو زېږنده ده ، دا چې پښتانه په بېلابېلو سیمو او ځمکو کې میشت دي او په بېلابېلو لهجو خبرې کوي ، نو متلونو کې هم دغه لهجې ساتل شوي دي . کله داسې هم کېږي ، چې یو متل په یو ځای کې په یوه لهجه او بل ځای کې په بله لهجه موجود دی ، لکه :

الف . د لودیز ګړدود متلونه :

- اسمون چې ښومره کنېږي ، دومره نه وربېږي .
- اوبو وړی ، خلیو ته لوس چوي .
- ابا مه کسه ، خورجین یې کسه
- ووره د میچنې ، زوی د خچنې .
- څرې یې ګتېم ، دارې یې ښتېم (۲۲ : ۴۳ ـ ۴۵).

ب . د ختیز ګړدود متلونه :

- چې ډېر شي ، نو ګنده‌ېر شي .
- چې څه کرې ، هغه به ریبې .
- پردی کټ ، تر نیمو شپو وي .
- اختر څه پټ مېره نه دی .
- د ګور شپه په کور کېږي نه .

ج . د سویلي ګړدود متلونه :

- سپمولی ، سپو خوړلی .
- ږغ د ملا ، امین د کلي .
- سپی چې څومره غاپي ، هومره نه تراپي (۱۱ : ۹۰)

۸ ـ ۲ ـ متل د ژبنۍ ویپپانګې ساتندوی :

متلونه د نورو ادبي ارزښتونو ترڅنګ ، داسې ویل شوي ، چې د ژبې د بېلابېلو سیمو قومونو او ګړدودونو کلمې او لغتونه یې خوندي کړي دي . موږ په قاموس لیکنه او نورو ګرامري څېړنو کې له دوی پراخه ګټه اخیستلای شو . په دې برخه کې ټول متلونه د پام وړ دي . لکه : په (زه چې ستا په منګ وم ، ونه د لونګ وم) متل کې د (منګ او لونګ) کلمې یې یوه بېلګه بللی شو .

۸ ـ ۳ ـ د متل بېلابېلې بڼې یا ځیلونه :

یوه بله د پام وړ موضوع د متلونو بېلابېل شکلونه او بڼې دي ، چې په بېلابېلو ځایونو کې یې رنګ جلا دی او له یو بل سره څه ناڅه توپیر لري ، لکه :

پښې سترې ښې دي ، نه زړه سترې / لاسونه سترې ښه دي ، نه زړه سترې .

پور چې ځنډنی شي ، خندنی شي / پور چې ځنډنی شي ، جنګنی شي .

۸ ـ ۴ ـ د متل سندریزه ځانګړنه :

متلونه زموږ د ولسي یا فولکلوریک ادب برخه ده ، که هغه منثور دي او که منظوم ټول د بلا ادبي ارزښتونو څخه ډک دي . ګڼ شمېر متلونه وزن او

قافیه لري ، چې دغه ډول توکي د وینا د ښکلا او اغیز ډېروني لامل گرځي او دا بیا د ادب لپاره یو ارزښت دی .

متلونه د دې ترڅنگ ، چې پیاوړی مانیز اړخ لري ، په شکلي اړخ کې هم غوره جوړښت او ځانگړی سبک لري . جملې یې داسې دي ، چې ساده ، خو شاعرانه او هنري رنگ لري ، په جملو کې یې تر ډېره ښکلا ته پام شوی ، نه گرامري قانون ته . په دې مانا ، چې د دې کیسه کې نه دي ، چې مبتدا دې چېرته راشي او خبر دې چېرته یا فعل ، ضمیر چېرته او قید چېرته .

د (خوار په هندوستان هم خوار دی) متل که وگورو ، یوه بشپړه جمله ده ، خو ځانگړتیا یې په څه کې ده ؟

دلته د (خوار) کلمې تکرار دې منثورې جملې ته نږدې د نظم بڼه ورکړې ده او یو ډول قافیې ته ورته ځانگړتیا وربښي که دا جمله داسې راغلې وای ، چې (خوار په هندوستان هم هماغه شان دی / خوار په هندوستان هم هماغه ډول دی / خوار په هندوستان هم هماغه خوار دی / د دې ځای خوار او هندوستان یو دي / دلته خوار او هندوستان کې خوار یو شان دي) او داسې نورې بڼې ، چې د پورتني متل مانا خوندي کوي ، خو دا وروستنی یو هم هاغه خوند او رنگ نه لري ، چې لومړنی یا اصلي متل یې لري . یاد متل ښایي په ډېرو کتابونو کې د (منثورو متلونو) تر سرلیک لاندې راغلي وي ، خو دا منثور متل یو ډول نظمي ، هنري او شعري ځانگړنه او جوړښت لري . د منظومو متلونو خبره ، خو بیا روښانه ده ، چې قافیه او سجع لري .

د متل ستر کمال او هنریت په همدې کې دی ، چې نه یواځې دا چې مـانیز اړخ یې ډېر بنستیز او ژور دی ، بلکې دا ژوره مانا بیا په داسې شکل کې وړانـدې شوې ، چې هغه بیا جلا ښکلا او ځانګړې جوړښت لري . همداسې بل متل دی:

- خوار په خپله خواري ، نه شرمېږي :

په پورتني متل هم د منثور متل ګمان کېږي ، خو داســې نـه ده . دلتـه ګـورو ، چې د (خوار) کلمه له (خواري) سره یو ډول هماهنګي رامنځته کـړې ، سـندریز او نظمي بڼه خپلوي . د متل او جملې لومړۍ برخه (خوار پـه خپلـه خـواري) د همدغو دوو کلمو له کبله، ځانګړې ښکلا لـري . بیـا د متـل دویمـه برخـه (نـه شرمېږي) کې د (شرمېږي) کلمې وروستۍ څرګنده (ي) د (خواري) د کلمې له وروستۍ څرګندې (ي)سره بله هماهنګي جوړوي ، چې په دې توګه (خـوار) لـه (خواري) او بیا (خواري) له (شرمېږي) سره د هماهنګۍ او موسیقیت په زنځـیر تړل کېږي .

د هر متل ژبه که وکتل شي ، یو ځانګړی هنریـت لـري . د متـل جملـې د ژبـې عادي جملې نه دي ، د کلمو ترمنځ یې ځانګړی تناسب او تړاو شته ، کلمې یـې داسې کارېدلې ، چې د یو او بلې ترمنځ غوره هماهنګي راشي

- ګټې تر ګټو لاندې دي (۱۱ : ۱۱۴) :

پورتنی متل وګورئ ! دوه کلمې (ګټې ، ګټو) چې اصلي بڼه یــې (ګټـه) ده او دلته په جلا ماناوو (فایده او ډبره) راغلي ، په متل کې یې داســې هماهنګـي او موسیقیت رامنځته کړی ، چـې ځـانګړې ښـکلا وربښـي . کـه دلتـه د (ګټـو) پرځای (ډبره ، کاڼی او تیږه) راغلی وای ، مانا به یې بیا هم بدلون نه وای کړی ، خو بیا به یې ښکلا نـه وه . د دې ترڅنـګ د دوو مانـاوو یـو ځـای کېـدل پـه

(ګټه) کلمه کې هم داسې ګونګتيا ده ، چې سړی شک کې اچوي او ژر په مانا پوهېدلای نه شي .

- د لښکر په اخر ځه ، د ماتې په سر (١٦ : ٢٧٩) :

پورتنی متل هم د هر اړخيزې مانا ترڅنګ ، ښکلی شکل او ځانګړتيا لري . د متل لومړی برخه (د لښکر په اخر ځه) له دويمې برخې (د ماتې په سر) سره د (اخر) او (سر) په کلمه کې هماهنګي جوړوي او متل ته ادبي او هنري رنګ ورکوي . په ياد متل کې (اخر او سر) د قافيې کلمې او (ځه) رديف دی ، چې له دويمې برخې لويدلی دی. بلخوا ، که هغه متلونه تر کتنې لاندې نيسو ، چې واضح منظوم دي ، هم بلا ادبي ارزښتونه لري لکه :

- سل روپۍ پور کړه ، د اختر شپه په کور کړه (٧ : ٦٠) :

پورتنی متل د يو بيت په بڼه راغلی ، د لومړي او دويم نيم بيتي هماهنګه برخه يا د قافيې کلمې (پور او کور) دي ، چې (کړه) ورپسې د رديف په بڼه راغلی دی او د يو نظم ځانګړتياوې لري . همدارنګه ، بل متل دی :

- دروغ وايه ، په شرع يې روغ وايه :

پورتنی متل هم ، چې د نثر ګمان پرې کېدای شي ، نظمي ځانګړتيا لري . د متل لومړی برخه (دروغ وايه) له دويمې برخې (په شرع يې روغ وايه) سره د (دروغ او روغ) په کلمو کې هماهنګي جوړوي او (وايه) يې رديف دی .

بل متل دی :

- غل هم وايي خدايه ، مل هم وايي خدايه :

په پورتني متل کې ځانګړې موسيقيت ، هماهنګي او د قافيې کلمې موجودې دي . د متل لومړی (غل هم وايي خدايه) او دويمه برخه (مل هم وايي خدايه)

کې (غل او مل) د قافيې کلمې دي او (هم وايي خدايه) په دواړو کې رديف دی .

بل متل دی :

- د کاله کشر مه شې ، د کاروان مشر (۱۱ : ۷۱) :

پورتنی متل هم په لومړۍ او دويمه برخه کې هماهنګي او نظمي ځانګړتيا لري . د لومړۍ (د کاله کشر مه شې) او دويمې برخې (د کاروان مشر) د (کشر ـ او مشر) کلمې د قافيې کلمې دي او (مه شې) رديف دی ، خو له دويمې برخې غورځېدلی دی .

- ځونه چې خرګی ، هغونه يې بارګی :

د پورتني متل لومړۍ (ځونه چې خرګی) او دويمه برخه (هغونه يې بارګی) له يو بل سره د (خرګي او بارګي) په کلمو کې هماهنګي جوړوي او دا دواړه کلمې يې قافيې دي.

۸ ـ ۵ ـ د متلونو کنايي ځانګړني :

د متل ستر خصوصيت دادی ، چې هميشه کنايي مانا افاده کوي ، که خپله اصله او حقيقي مانا افاده کړي هغه بيا متل نه دی ، لکه : (که غر لوړ دی ، پر سر يې لار ده) (د غله په ږيره خلی وي) ، (په يو ګل نه پسرلی کېږي) . دلته يو متل هم په خپله لومړۍ مانا نه دی او نه د (لوړ غر ، په سر يې لاره) ، (غل ، ږيره خلی) ، (ګل پسرلی) تر منځه ارتباط ملحوظ دی ، چې د متل حقيقي مانا ده ، بلکې دلته هر متل خاص کنايي مفهوم لري چې هم اورېدونکی پرې پوهېږي او هم د ويونکي مطلب وي او هغه د متل کنايي مانا ده او که کنايي مانا افاده نه کړي ، هغه متل نه شو بللی (۷ : ۵۳) .

متل په عامه توګه د استعارې او کنايې په ژبه خبرې کوي ، کله چې يو څوک دا وايي چې (باز که هر څو خوار شي ، چنګښې نه خوري) نو هر څو که دغه خبره په لغوي مانا هم سمه ده ، خو نه د دغه متل کاروونکی دلته د (باز او چنګښې) ټکی د هغو د لغوي مانا لپاره کاروي او نه اورېدونکی دغه مانا ترې اخلي ، په دې متل کې د پښتونولۍ يو زرين اصل نغښتی دی . دلته له باز څخه مراد هغه مثالي انسان دی، چې د هر پښتانه زړه غواړي ، چې هغسې جوړ شي . دغسې انسان که هر څو پاتې راشي له داسې يوه شي څخه بيا هم ګټه نه پورته کوي ، چې د ده له شانه سره نه ښايي . همدغه راز که موږ ووايو (د بل سپی د ډوډۍ په زور خپلېږي) نو دلته هم (سپی او ډوډۍ) دوه داسې ټکي دي ، چې مجازي مانا ترې مراد ده او هر څوک ، چې يې واوري ، نو همدغه مجازي مانا ترې اخلي (٦ : ١٦٥) .

کله چې موږ په خپل ولس کې ، د متلونو کارونې ته ګورو ، نو د کنايې څرکونه پکې له ورايه روښانه دي . د بېلګې په توګه ، يو شخص ظلم کوي ، تيری کوي ، موږ د دې لپاره ، چې هغه د دې کار له بدو پايلو خبر کړو ، ورته وايو (مه کوه پر چا ، چې وبه شي پرتا) په دې مانا ، چې نن که ته له خلکو سره ظلم کوې ، سبا به پر تا کېږي . څرګنده ده ، چې پورتنی متل په يو خاص مورد کې کارول شوی ، شاليد کې يې کيسه ازمون او پېښه پرته ده . که ډېله پيزه نه وي ، نو فردي او ذهني خو ده ، خو په نورو بېلابېلو مواردو کې يې کارونه کنايه ده .

يو بل متل دی :

- د خره مينه لغته ده :

پورتنی متل هم خپل شالید ، کیسه او پېښه لري . چا پورتنی حالت لیدلی یا یې ذهن کې مجسم شوی او بیا یې ویلی ، خو مونږ په بېلابېلو وختونو کې یاد متل کاروو :

کله ، چې یوه ناپوه او کم عقل انسان غواړي له یو بل شخص سره خپله مینه څرګنده کړي ، نو خولې نه یې داسې کم عقله خبره ووځي ، د دې پر ځای ، چې هغه شخص سره خپله مینه څرګنده کړي او هغه ته ګټه ورسوي هغه ته زیان ور اړوي او هغه خپه کوي ، په دغه حالت کې متل کنایه کېږي .

بل متل دی :

- ړانده ته شپه او ورځ یوه ده :

پورتنی متل هم د تخلیق خپله ځانګړې پروسه لري ، خو مونږ یې په بېلابېلو ځایونو او پېښو کې داسې کاروو:

یو شخص ته دوه بېلابېل شیزونه ، چې جلا ارزښت او قیمت لري ، ورښیو ، خو هغه د دې دواړو شیزونو په بېلابېلو ځانګړنو او توپیرونو نه پوهېږي ، دواړو ته ښه وایي او دواړه خوښوي . په داسې حال کې ، چې یو یې ښه او بل یې لږ ښه یا بد دی ، په دغسې حالت کې دا کنایه ده .

متل دی :

- د زرو قدر له زرګر سره وي :

د پورتني متل نږدې او له کلماتو راوتلې مانا داده ، چې د زرو په ارزښت او درښت باندې زرګر پوهېږي ، څرګنده ده ، چې قدر یې هم له هغه سره وي او هغه څوک، چې د زرو په ارزښت او قیمت نه پوهېږي ، قدر یې هم ورسره نشته ، خو مونږ پورتنی متل په خپله ټولنه کې په بېلابېلو ځایونو کې کاروو :

يو څوک غوښه نه خوري ، تل له ترکاريو او سبزيجاتو ګټه اخلي ، خو بل انسان ، چې د ترکارۍ خوړلو سره مينه نه لري دا کار يې نه خوښېږي ، په داسې حالت يا هغه شخص ته د قناعت لپاره وايو ، چې (د زرو قدر له زرګر سره وي) . په دې مانا ، هغه څوک ، چې ترکاري خوري ، په ګټه يې پوه دی . په دې حالت کې دا متل کنايه ګرځي د هغې مانا لپاره چې موږ په يو ځانګړي او جلا حالت کې ترې واخيستله .

- مار خوړلی ، له پړي هم وېرېږي :

د دې متل نږدې او له کلماتو راوتلې مانا همدا ده ، چې څوک مار خوړلی يا چيچلی وي ، بيا له پړي هم وېرېږي ، هغه چې مار نه دی ، خو مار ته ورته شکل او جوړښت لري . د ياد متل د کارونې بل ځای داسې دی:

يو سوداګر ، چې د کچالو په پېر او پلور کې يې زيان ليدلی ، کله چې ورته وايو ، دا ځل پياز واخله ، هغه د کچالو زيان ته په پام ، د پيازو له پېرلو هم ډډه کوي ، چې په دې کې به هم زيان وکړم ، په دغسې وخت کې موږ دا متل کاروو .

دلته د متل د کارونې د لومړني او دويم حالت ترمنځ ، مهالنۍ واټن شته ، چاپېريال هم توپير لري ، خو مانيز تړاو لري . ويونکی ياد متل په دويم حالت کې کاروي . دلته دويمه مانا ، موږ د خپل اړتيا پر بنسټ ترې اخلو ، چې په دې حالت کې متل کنايه کېږي .

- سپيان غپېږي ، کاروان تېرېږي :

پخوا به سوداګري ، پوځي او حکومتي انتقالات په کاروانونو کې کېدل . اوښان ، پيلان او نور ژوي به د موادو د انتقال لپاره کارېدل ، کله به چې د

کوم کلي او کور خواته تېربېدل ، نو سپیو به ورپسې غپل ، خو د سپیو غپل د کاروان پر وړاندې کوم خنډ جوړولی نه شو او نه یې هغه ودرولی شو . دا متل په لاندې کارونې سره کنایه کېږي :

یو څوک د ژوند په چارو کې ډېر بریالی او سوکاله دی ، ښه یې ګټي او ښه یې څټي . خو د کلي او ګاونډ بدنیته وګړي د دې شخص په دې حالت خوښ نه دي . ده ته ستونزې جوړوي او دا شخص دې حالت ته څوربېږي . د ده یو خواخوږی ده ته په دې متل سره قناعت ورکوي .

د پورتني متل لومړنی حالت د متل له کلمو څرګندېږي . په دویم ځل استعمال سره، چې د ټولنې بېلابېل وګړي یې په بېلابېلو حالتونو کې استعمالوي ، کنایه کېږي ، چې په هر حالت کې یې استعمالوي د یوه مانیز تړاو له کبله کېږي .

- بې مېوې ونه څوک په ډبره نه ولي :

د دې متل څرګنده موخه دا ده ، هغه ونه چې مېوه نه نیسي- ، نو د مېوې د راغورځولو او شکلولو لپاره یې څوک په ډبره هم نه ولي . خو مونږ یې کله کنایه کوو :

کله ، چې د یو چا خیر ټولنې ته نه رسېږي او خلکو سره ښېګنه نه کوي ، نو د چا تر نیوکې لاندې هم نه راځي . یا داسې چې یو څوک د خلکو خدمت کوي ، هغوی سره ښېګنه کوي او بیا ځینې ور پورې بدې خبرې کوي یا پرې نیوکه کوي هغه ناکراره کېږي ، د قناعت لپاره یې پورته متل کارېږي .

- جنګ سوړ شو ، میری تود شو :

دا متل هم خپله کیسه او شالید لري ، په یوې پېښې پورې تړلې تحربه ده ، چې د شخص نوم (میری) هم پکې راغلی دی ، خو موږ یې څه وخت کاروو او څه وخت دا متل کنایه کېږي ؟

کله ، چې په یوه غونډه یا مجلس کې د خبرو یا غونډې ګډونوال په جوش او خروش او احساساتو کې خبرې وکړي ، خبرې خلاصې شي او مجلس سوړ شي ، د ښې ارامتیا او پایلې ته تر رسېدو وروسته یو څوک راجګ شي او بیا احساساتي او ګرمې خبرې وکړي ، نو خلک دا متل کاروي ، په دغسې استعمال سره وایو ، چې دلته پورتنی متل کنایه شوی دی .

۸ ـ ٦ ـ په متلونو کې تشبیه :

د متلونو له بېلابېلو ښکلاوو څخه یو هم د تشبیه ادبي صنعت دی ، چې په ځینو متلونو کې لیدل کېږي ، لکه :

- بده ماینه ، تنګه موچنه ده (۱۱ : ۱۳) .

په پورتني متل کې بده ماینه له تنګې موچنې سره تشبیه شوې ده . تنګه موچنه یې مشبه به او بده ماینه یې مشبه ده . د مشبه او مشبه به ترمنځ ورتوالی یې (بدي او رنځول) دي .

- تربور ، د تررمې موږی دی :

په پورتني متل کې تربور له د تررمې موږي سره تشبیه شوی دی . تربور مشبه او د تررمې موږی مشبه به دی . د دواړو ترمنځ ورتوالی په (زیان) کې دی .

- د بل ډوډۍ يا پور ده يا پېغور :

په ياد متل کې د بل ډوډۍ له پور او پېغور سره تشبيه شوې ده . د بل ډوډۍ مشبه پور او پېغور مشبه به دي . د دواړو يا ټولو ورتوالی په (بدوالي) کې دی .

- ښځه د تن جامه ده :

په پورتني متل کې ښځه له تن جامې سره تشبيه شوې ده . ښځه مشبه او د تن جامه مشبه به دی . د دواړو ورتوالی په (درنښت او پرده) کې دی .

۹ ـ د متلونو شاليد :

متلونه ، ديوې پېښې ، کيسې او تجربې لنډيز ، پايله او نچوړ دی .

متلونه ، عادي ، ساده او ورځنۍ جملې نه دي ، لکه : که ووايو (موږ ډوډۍ خورو) دا يوه عادي او ساده جمله ده مانا يې هم سيده او روښانه او د کارونې يواځې يو ځای او مورد لري . هغه وخت يې کاروو ، کله چې ډوډۍ خورو .

متل بیا داسې نه دی ، د متل مانا دومره سیده او څرګنده نه ده . د کارونې ځای یې کېدای شي ، په لومړني ځل کارونه کې جوت وي ، خو لـه هغـې وروسـته یې عاموالی موندلی او نورو بېلابېلو ځایونو کـې کـارېږي . کلـه چـې ځینـې متلونه اورو ، نو سمدستي مو یو اوږد بهیر فکر ته راځي .

متلونه شالید لري ، یا یې په شالید کې یوه کیسه او پېښه پرته ده یا تجربه . دا تر ډېره ډله ییزه بڼه لري ، ډېر وګړي پکې ګډون لري ، خـو کلـه ناکلـه کېـدای شي ، د یو وګړي او شخص تجربـه وي . پـه دې مانـا ، چـې یـو شـخص خپلـه تجربه په یوه لنډه وینا کې رانغښتې وي او هغې د متل ځای خپل کړی وي . د ځینو پوهانو ویناوې چې متلونه شـوي دي ، د همـدې بېلګـه کېـدای شي . پـه متلونو کې هماغه یې ملي ، عام او ولسي رنګ او دریځ لري ، چې ډله ییز وي ، په دې مانا چې په شالید کې یې داسې تجربه او ازمون پروت وي ، چې ولس پکې ګډون ولري ، همدا ډول متلونه خواږه او پاخه هم دي .

د متلونو شالیدونه بېلابېل رنګونه لري . ځینو کې د قرانکریم د ایتونو او ځینو کې د احادیثو مانا نغښتې ده . ځینې یې د پوهانو ویناوې او نـور یـې زمـوږ د ټولنې او خلکو کیسې او تجربې دي . هغه متلونه ، چې په بېلابېلـو ژبـو کـې ګډ دي هم کیسې او تجربې لري ، خو د لومړنۍ سرچینې یا لومړنۍ ژبې ، چـې دا متل پکې ویل شوی مالومول په کار وي ، چې دا یو ګـران کـار هـم دی . د ځینو متلونو سره کېدای شي ، کیسې او تجربې هم یو بل تـه لېږدېـدلې وي او ځینو ته کېدای شي په هره ژبه کې جلا شالیدونه شتون ولري .

ګڼ شمېر متلونه ، چې زموږ په ژبه او ولس کې شته ، کیسې او پېښې یې هم خلکو ته مالومې دي . دا ډول شالیدونه ګڼو لیکوالو لـیکلي او خونـدي کـړي

يې دي ، خو يو شمېر متلونه داسې دي ، چې پېښې او کيسې يې نه چا لـيکلي او نه خلکو کې شته . د دې لامل دا کېداى شي ، چې متـل ، خـو يـوه عامـه ، خوږه او لنډه جمله ده ذهن يې هم ښه خوندي کولاى شي ، خو د متـل کيسـه ، پېښه او تجربه بيا اوږده او دومره خوږه نه وي ، ځکه لـه خلکـو هيـرې شـوې دي . بلخوا د متلونو عاموالى ، د دې اړتيا نه پېښوي چې د متـل هـر ويـونکى دې اوريدونکي ته د متل کيسه او پېښه هم بيان کړي . همدارنګه دا چې اوس متل ، په داســې ځـايونو او مـواردو کـې کـاريږي ، چـې د متـل لـه اصـلي او لومړنۍ کاروني سره شکلي بدلون لري ، له دې کبله هم د شاليد ژوندي سـاتل او خوندي کېدل ګران وي .

د متلونو شاليدونه ، د هغوى مانا ته په کتو ، په بېلابېلو ډولونو ويشـل شـوي دي ، چې په راتلونکو سرليکونو کې يې لولو .

۱۰ ـ د متل د شاليد ديني اړخ :

د متلونو په منځ کې يو شمېر يې داسې دي ، چې تر شـا يـې د قرانکـريم د يـو آيت يا د حضرت محمد (ص) د ويناوو او حديثونو مانا پرتـه ده . دا ډول متلونـه هم په پښتو ژبه کې شته ، چې موږ يې دلته څو بېلګې ګورو :

- ښه چې دې ياد کړه ، نو دې برباد کړه .

د پورتني متل شاليد په لاندې ديني او شرعي بنسټ ولاړ دى .

لاتبطلو صدقتکم بالمن و والاذا (االقران) .

ژباړه : خپلې نيکۍ په منت او احسان سره مه باطلوئ .

افةُ الاحسان المن (الحديث) .

ژباړه : د نيکۍ آفت ، منت دى .

- د خدای بې حکمه يوه پاڼه لا نه خوري .

د پورتني متل شاليد هم په لاندې ديني لاسوندونو ولاړ دی :

وما تسقُطُ من ورقةٍ الا يعملها (القران) .

ژباړه : داسې پاڼه نشته ، چې هغه راايله شي او خدای (ج) دې نه وي پرې خبر

لا تَتـَحرَّک ورقةٍ الا باذن الله (الحديث) .

ژباړه : د الله ج له ارادې پرته يوه پاڼه خوځېدلای نه شي

- خپلوان لړمان دي .

د پورتني متل بنسټ لاندې حديث شريف دی :

الاقاربُ کالعقارب

همدارنګه :

- حسد داسې نيکي خوري ، لکه بل اور چې لرګې خوري .

د پورتني متل شاليد کې لاندې حديث شريف پروت دی .

الحسدُ ياکلُ الحسنات کما ياکلُ النارُ الحطب .

ژباړه : حسد ، نيکۍ داسې خوري ، لکه اور چې لرګي خوري .

بل متل دی :

- حب د دنيا ، سر د خطا .

د پورتني متل په شاليد کې لاندې حديث شريف پروت دی .

حبُّ الدنيا راس کلِ خطيـــةٍ .

ژباړه : له دنيا سره مينه ، د ټولو خطاوو سر دی .

بل متل دی :

- چې په ځان کې يې ويني ، هغه يې په جهان کې ويني .

د پورتني متل شاليد کې لاندې حديث شريف پروت دی :

من رای في نفسه فقد رای في غيره .

ژباړه : څوک چې څه په ځان کې ويني ، په نورو کې يې ويني .

بل متل دی :

- شرم د ايمان پوښ دی .

پورتنی متل هم په لاندې بنسټ ولاړ دی :

حياءُ المرءِ سترة

همدارنگه :

- حيا نيم ايمان دی .

متل په لاندې حديث شريف ولاړ دی .

الحياءُ نصفُ الايمان . حيا نيم ايمان دی

په همدې ډول لاندې متلونه :

- سپين ويښته د مرگ استازی دی .

رسول الموت الشيب . الحديث

- مرگ د عالِم ، مرگ د عالَم

موت العالم موت العالم . الحديث

- شر د عالِم ، شر د عالَم

شر العالم ، شر العالم . الحديث

- د مسلمان زړه دخدای (ج) کور دی .

قلب المومنِ عرش اللهِ . الحديث (۱۳ : ۴۳ ، ۴۴) .

۱۱ ـ د متل د شالید تاریخي اړخ :

په پښتو متلونو کې یو شمېر یې داسې شالیدونه لري ، چې تاریخي او واقعـي کیسې او پیښې دي . په دې ډول متلونو کـې د ځینـو پاچاهـانو ، اشخاصـو او ځایونو نومونه راغلي چې واقعیت ته یې نږدې کوي .

د دې ډول شالیدونو څو بېلګې دا دي :

- انصاف له حیوان سره هم په کار دی :

ویل کېږي د اوسني هلمند ولایت د بست کلا کې د نوشیروان عادل د پاچـاهۍ مرکز یا پلازمېنه وه . نوشیروان عادل یو ډېر عـدالت خوښـوونکی انسـان وو ، له هر چا سره به یې انصاف کاوو او د چا حق به یې نه په خپله خوړ او نـه یـې بل چاته اجازه ورکوله چې د چا حق وخوري یا ظلم پرې وکړي .

نوشیروان عـادل د دې لپـاره ، چـې خلـک وکـولای شي ، پـه اسـانۍ سره د ده دربار ته راشي او خپلې غوښتنې وړاندې کړي د بست کلا په باندې برخه کې پر یوه دېوال زنګ نصب کړی وو . هر چا به چې غوښتل نوشیروان وګوري او خپل عرض ورته وکړي ، دا زنګ به یې واهه ، بیا به د پاچا عسکر ورتلل او دا سړی به یې د پاچا دربار ته راووست او نوشیروان به یې عرض ته رسېده .

وایي یوه ورځ یو خر د کلا له څنګه تېرېده ، په زنګ پورې لګېدلی ، پاچا چې زنګ اورېدلی خپلو کسانو ته یې امر کړی ، چې عارض د ده حضور ته راولي . د پاچا کسانو ولېدل ، چې انسان نشته او خر پـه زنـګ پـورې لګـېدلی دی . پاچا ته یې دا خبره وکړه ، پاچا ورته وویل ، رایـې ولـه . حـتماً څـه خـبره شـته ،

عسکرو خر د پاچا حضور ته راوست ، پاچا ولیدل ، چې خر ډېر ډنګر دی ، سمدلاسه یې امر وکړ ، چې د خره څښتن حاضر کړي. پاچا د خره څښتن ته مناسبه سزا ورکړه او توصیه یې ورته وکړه چې انصاف له هر چا سره په کار دی ، وروسته له هغه دا متل عام شو (۱۲ : ۲۱ ، ۱۳) .

- احمد د خسو د اوړو ، ککو د مرکو :

وایي دپروان په ولایت کې دوه ورونه ول ، یو احمدخان نومېده او بل یې ککو نومېده . احمدخان به خواري مزدوري کوله او په خپله کرونده کې به یې کار کاوه او د کور خرڅ به یې برابروه ، ککو په ځوانۍ کې د نسوارو جوړولو په کارځی کې کار کاوو ، له همدې کبله یې سترګې د وخت په تېرېدو سره ړندې شوې وې . ده به کاروبار نه کاوو یواځې به په کور ناست وو ، مېلمانه به چې راتلل ، ککو به ورسره ناست وو ، مجلس به یې ورسره کاوه او د کلي کور تېولي خبرې او مرکې به ککو ترسره کولې . مور به یې ویل ، چې شکر دوه زامن لرم احمد د خسو او د غلو ، ککو د مرکو ، یعنې احمدخان کور ته لرګي ، غله او نور خرڅ برابروي او ککو مرکې خلاصوي . وروسته بیا دا خبره متل شوه (۱۲ : ۱۴)

- اوبه چې شي تر غاړې ، زوی او لور شي تر پښو لاندې :

روایتونه وایي د نوح (ع) د توپان په وخت کې یو سړی له توپان څخه د خلاصون لپاره له خپل زوی او لور سره د یوه لوړ غره سر ته وختل ، خو هلته هم اوبه ور ورسېدې . سړي لور او زوی راواخیستل او د یوې بلې جګې

څوکې سرته وختل ، خو هلته هم اوبه وروورسېدې ، نـو د ځـان د خلاصـون پـه خاطر يې زوی هم تر خپلو پښو لاندې واچاوه ، خو اوبه نورې هم ډېرې شـوې او بيا د سړي تر غاړې ورسېدې . سړي د ځان د ژغورلو لپاره خپله گرانـه لـور هم تر خپلو پښو لاندې واچوله ، خو د توپان اوبه نورې هم ډېرې شوې او سړی له اولادونو سره يوځای غرق شو (١٢ : ١٥)

١٢ ـ د متل د شاليد افسانوي اړخ :

د متلونو په شاليد کې يو شمېر پېښې ، تجربې او کيســې افسـانوي رنـگ لري ، چې لاندې يې څو بېلگې لولو:

- په گيدړې پورې خپل پوست اور دی :

يو وخت يوه گيدړه د کلي يوه کور ته ورغله ، چې چرگـان وخـوري ، خـو د کور خاوند پرې خبر شو . د هغه په نارو نور کليوال هم خبر شول ، ټول کليوال په گيدړې پسې راووتل . گيدړه مخکې کليوال ورپسې ول ، نـږدې وو ، چـې گيدړه ونيسي ، خو گيدړې يو دم چيغې کړې :

اور دی ، اور دی !

د کلي خلکو فکر وکړ ، چې په کـلي کـې اور لگيـدلی ، بېرتـه وگرځېـدل او د کلي په لوري يې منډه کړه . گيدړه په روغو پښو ترې خلاصه شـوه ، کليـوال ، چې کلي ته راورسېدل ، اور نه وو لگېدلی . له گېدړې څخه چا پوښتنه وکـړه ، چې ته خو تل وايې چې زه دروغ نه وايـم ، ولـې دې دورغ وويـل ، چـې پـه

کلي کې اور لګيدلى ؟ ګيدړې ورته وويل : ما هېڅکله دروغ نـه دي ويـلي ، رښتيا هم اور وو . ورته يې وويل ، چې تا دروغ ويلي ، هيڅا هم اور ونه ليد ، کليوال چې بېرته کلي ته ورغلل اور نه وو لګيـدلي تـا هسـې چيغـې وهلـې . ګيدړې ورته وويل : ما دروغ نه دي ويلي ، ما هيڅکله دا نـه دي ويـلي ، چـې په کلي کې اور بل دى . ما ويلي چې اور دى او هغه اور زما په پوست دى په ما پسې مې خپل پوست اور دى ، کليوالو زما د پوست لپاره په ما پسې منډې وهلې چې ما ونيسي او له پوست څخه مې ګټه واخلي . نو ، ماته خپل پوسـت اور دى .له دغې پېښې وروسته ، دا متل وشو ، چې پـه ګيـدړې پـورې خپـل پوست اور دى .

، ۲۲ : ۱۲)

(۲۳

- نيکي سين هم نه وړي :

هسې وايي ، چې د يوې کوترې ځاله ديو داسې کمر په غاړه وه ، چـې پـه بـيخ کې يې سين بهيده . کوترې بـه تمامـه ورځ د خپلـو بچونـو لپـاره دانـې مـانې راټولولې . بچونې يې په ګېډه ښـه مـاړه او د دنيـا لـه هـره غمـه بېغمـه وو . د کوترې بچونو، چې لږ څـه سـترګې خلاصـې شـوې او شـاوخوا تـه يـې ليمـې وغړولې ، نو د مور دې عادت ته حيران شول چې هغې د دوى لـه خـوړو ځنـې ځو دانې هره ورځ سين ته اچولې . يوه ورځ يې بچونو ورځخه د دې کـار وجـه وپوښتله ، هغې ورته وويل : بچو ! يواځې ځان ساتل او مـړول ضرور نـه دي ، بلکې نيکي کول هم ضرور دي . بچو يې په تعجـب سره پوښـتنه ځنـې وکـړه ، چې له اوبو سره نيکي کول څه مانا لري ؟ مور يې ورته وويل : نيکي له هر چا او له هر څه سره ښه ده .

له دې خبرو څو ورځې وروسته يوه ورځ ، چې کوتره په ځاله کې نه وه ، يو مار د دوی ځالې ته راپورته شو بچوښو يې د الوتلو کوښښ وکړ ، خو يو هم د الوتلو قابل نه ول ټول په سين کې ولوېدل ، په سين کې کبانو وپېژندل ، چې دوی د هغې مور بچوښي دي چې هره ورځ به يې سين ته دانې رااچولې . کبانو ته د هغې نيکي سترګو ته ودرېده ، د کوترې بچوښي يې ساحل ته راوايستل او له لاهو کيدو يې وژغورل .

ماښام چې کوترې دوی د سين په غاړه وموندل او د کبانو د نيکۍ کيسه يې واورېده نو بچيانو ته يې وويل :

اوس ، خو پوه شوئ بچيانو ، چې نيکي سين هم نه وړي (١٢ : ٥٧)

۱۳ ـ د متل د شاليد اخلاقي او ټولنيز اړخ :

د متلونو په شاليد کې د کيسو او تجربو لويه برخه ټولنيزه ، اخلاقي او نصيحت ډوله بڼه او محتوا لري ، لکه:

- د خره ښتن ته ورپيښه ده :

ويل کېږي د چا خر له بار سره په خټو کې لويدلی وو او په وياله کې بند پاتې وو ، د خره ښتن ، چې هر څومره زور وواهه ويې نه شو کولای ، چې خر له خټو وباسي . له يو بل لاروي يې مرسته وغوښته ، لاروی راغی خر يې تر غوږو ونيو ، خو د زړه زور يې نه کاوه . په دې منځ کې ډېر وخت تېر شو ، شپه رانږدې وه ، د خره خاوند وليدل ، چې لاروی هسې لګيا دی ، د زړه له اخلاصه مرسته نه کوي ، نو ورته يې وويل :

وروه ! کور دې ودان ، ورځه ورځه ، چې په تا ناوخته کېږي . د خره څښتن تـه هسې هم ورپېښنه ده . يعنې چې ماته خو راپېښنه ده ، مجبور يـم خپـل کـار بـه کوم (۱۲ : ۹)

- ته مې وزې وهه ، زه به دې روژې وهم :

وايي پخوا زمانو کې يو مالدار سړي روژې نه نيولې . چا ورته وويل ، چې روژې نيسه خدای (ج) به دې په مال کې هـم برکـت واچـوي ، هغـه وو چـې د روژې په مياشت کې يې په روژه نيولو پيل وکړ ، خو هغه کال د وزو ناروغي هم خپره شوه . ده ډېرې زياتې وزې درلودې ، هر سهار به ، چې له خوبه پاڅېده ، ليدل به يې ، چې څو وزې يې مړې شوې دي . دې سـړي هـم بېرتـه پـه روژه خوړلو پيل وکـړ ، چـې هـره ورځ بـه يـې وزې مـړې ولېـدلې ده بـه هـم ډوډۍ راوغوښته ، ډوډۍ به يې وخوړله او دا به يـې ويـل چـې خدايـه (ج) (تـه مـې وزې وهه ، زه به دې روژې وهم) د دې سړي ټولې وزې مردارې شوې او روژه يې هم ونه نيوله ، يعنې دوه تاوانه ورواوښتل ، له هغه وروسته دا خبره د متـل غوندې مشهوره شوه (۱۲ : ۱۰)

- پکه ، چا په ورا نه پرېښوده ، دې د سر کجاوې غوښتې :

په زياترو کليوالو سيمو کې داسې دود دی ، چې د ناوې د راوړلو لپاره لومړی درې ورځې يا هم يوه ورځ دمخه خېښان د زوم له کوره د ناوې کور ته ځـي او بيا د واده په ورځ ورا د ناوې د راوستو لپاره ځي او بيا ناوې راوړي . پخوا به يې ناوې په ډولۍ او کجاوو کې راوړه .

وايي په يوه واده کې يو پکه نجلۍ وه . دا تر نورو مغروره هم وه ، نو ويل يې ، چې زه له نورې ورا سره نه ځم ، زه له ناوې سره يوځای د مخې په ډولۍ کې کښېنم ، چا ورته وويل اوس هم خوشحاله اوسه ، چې مور دې له ورا سره پرېږدو ته لا خوشحاله نه يې او د سر کجاوې غواړې .

له هغه وروسته دا متل وشو .

دې ته نږدې بل متل هم شته :

پکې ورا دې راغله ، دې ويل گومان مې نه شي .

يا : ورا دې راغله پکې ، دې ويل گومان مې نه شي ادکې (۱۲ : ۱۸)

۱۴ ـ د متل شالید ، له اصطلاح سره د توپیر کرښه :

اوس نو دا خبره نږدې روښانه شوه ، چې متلونه شاليد لري او په هغه کې يوه کيسه پېښه او تجربه پرته وي په دې اړه مو ډېر څه ولوستل .

اصطلاح يا گړنه يو بل ژبنی واحد دی ، چې ډېر وخت يې له متل سره توپير ورکېږي د دې دواړو واحدونو د توپير په اړه ، لاندې خبرې لرو ، خو يوه خبره دلته يادوو چې هغه شاليد او په هغې کې پرته پېښه او تجربه چې مور د متل لپاره لرو ، په اصطلاح ، گړنه يا محاوره کې نشته . په دې مانا چې اصطلاح شاليد نه لري يا هاغسې پېښې او کيسې نه لري ، چې متل يې لري . داسې نه دي شوي ، چې چا د کومې اصطلاح کيسه يا تجربه اوربدلې وي . دا يو بل توپير دی ، چې مور يې د متل او اصطلاح په توپيرونو کې ډېرولای شو .

د متلونو او اصطلاحاتو په اړه ځينې نور بحثونه داسې دي :

که د متلونو په اړه د پوهانو څرګندونو ته ځېر شو ، د متلونو په باره کې یواځې په ماناییزه او موضوعي اړخ ډېره څېړنه شوې ، جوليزه او ګرامري هغه یې ژوره څېړل شوی نه دی .

ژبه د انسانانو د ذهني ښکارندو (پدیدو) د څرګندونې یوه غوره وسیله ده ، له همدې امله کېدای شي ډېر ژبني واحدونه سره ورته دندې ترسره کړي ، نو له ماناییز او موضوعي پلوه د ژبنیو واحدونو ویشون ګرانه خبره ده ، ځکه ټول ژبني واحدونه د ذهني ښکارندو د څرګندونې کالبونه دي ، ګړېدونکي د دغه کالبونو په مرسته خپل ذهني توکي اورېدونکي ته وړاندې یا وراوروي . په هره توګه هڅه کوو د متلونو او اصطلاحاتو یا ګړنو (Idioms) ترمنځ د توپیر کرښه په لاندې څرګندونو سره پیاوړې کړو :

متلونه هغه ژبني واحدونه (غونډلې) دي ، چې د انساني ژوند د بېلابېلو اړخونو څرګندویي کوي . نږدې ټول هغه موضوعات ، چې انسانان یې په ذهنونو او فکرونو کې لري متلونه یې رانغاړي . متلونه یو نصیحت لرونکې وینا یا غونډله ده . پښتو متلونه بیا له ماناییز او منځپانګیز اړخه د پښتني چاپېریال انځورګري او څرګندونه ده . متلونه د جولې له مخې د غونډلې په څېر رغنده توکي لري . د وینا په دواړو ډولونو (نظم او نثر) کې شته . تل جوت او نه اوښتونکي دي ، خو کېدای شي په نظم او شعر کې یې رغنده توکي خپل ځای وونجوي او د نوي چاپیریال سره ځان سم کړي ، خو بیا هم هر رغنده توکی په هرځای کې ، چې وي ټولیزه مانا نه اغیزمنوي .

کله ناکله کېدای شي په متلونو کې ځینې توکي د ښکلا په موخه وغورځي . په دې مانا چې ځینې ګړونه او ویونه د متل د ویلو پروخت ونه ویل شي ، خو

د خپلمنځي پوهاوي پر وخت کومه نیمګړتیا نه پېښوي؛ اورېدونکی پرې پوهېږي ، لکه : زه په طمع (یم) ـ ته بې غمه (یې) . دلته د وزن ، قافیې او ښکلا لپاره (یم) او (یې) مرستیال کړونه غورځېدلي دي یا لکه : د کور ګټه ، د لاهور ګټه (ده) . دلته هم (ده) د ښکلا ، قافیې او وزن په موخه غورځول شوی دی .

که د متل لپاره یواځې یو شکل او جوله غوره شي ، چې د نورو ژبنیو واحدو سره غوخ او جوت توپیر ولري نو د متل ، اصطلاح (**Idiom**) او نورو ژبنیو واحدونو ترمنځ ورته والی او ګډوالی به له منځه لاړشي ، چې تر دې دمه یو کړکېچ دی .

ځینې شعري یا نظمي ډولونه (لنډۍ یا یو بیت) هم د متل تر سرلیک لاندې راوړل ـوي ، چې فکر کوم متل ته د یو شکل ټاکنې په برخه کې لا خبره تیاره کوي . هر ژبنی واحد ، چې وګړي یې د خپلو خبرو او وینا په بهیر کې د وینا د ښکلا ، اغېز او پیاوړتیا لپاره کاروي ؛ متل بللی نه شو ، لکه : یو څوک چې د یوې موضوع د روښانتیا لپاره د قرانکریم یو ایات ، د حضرت محمد (ص) یوه وینا ، شعر، نکل ، د پوهانو ویناوې او نور څه وایي ، ټول یې متلونه نه دي ، کېدای شي له څو پړاوونو وروسته د متل د جولیزې او مانایيزې ځانګړتیا ، له راخپلولو وروسته یې متل وبولو.

ځینې متلونه ، چې وړاندې په نثري یا نظمي بڼه وو ، کېدای شي کوم شاعر په خپل شعر یا نظم کې کارولي وي ، چې غوړي لا غوړي کړي ، چې په بدیع کې ورته ارسال المثل وایي . دغه ډول شعرونه هم متلونه بللی نه شو ، بلکې په کار ده د متل آره بڼه ترې واېستل شي . همدارنګه کېدای شي د ځینو

متلونو آره بڼه له منځه تللې وي او هغه بیت ، چې شاعر پکې هغه متل راوړی ، پاتې وي او د منظومو متلونو برخه ګرځېدلې وي .

لکه چې وړاندې مو وویل ، متلونه کېدای شي د وینا په دواړو ډولونو(نظم او نثر) کې شتون ولري ، یعنې کېدای شي منثور وي یا منظوم ، ځکه کـه متـل د پوهانو او ځېرکو وګړو د تجربو زېږنده وبولو ، نو دا بیا په دې پورې تړلـې ده ، چې د متل لومړنی ویونکی د یـوې ژبـې عـادي هغـه دی او کـه یـو شـاعر یـا شاعروزمه یا هم ناظم که خبره لا روښانه او څرګنده کړم ، داسې چې :

که د متل لومړنی ویونکی ناظم یا شاعر وو ، نو څرګنده ده ، چې متل یې هـم د نظم او شعر په بڼه دی او که عادي ویونکی ، متل یې هم عادي نـثر ، خـو بیـا هم متل د عادي او ورځنیو خبرو په څېر بللی نه شو، بلکې یو ځـانګړی جـولیز او مانابیز جوړښت لري . متلونه د پښتو لنډیو په څېر لنډ او کوچنی فـورم دی ، چې پراخ مانابیز جوړښت لري او یـوه سـتره پېښـه او کیسـه پـه ځان کـې ځایوي .

متلونه د یوې پېښې یا کیسې نـه وروسـته ویـل شـوي ، یـوه اوږده او پراخـه موضوع پـه لنډ شکل کې ځایوي. له همدې کبله پرې پوهېدنه یو څه ستونزمنه وي . له بلې خوا متلونه مانابیز پراخوالی او جامعیت لري ، په دې مانا چې کـه د متل کیسې یا پېښې ته چې تر متل وړانـدې پېښـه شـوې وکتـل شي ، نـو ښایي متل تنګ او راټول کړي او پر هماغه ځانګړې موضوع یـې وڅرخـوي ، خو د متل شکل او رغښت دا برید ماتوي او داسې څېـره غـوره کـوي ، چـې د پراخو او ډېـرو موضـوعاتو د څرګنـدونې جوګـه شي او هرڅـوک یـې د خپلـې موضوع سره پـه تړاو کې ووایي .

د متلونو پروړاندې اصطلاح یا ګړنه (Idiom) یـو داسـې واحـد دی ، چـې دا د یوې غونډلې (Sentence) نه بلکې د یوه غونډ (Phrase) بڼه یـا جولـه لـري . همدارنګه له مانايیز پلوه هم نیمګړی وي . ګړنه د غونـډلې یـوه برخـه وي پـه داسې حال کې ، چې متل یوه بشپړه غونډله (جمله) وي . لکه چې وړاندې مو وویل د متل موضوع یو ډول نصیحت وي ، له دې اخوا څه نـه رااخلـي . خـو ګړنه بیا داسې ترلې او ناخپلواکه نه ده تول ټـولنیز موضـوعات رانغـاړي ، نـه یواځې نصیحت ، وجیزې او وراشې (۱۹ : ۴۵) .
نن سبا زموږ د ژبې زیاترو لیکوالو اصطلاحات (ګړنې) او متلونه سره یو کړي دي او اصطلاحاتو هم د متلونو ځای نیولی دی او زیاترو لیکلي کتـابونو کـې په همدې ډول څېړل شوي دي . مګر که چېرې د خپلې ژبې په تـاریخ یـوه څـه وړاندې نظر واچوو او غور پرې وکړو ، نو دابه راتـه ځرګنـده شي ، چـې پخـوا متلونه د اصطلاحاتو پـه څېر نه وو، بلکې د متل په دواړو برخو کـې بـه یـوه څه همغږي موجوده وه ، لکه : ژرنده که د پـلارده ـ هـم پـه وار ده ، چـې ویـې غواړې په خوله ـ نو وبه یې خورې په څه ، چې څه کرې ـ هغه بـه رېبـې . خـو نن سبا اصطلاحات هم په متلونو ګډ شوي دي او د متلونو ځای یې نیـولی دی ، لکه : ترکاڼي د بېزو کار نه دی ، کوږ بار ترمنزله نه رسېږي او داسې نـور . دا ډول لفظي جوړښتونه پخوا اصطلاحات بلل کېـدل ، ځکـه چـې پـه دې ډول لفظي جوړښتونو کې لومړی دوه برخې نه شته او دویم دا چې همغږي په دوی کې هېڅ ارزښت نه لري ، چې په همدې اساس داهم اصـطلاحات بلـل کېـږي ، چې د ډېر استعمال له مخه اوس د متلونـو پـه چوکـاټ کـې راغلـي او مانـايیز ارزښتونه یې هم دومره زیات شوي ، چې د متلونو ځای یې نیـولی او د نـورو

متلونو په شان پـه ژبه کې کارول کېږي ، خو کوم اصطلاحات چې دلته مـونږ تر بحث لاندې نیولي داهم د هغه نورو اصـطلاحاتو پـه شـان ارزښـت لـري او ویونکي په همدې غرض ترې کار اخلي .

البته زما داخبره ښایي سل په سـلو کـې اوس رښـتیا نـه اوسي ، ځکـه پـه دې اصطلاحاتو کې تراوسه ټولې د متل ځای ته نه دي ور رسـېدلي او د همـدغې اصطلاح پـه شکل په کار وړل کېږي ، چې زموږ موخه او هـدف همدغـه ډول اصطلاحات دي ، چې بېلګې یې دادي :

لورپه لوټه اچول یا لور په لوټه تېره کول .

اوښ په بډه منډل یا اوښ په بډه وهل .

چې پورته دواړه اصطلاحات خپله مانا په مستقیمه توګه نه ځرګندوي ، بلکـې پـه دویمه مجازي مانا سره کارول کېږي ، چې لـومړی یـې د (چـل ، فریـب او غولولو) پـه مانا استعمالیږي او دویمه اصـطلاح یـې (پـه واقعیتونـو د سـترګو پټولو) مانا لري او هغه څوک چې نور غولوي او یا په ښکاره واقعیت سـترګې پټوي ، نو خلک دا دوه اصطلاحات د دلیل او ملامتولو لپاره پـه خپلـو خبرو کې ورته وایي (۱ : ۱۰۰) .

لکه څنګه چې یو بوټی د سترګو په رپ کې تنوره او ځانګوره ونه نه جـوړېږي ، لومړی یو کوچنی زړی د خاورو لاندې کېږي ، ټـوکیږي ، زرغـونیږي او یـو وخت داسې راشي چې ګور سیوری او خوږې مېوې ورکونکې ونه ترې جـوړه شي . همدغه شان پښتو ژبه له پخوا نه داسې ارته پراخه ، خوږه ، کره او پـوره نه وه ، بلکې دې د خپل پرمختګ په ترڅ کې ګڼ شمېر کلونه او پړاوونه ترشا پریښي دي . د دنیا ټولې ژبې په خپلو لومړیو پړاوونو کې لنډې او تنګې وې ،

خو زما په فکر د پښتو ځنې د نورو ډېرو ژبو په نسبت زیاته نیشت نیمګړې وه . دا ځکه پښتنو د زابل او سلیمان په غرونو کې د شپونکیتوب ژوند تېراوه . په ورشوګانو کې یې د قبیلوي ټولګو په شکل شپې سبا کولې ، علم او پوهه یې لږه او ضرورتونه یې د ګوتو په شمېر ول . په دغه ساده چاپېریال کې ورته د لږو او ساده لفظونو اړتیا پېښېده ، خو د وخت په تېرېدو سره کله ، چې پښتانه له غرونو کوز شول ، په بېلابېلو جغرافیایي سیمو کې خواره او مېشت شول ، د مختلفو علاقایي موسمونو او ضرورتونو سره مخامخ شول ، د نورو علاقو د نیولو سره د ټولنیز ژوند د تودو سړو نه خبر شول ، نو ژوند او پوهه یې مخ ته لاړه او دغه شان د تمدن په لور یې دمه ګیر ګامونه واخیستل . د تهذیب او ژبې تړون هیڅکله ماتېدای نه شي . د تهذیبي ارتقا سره ژبې هم خپله پانګه پراخه او مهذبه کړه . متلونه ، محاورې او ښکلي ښکلي اصطلاحات پکې وزېږېدل . کله چې د غوره راتلونکې لپاره خلکو د ژوند د پېښو څخه پایله اخیستنه پیل کړه ، نو متل په وجود کې راغی ، چې د عقل او پوهې عکاسي کوي ، دغه شان د غوره پیغام رسونې په لړ کې چې د خوږو ، پستو ، جامعو لنډو او اغېزناکو جملو اړتیا پېښه شوه ، نو محاورې سترګې وغړولې ، چې د کولتوري معیار عکاسي کوي . محاوره د یو شمېر لفظونو داسې ښایسته ترتیب و ترکیب دی چې د اصلي ماناوو په ځای مستعار مطلب په ډېر مهذب او موثر ډول ښکاره کوي . محاوره هم ، لکه د متل د فولکلوري ادب توکی دی . د دې زېږوونکی یو شخص نه بلکې ټول ولس دی (۱۴ : ۴) .

که زه ولیکم ، چې پلانی په اصطلاح شاعر دی ، خلک مې له خبرې دا مانا اخلي چې زه دغه سړی شاعر نه ګڼم او یا په بله ژبه زه دلته د (شاعر) کلمه په

اصلي مانا نه استعمالوم . موږ د علمي اصطلاحاتو ترکیب هم لرو ؛ یوه کلمه چې په یوه علم کې خاصه مانا ولري ، د هغه علم اصطلاح ګڼل کېږي . سنت په لغت کې دود ته وایو ، خو په اسلامي پوهنو کې خپله بېله مانا لري . د کیمیا په اصطلاحاتو کې اوبه هغه مرکب ته وایي ، چې په یوه مالیکول کې یې یو اتوم اکسیجن او دوه اتومه هایدروجن شامل وي مګر هغه څه چې موږ څښو او اوبه یې بولو ، ممکن یوه اندازه کلورین پکې حل وي یا د نور عناصرو مرکبات پکې وي ، چې د کیمیا علم یې بیا یواځې اوبه نه بولي .

د (علمي اصطلاح) او هغې کلمې ترمنځ ، چې وروسته له (په اصطلاح) څخه یې راوړه مشترک ټکي دا دي چې کلمه مو په خاصه مانا او بله مانا استعمال کړه . که ووایو چې : لرګی مات شو . دلته (مات) په اصلي مانا راغلی دی ، مګر په دې بله جمله کې راغلی (مات) چې له لغوي او مستقیمې مانا پرته بله مانا ښندي اصطلاح بولو : پلانی مات سړی دی . دلته وایو چې (مات) پکې په اصطلاحي مانا راغلی دی .

یو داسې عبارت ، چې د خپلو رغنده کلمو له مستقیمو ماناوو بېله ، مجازي او استعاري مانا لري اصطلاح بللای شو . موږ وایو : پلانی لور په لوټه تیره کوي . دلته د رغنده کلمو خپلې مستقیمې او لغوي ماناوې نورې دي ، خو دغه کلمې په شریکه ، په مجازي او غیرمستقیمه ژبه ، د پلمې کولو مانا ښندي .

غیرمستقیمه ، ضمني او مجازي ماناوې په استعاره کې هم وي ، مګر استعاره ځکه اصطلاح نه بولو ، چې د هغه شاعر خپله اختراع ده او ټولنه له کلمې هغه مانا نه اخلي چې شاعر په شعر کې راوړې ده . شاعر معشوقه سروه بولي ، خو

خلک دا کلمه په دې مانا نه استعمالوي ؛ خلک یواځې یو ډول ونې ته سروه وایي .

اصطلاح د عادي ژبې برخه ده او د ژبې د نورو عادي کلمو غوندې د هغې د مانا په اړه په ټولنه کې اتفاق لازم دی . د کیمیا د پوهانو ټولنه د اوبو د مانا په اړه توافق سره لري ، پښتني ټولنې په دې اتفاق کړی دی ، چې له (سپین سترګی) څخه د سترګو له سپین والي بېخي بېله بله مانا واخلي ، خو په دې باندې ټولنې اتفاق نه دی کړی ، چې سروه به دنګې معشوقې ته وایي . یو بل شاعر ممکن د دنګې معشوقې لپاره د (چنار) کلمه راوړي او (سروه) هغه څوک وبولي ، چې د زمانې سړې تودې ورباندې اثر ونه لري .

څرنګه چې هنري ژبه تصویري ، مجازي او غیرمستقیم بیان ته مایله ده ، نو شاعر او د هنري نثر لیکوال ممکن تر نورو لیکونکو د اصطلاحاتو راوړلو ته ډېر اهمیت ورکړي . زموږ ځینې لیکوال د اصطلاحاتو د راوړلو په خاطر ستایل شوي دي ، خو موږ داسې لیکوال هم لرو ، چې اصطلاحاتو یې نثر او هنر ته صدمه رسولې ده .

اصطلاح ، متل او بل هر توکي که یواځې په دې نیت نثر یا شعر ته ورداخلېږي ، چې ښایسته دی او د لیکنې ښایست به ورسره زیات شي ، دا تېروتنه ده . یوه کلمه یا عبارت یواځې هغه وخت د لیکنې ښایست زیاتوي، چې د مقصد په رسولو کې تر مترادفو کلمو یا عبارتونو ښه برخه واخلي او د آهنګ او مانا په لحاظ د کلام له نورو اجزاوو سره لا ښه تناسب ولري .

حمزه شینواری فرمایي :

نن چې مې ډېر په زړه اورېږي د اختر مخه ده

زړه ته د تېرو خاطراتو د لښکر مخه ده

په اختر او خوشحاليو کې د يار او دوست يادول د ادبياتو يو نسبتا عام موتيف دی خو همدا تکراري مفهوم دلته خوند راکوي او د خوند لويه وجه يې په بيت کې راغلې اصطلاح ده . (په زړه اورېدل) باران رايادوي ، باران په ځمکه او په لويه ساحه کې اوري او يوه پرانيستې ساحه مو سترګو ته دروي . باران پسرلی او د ګلونو د غوړېدو موسم رايادولای شي . د ګلونو او پسرلي ورځې د اختر غوندې زړه غوښتونکي وختونه دي . باران رحمت دی ، د لښکر غړي د زياتوالي په وجه د باران له څاڅکو سره تشبيه کولای شو . په (اورېږي) کې د (ري) توری شته ، چې د بيت په نورو کلمو کې تکرارېږي او د کلام موسيقي پياوړې کوي . باران اوښکې رايادولای شي ، چې د بېلتانه په وخت کې له سترګو تويېږي .

که د دې اصطلاح په ځای شاعر ويلي وای :

دا نن چې ډېر ډېر رايادېږي د اختر مخه ده .

يا : نن چې مې ډېر په زړه کې ګرځي د اختر مخه ده .

د بيت ښکلا به کمه شوې وه . (په زړه کې تېرېدل) يا (په زړه کې ګرځېدل) هم اصطلاحات دي ، خو د دې بيت ښکلا ورسره نه زياتېږي ، ځکه هغه نور تناسبات چې په دې بيت کې يې په زړه اورېدل لري ، نه لري .

په لنډيو کې اورو :

په زړه مې ته پلمې مې نورې

کلي کې ګرځم ماشومان کرارومه

دلته له زړه څخه د بکس غونډې يو ظرف جوړ شوی دی . هغه شی ، چې په بکس کې ساتو ، نور يې نه ويني او د يو راز غونډې ساتل کېږي . د اشنا ياد هم دلته يو راز دی ، چې معشوقه يې د پټ ساتلو لپاره د ماشومانو کرارول پلمه کوي .

که (په زړه) اصطلاح بې (کې) تصور کړو ، داسې تصوير مو سترګو ته درېږي ، چې يو شی د بل شي له پاسه ايښی دی . هغه څه چې په بل شي يې ږدو ، ممکن تر لاندينې شي وړکی وي ، د لوی او کوچني رابطه د لنډۍ په دويمه جمله کې په بل ډول ياده شوې ده . له دې درکه هم راغلې اصطلاح د لنډۍ د توکونو ترمنځ تناسبات پياوړي کړي دي .

دا لنډۍ که داسې پيل شوې وای چې : مقصد مې ته پلمې مې نورې ، نو مطلب به همدا اوسنی مطلب وو مګر د تصوير او تناسب په لحاظ به مو تاوان کړی وو .

د استاد حمزه شينواري په دې بيت کې د (سرټيټېدلو) اصطلاح د بيت له نورو توکونو سره د تناسب په خاطر د بيت ښکلا زياته کړې ده :

ما کوز ورته لېمه کړه زما سر نه ټيټېده

شايد چې په الفت کې هم افغان پاتې کېدم

اصطلاح او هغه کلمه چې مجازي او غيرمستقيمه مانا ښندي ، زموږ سترګو ته انځور دروي . که د شاعر مقصد له دغه انځور سره سمون وخوري ، کاميابي ده او کنه صرف دې ته زړه ښه کول دي ، چې شاعر اصطلاح راوړې ده ، په هنري لحاظ اهميت نه لري . ځينې کسان کله کله د يو چا په تعريف کې وايي ، چې په خپل شعر يا نثر کې يې ولسي اصطلاحات خوندي کړي دي . په

دغه ډول تعریف کې ابهام موجود دی . که منظور ورځخه دا وي چې د قاموس لیکونکي او لغت ټولونکي کار یې اسانه کړی دی ، خبره سمه ده ، خو که د لیکوال یا شاعر دا اقدام د کلام ښایست گڼي ، خبره یې صرف هغه وخت سمه بللای شو ، چې دغه اصطلاحات د کلام له نورو اجزاوو سره د نویو تناسباتو سبب شوی وي . په شعرونو کې د اصطلاحاتو د هنري اغېز مطالعه یو جالب بحث دی . زموږ ځینو لیکوالو او محققانو د یو شمیر دیوانونو او ټولگو اصطلاحات راایستلي دي ، خو د هغو د هنري اغېز په اړه لا مطالعه نه ده شوې ، البته دا بحث هم سم نه دی سپړل شوی ، چې اصطلاح باید څه ته ووایو او څنگه یې تعریف کړو ؟ ایا د انگریزي ایدیم ته اصطلاح ووایو ، محاوره ووایو او که یې د ځینو لیکوالو غوندې گړنه وبولو ؟ ایا په محاوره او اصطلاح کې فرق وکړو او اصطلاح یواځې د علمي هغو لپاره وکاروو او د خلکو د ژبې اصطلاحات ، محاورې وبولو ؟ پروفیسر قلندر مومند مرحوم به ویل چې محاوره د خلکو په ژبه کې وي او اصطلاحات د علم له څانگو سره تعلق لري . داکتر زیار په خپل کتاب (د خوشحال ادبي پښتو) کې (گړنې) ته په لیندۍ کې یو ځای (محاروه) او بل ځای (Idiom) لیکلی دی . ما په دې مقاله کې د اکثرو نورو لیکوالو غوندې د ایدیم لپاره د اصطلاح کلمه غوره وبلله (۱۷ : ۱۵۰).

اخځونه :

۱. الکوزی ، جانداد او شېرزاد ، محمد اقا . پښتوغونډله پوهـه (۱۳۸٦) .کابـل صميم ادبي ټولنه .

۲ . جاج پښتونزوی ، حبيـب الله . د فولکلـور تاريخچـه (۱۳۸۷) . ننګرهـار ، د ختيزې سيمې ليکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه .

۳ . حبيبـي ، عبـدالحی . د پښـتو د نـوي ادب لاري (۱۳۸٦) . پېښـور ، مـيهن خپرندويه ټولنه .

۴ . خاورې ، غوټۍ . د پښتو شفاهي ادبيات (۱۳٦٦) .کابل ، پښتو ټولنه .

۵ . خيالي ، لعل بادشاه . د پښتو متلونو تهـذيبي او لسـاني مطالعـه (۲۰۱۲) . مردان د ادبي دوستانو مرکه ، پښتو نوې ادبي ټولنه ، پښتو ليکونکي .

٦. درانی ، درويش . د پښتني ژوند کړه وړه (۲۰۱۴) . کوټه ، صحاف نشـراتي موسسه.

۷. دوسـت شـينواری ، محمـد دوسـت . د پښـتو دولسيـ ادب لاري (۱۳۸۵) . پېښـور دانش خپرندويه ټولنه .

۸ . رښتين ، صديق الله . د پښتو ادب تاريخ (۱۳۷۷) .

۹. زاهد مشوانۍ ، عبدالقيوم . زاهـد پښـتو ـ پښـتو سـيند (۱۳۸۵) . پېښـور ، دانش خپرندويه ټولنه .

۱۰. زغم ، احمدشاه . متلونه او اندونه (۱۳۹۰) فرهنگ مردم (فصلنامه) ، کابل ارگان نشراتي وزارت اطلاعات و فرهنگ ، دوره پنجم نشراتي ، سال هجدهم ، شماره دوم زمستان ۱۳۹۰ ، شماره مسلسل ۳۵ .

۱۱. ژواک ، محمد دین . پښتو متلونه (۱۳۸۲) . پېښور ، الازهر خپرندویه ټولنه .
۱۲. سحر ، علم گل . خبري له خبرو پیداکېږي (۱۳۸۷) . پېښور ، دانش خپرندویه ټولنه .
۱۳. شینواری ، موسی خان . د متلونو قیصې (۱۹۹۵) . پېښور ، ماسټرز پرنټرز .
۱۴. عامر ، عبدالکریم . پښتو محاورې (۲۰۱۱) . لورلایي ، پښتو څېړنه .
۱۵. عمید ، حسن . فرهنگ عمید (سه جلدي ، جلداول) (۱۳۸۱) . تهران ، موسسه انتشارات امیرکبیر .
۱۶. غريبيار، سيداگل . ولسي ـ مرغلرې (۱۳۸۴) . پېښور، دانش خپرندويه ټولنه .
۱۷. غضنفر ، اسدالله . جادوگر هنر . جلال اباد ، مومند خپرندویه ټولنه ، ۱۳۹۳.
۱۸. فولکلور (مقالې) . د لال پاچا ازمون په زيار (۱۳۸۹) . ننگرهار ، د ختیزې سیمې لیکوالو او ژورنالیستانو خپلواکه ټولنه .
۱۹. کډوال ، شاه محمود . گړنې ، څرگندنې او نومونې (۱۳۹۱) . جلال اباد ، مومند خپرندویه ټولنه .
۲۰. لیوال ، فدامحمد . پښتو متلونه (۱۳۹۰) . کوټه ، صدیق خپرندویه ټولنه .
۲۱. محمد رفیع . د ماشومانو گل غونچه (۱۳۸۰) . پېښور ، د اریک د گرځنده کتابتونو اداره .
۲۲. منگل ، علی محمد . د ولسي ادب لهجه سوتل (۱۳۹۰) .
۲۳. وسیم یوسفزی ، فرهاد علی . د متلونو په لار (۲۰۱۴) .

۲۴. وفا ، محمد داود . د فولکلور پېژندنې لارښود (۱۳۹۳) . جلال اباد ، مومند خپرندویه ټولنه .

۲۵. Hornby A.S.Oxford Advanced Learner's Dictionary (۲۰۱۰) ۷ed. Oxford, Oxford University Press.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (احمد الله علیزی) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملی تحریک

شاه محمود کږوال

Download from:aghalibrary

د خپرونو لړ: ۱۱۳

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

Download from:aghalibrary